

ROHAT

Di Çavkanîyên Swêdî De
MOTÎVÊN KURDÎ

WEŞANXANA VEJÎN

ROHAT

**Di Çavkanîyên Swêdî De
MOTÎVÊN KURDÎ**

WEŞANXANA VEJÎN * VEJÎN FÖRLAGET * VEJÎN YAYINEVÎ

Box 39122,

100 54 Stockholm / Sweden

Çapa Yekem: 15.12.1991

Wênê qapaxê : **Wilh. Sarwe**, **Bland Rysslands Folk**, Stockholm, 1927

Wênê qapaxa paş: **A. v. Schweiger-Lerchenfeld**, Stockholm, 1883.

İSBN 91-87808 03 X

Copyright ROHAT

Pergala Rûpelan: Bûbê

Printed in Sweden

Stockholm-1991.

ROHAT

**DI ÇAVKANÎYÊN SWÊDÎ DE
MOTÎVÊN KURDÎ**

NAVEROK

Destpêk	7
Kurdên Swêdê	10
Aktîvîtên Mîsyonerên Swêdî	25
Ditin û Bîranînên Gerokên Swêdî li ser Kurdan	40
Çend Kontaktên Edebî	61
Li Ser Helbestvanîya "Mîrê Kurd" Gunnar Ekelöf.	75
Duelloya Hêzên Pro-kurd û Kontra-Kurd	95
Di Nav "Edebîyata Olof Palme"de Nêçîra Kurdan	134
Bîbloyafya	157

DESTPÊK

Pêwendîyên Kurdan û welatên Ewrûpî ji gelek alîyan ve çawa em dibînin pir kevn in. Li ser dîrok, ziman, edebîyat, çand, jîyîna civakî û etnografya Kurdan cara pêşîn Ewrûpîyan dest bi lêkolînan kirine. Ji wan gelek kes çûne Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan bindest kirine. Di nav van kesan de de mîsyoner, gerok, zabit, nivîskar, rohilatnas û pisporên stratejîyê hebûne. Di dawîya van gerên xwe de, wan mîrateke ji dokumentên cuda pêkhatî ji me re hiştine. Îro Kurdnas, rohilatnas û lêkolîvanên mayîn dema li ser Kurdan kar dikin, ew, van dokumentên kêrhatî bi firehî bi kar tînin. Di sedsalên kevn de ji ber tunebûna dewleteke Kurd, bi destê Kurdan tunebûna îmkana nivîsîna dîroka Kurdan îro çawa em dibînin çend dijwarî û serêşîyan bona lêkolîvanan peyda dike. Lê belê ev dokument, çavkanîyên Ewrûpî tînan hawarîya me, alîkarîya me dikin, rûpelên tarî ronî dikin.

Mixabin, çavkanî û dokumentên ku bi destê Ewrûpîyan li ser Kurdan di salên cuda-cuda amade bûne, piraniya wan îro nehatine lêkolandin, li ser wan kêma tiştên zanîne. Roj bi roj tiştên nûh derdikevin ronahîyê, di dîroka Kurdan de pence-re û deriyên nûh vedibin. Di çend babetan de îmkana tê de kûrbûnê digihêje destê dîroknas û lêkolîvanan. Ristina dîroka Kurdan jî bi bawerîya me bi saya van defînan dikare tenê pêk bê.

Heta niha li ser pêwendî û kontaktên di navbera Swêdî-Kurdan de lêkolîneke zanistî, fireh nehatiye çêkirin. Bêguman ev kara bi serê xwe îmkana û wext dixwaze.

Swêd her çiqas welatekî piçûk û ji Kurdistanê bi hezaran km. dûr be jî, lê belê çawa em dibînin dîroka pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan diçe digihêje dewrên berî sed salan. Gelek Swêdî di van salan de çûne Kurdistanê, ji nêzik ve nasîya xwe dane Kurdan. Paşê wan ev nêrin û tespîten xwe derbasî li ser kaxiz kirine. Lê belê ev çavkanî û dokumentan derheqê Kurdan û Kurdistanê bona kişandina xetên tabloyeke giştî tenê çend tiştan pêşkêşî me dikin, hemû îmkanan li ber me ranaxin.

Ev lêkolîna me ya ku ji çend beşan pêk tê, di vê babetê de tenê wek gavekê di-kare bê hesibandin. Ev pirtûk, dîroka pêwendiyên Kurdan û Swêdîyan nîne, pirtûk li ser sistemeke wusan amade nebûye. Lê belê ji bo zanîn û fêrbûna van pêwendîyan çawa me li jor jî got tenê gavek e, destpêk û alîkarîk e.

Di rûpelên vê pirtûkê yê pêşîn de çawa xwendevan dibînin wek destpêk nivî-seke li ser rewşa Kurdên ku îro li Swêdê dimînin, cih girtiye. Ji bo baş têgihîştina pêwendiyên Kurd-Swêdîyan yê dîrokî me ev destpêka kêrhatî û pêwîst dît. Ji aliyê din xwendevanên ku dixwazin li ser rewşa Kurdên Swêdê çend tiştan fêr bi-bim, ev destpêk bona wan dikare bibe alîkar. Xwendevanên ku dixwazin salên bi-hurî û salên nêzik rûberî hev bikin, bo vê yekê jî ew zanîyariyên kurt ku vê destpêkê de cih girine, dikarin alîkariya wan bikin.

Di beşa yekemîn de dîtînen çend mîsyonerên Swêdî li ser Kurdan cih girtiye. Di nav Kurdan de kar û xebatên wan, nêrînen wan bi kurtî tîr pêşkêş kirin. Mî-syonerên Swêdî di hindava dîn de li rewşa Kurdan nihêrine, ji ber vê yekê jî wan nikaribû xwe bigihanda çend realîteyên Kurdistanê, janên wan yê mezin bidîtan.

Di beşa duwemîn de ji der mîsyoneran tenê çend gerokên ku çûne Kurdistanê, dîtînen wan cih girtine. Di nav van gerokan de kesên nivîskar, rojnamevan, zabîr, karmend ,rohilatnas û gerokên mayîn hebûne. Angorî mîsyoneran van kesan za-nîyariyên fireh û herafî derheqa Kurdan ji xwe re peyda kirine û di gernameyên xwe de cih dane van dîtînen xwe.

Di beşeke mayîn de li ser çend kontaktên edebî hatîye sekinîn. Bi kurtî di ede-bîyata Swêdî de tema Kurdan çawa cih girtiye, derheqa vê yekê de zanîyariyên kurt tîr dayîn. Di vê beşê de ne tenê berhemên nivîskarên Swêdî, ji aliyê dîm çend berhemên ku bi zimanekî mayîn hatîne nivîsîn, paşê bi Swêdî derketîne li ser wan jî hatîye sekinandin.

Di vê çarçeva edebî de helbestvanê Swêdî Gunnar Ekelöf (1907-1968) bûye babeta lêkolîneke bi serê xwe. Ji ber ku di berhemên Ekelöf de tema Kurdan cî-hekî bîngehî digre, me ev tema hêjayî lêkolîneke mayîn dît.

Di navbera salên 1960-1980'an di nav weşanên perîyodîk yê Swêdî de bi tay-betî tekoşîna gelê Kurd li Iraqê çawa cih girtiye, ev beşê lêkolîna me derheqa vê yekê de zanîyariyên fireh pêşkêş dike. Derheqa pîrsa Kurdan de nivîskar û roj-na-mevanên Swêdî çawa em dibînin bûne du beşan, li pêşberî hev sekinîne, ketîne nav polemîkên tûj.

Di beşa vê pirtûkê ya dawîn de bi taybetî di sala 1986 'an piştî kuştina sero-kwezîrê Swêdê Olof Palme, peydabûna nêçîra Kurdan angorî zanîyariyên çend pirtûkan tê analîz kirin. Çawa di vê analîzê de jî tê diyar kirin, bi rastî ev nêçîra Kurdan berî kuştina Palme, ji ber çend bûyerên mayîn ji mêjve dest pê kiribû. Piş-tî kuştina Palme li ser vê bûyerê li dora 20 pirtûkan çavkanîyên ji hev cuda hatîr weşandin. Di nav van pirtûkan de rapor, xebatên rojnamevanan, romanên dedek-tîf û çend xebatên dîm jî hene.

Ev şeş lêkolînen ku wek beş-beş di vê pirtûkê de cih girtîne, me wusan li du hev rêz kir ku derheqa pêwendiyên Kurdan û Swêdîyan de ji salên kevn heta rojên îroyîn xwendevan, global û gilover be jî bigihêje çend zanîyariyên dîrokî yê giştî li ser Kurdan.

Di dawîya pirtûkê de bîbloyafîyeke fireh li ser Kurdan cih girtiye. Ev bîbloya-grafîya bêguman ne rêk û pêk e, hemû çavkanîyên Swêdî li ser Kurdan tê de cih negirtîne. Lê belê heta niha li ser Kurdan bi zimanê Swêdî çî derketîye, em dikarim bêjin piraniya van çavkanîyan di vê bîbloyafîyê de cih girtîne. Di nav vê listê de zêdetir pirtûkên ku bi temamî bi zimanê Swêdî li Kurdan hatîne nivîsîn, hene.

Di çend çavkanîyan de jî tenê tema Kurdan beşeke naveroka van berheman pêk aniye. Çend çavkanî jî, çawa em dibînin ji broşur, rapor û ji tezên ku li unîversîtan de amadbûyî pêk tên. Hemû ev materîyal angorî salên derketinê rêz bûne û hej-mara wan gihîştîye 168 liban.

Di çavkanîyên Swêdî de malzemekî fireh jî li ser Kurdan , ji wêne, sûret, nîgar, nexşan pêk tê. Ne tenê wek foto hinek kesan jî, bi destê xwe çend berhem wek ta-bloyan çêkirine.

Ez hevî dikim ku ev lêkolîna me, ji bo nasîna pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan, Kurdan û welatên Ewropî yên mayîn bibe gavek û alîkarîke piçûk.

ROHAT

1.11.1991 Stockholm

KURDÊN SWÊDÊ

(Sverige-Kürder)

Îro li Ewrûpê bi sed hezaran Kurd dijîn. Sedemên hatina van Kurdan ji hev gelek cudatir e. Piştî salên 1960'an ji ber hewcedarîya valahîya hêza kar li Ewrûpê piraniya Kurdan wek karker hatin derketine van welatên biyanî. Beşek ji wan jî çawa em dibînin wek xwendekar hatine, êdî şunda venegeryane. Ji ber zordestî û lêdanên polîtîk li welatên ku Kurd lê dimînin, gelek Kurd piştî bûyer û guhartinên polîtîk mecbur mane, derketine dervayî welat, ji wan gelek hatine welatên Ewrûpê. Îro çiqas Kurd li Ewrûpê hene, çi dikin, rewşa wan çi ye, ji kîjan beşên Kurdistanê tên di vê babetê de heta niha tu xebateke fireh nehatîye çêkirin, zanîyarî û agahdarîyên ku mirov têr dikin gelek kê m in. Ev yeka ji bo hejmara Kurdên ku li dervayî welat dijîn jî derbas dibe. Di çavkanî û pirtûkan de gelek zanîyarîyên ku bi hev nagrin, hene. Di vî warî de dijwarîke mezin jî, Kurd li welatê Ewrûpê li ser hev welatîyê wan welatên ku Kurd jê tên, hatine hesibandin, wek Kurdên Tirkîyê di qeydan de "Tirk" hatine nîşandin. Lê belê hejmara Kurdên li welatê Ewrûpê dimînin îro kê m-zêde tê zanîn, hejmarên gulover ber destê me hene. Angorî materîyaleke ku îsal çapbûyî (*Kurden im Exil, Berlin, 1991*) belavbûna Kurdan li welatên Ewrûpê wek tabloya jêr e:

<i>Almanya</i>	300.000	heta	500.000
<i>Fransa</i>	30.000	heta	40.000
<i>Holanda</i>	20.000	heta	30.000
<i>Awusturya</i>	20.000	heta	25.000
<i>Îsvîçre</i>	15.000	heta	18.000
<i>Swêd</i>	10.000	heta	12.000
<i>Danmark</i>	9.000	heta	11.000
<i>Belçîka</i>	9.000	heta	10.000
<i>Îngiltere</i>	4.000	heta	5.000
<i>Norweç</i>	1.000	heta	2.000

Angorî Kurdên Swêdê û hin çavkanîyên mayîn hejmara Kurdên ku li Swêdê dimînin îro ji 15 hezaran derbas dibe. Piştî salên 1960-

an çawa em dibînin gelek Kurd wek karker hatine Swêdê. Piraniya wan ji Kurdistana Tirkîyê hatine. Berî salên 1960'an em tek-tek rastî navên çend Kurdan tên ku cara pêşîn hatine Swêdê, wek Mirze Seîd, Şerîf Paşa, Silêman (Alexander), Selhattîn Rastgeldî...Derheqa van herçar Kurdan de agahdariyên fireh di beşên vê pirtûkê yên mayîn de cîh girtine.

Kurdistan Democratic Party

Political Bureau

GALALA

No

KURDISTAN

Date 4 July 1973

IRAQ

Dear Sir ,

We would like to express our thanks and gratitude for your personal efforts in organising the dispatch of humanitarian and medical aid to our very needy people during the existence of the war in our country . We assure you that your help has contributed to the cause of our people's survival .

Please accept our deep thanks .

Yours sincerely ,

Mustapha Barzani

Mustafa Barzanî ji ber alîkariyên Komîta Kurd Li Swêdê bi nameyekê ve spasîyên xwe dîyar dike.

Piştî salên 1960'an hejmara Kurdan her çûye zêde bûye. Piraniya Kurdên ku hatine Swêdê ji ber zordestiyên polîtîk û tunebûna cîhên kar careke din venegeriyane, li Swêdê mane. Ji van Kurdan

beşek bûne hevvelatîyê Swêdî, hinek jî bûne mafê du-hevvelatîyê. Bi taybetî Kurdên ku ji ber sedemên aborî hatine Swêdê ji bo ku hatin-çûyîna wan li welêt hêsa bibe, bendên wan neqetin an jî hêzên resmî şikê nebin li ser wan, derbasî hevvelatîya Swêdê nebûne. Lê belê lingê wan jî, ji Swêdê nabe. Ji ber başbûna rewş û mercên aborî ew li Swêdê xwe di nav "emniyetê" de dibînin.

Kurdên ku ji ber sedemên aborî qelfe-qelfe hatine Swêdê çawa em dibînin pirañiya wan Kurdên Qonyayê pêk tînin û di gelek çavkanîyan de "Kurdên Qonyayê" (Konya-Kurder) tên nasîn. Kurdên Qonyayê angorî Kurdên ku ji beşên Kurdistanê tên her çiqas keş nama xwe ya etnîkî diparêzin jî, ji aliyê din ji bo pêştaborîna vê keş namêzêde xwe naêşînin an jî naxwazin rîskên hatin-çûyîna wan li Tirkîyê ji ber sedemên politîk peyda bibin. Lê belê ji nav Kurdên Qonyayê gelek Kurd bi taybetî nîfşa nûh ji bo kesnama (huvîyeta) xwe ya etnîkî pêşta bibin, tevî gelek aktîvîtan dibin, pirsra azadîya Kurdan wek pirseke xwe dibînin.

Bi taybetî piştî hatina cuntayên leşkerî li Tirkîyê di salên 1970 û 1980'an vê carê gelek penaberên (multecî) politîk ji Kurdistanê Tirkîyê hatin Swêdê. Ji aliyê din bûyerên li Îranê wek hatina Xumeynî, destpêkirina Şerê Îran-Iraqê û zêdebûna zordestîyên li ser Kurdan li Iraqê çawa em dibînin li dor salên 1980'an hejmara Kurdên li Swêdê ji yekten gelek zêde kir. Di destpêkê de mêr hatin, piştî hatina mêran vê carê zarok û jinên wan jî hatin Swêdê. Bi vî tehrî gelek malbatên belav-belav bûyî, malbatên ku endamên wan bi salan hev nedîtibûn gîhiştin hev, careke din dest pê kirin ji xwe re jîyîneke nûh ava kirin. Lê bêguman jan-êşên wan hertim ajot. Angorî koçerên aborî, rewşa van koçerên politîk gelek cuda bû. Mercên vegeza wan ewqas hêsa nîn bû.

Ji der Kurdên Tirkîyê, Îran û Iraqê çend malbatên Kurdên Suriyê û Lublanê jî li Swêdê dimînin. Mirov dikare bêje ji her beşên Kurdistanê û cîhên mayîn bi hezaran Kurd hatin Swêdê kolonîke Kurdan pêk anîn, îro di nav Swêdîyan de wek kêmanîyekê dijîn û ji niha ve di çavkanîyan de navê Kurdên Swêdê (Sverige-Kurder) ji wan re hatiye dayîn. Ev cara pêşîn bû ku ewqas Kurdên beşên ji hev cuda dihatin cîhekî, nasîya xwe didan hev, hewl didan wekî hev têbigihên, zimanê hev bipeyîvin.

Îro gelek malbatên Kurd hene, ev 10-20 sal in li Swêdê dimînin, cîhê bûyîna zarokên wan îro di gelek dokumentan de wek Swêdê tê nîşan din, pasaportê wan yê Swêdî hene, me çawa li jorê jî got gelek Kurd bûne bajarvanê Swêdî. Gelek zarokên Kurd hene ku Kurdistan nedîtine, wek welatekî biyanî, dûr û xerîb dizanin. Mercên

aborî, polîtîk û rewşa zarokên wan, van Kurdan her diçe bi Swêdê re girê dide, ji alîkî de jî beşeke wan di nav xwe de dihelîne. Îro bi

Nivîskarên Kurd M.Emîn Bozarslan û Cîgerxwîn bi wezîra karên biyanîyan Anita Gradin tevayî di civînekê de...

hezaran zarokên Kurd hene ku Kurdistan nedîtine, çavên xwe li Swêdê vekirine. Dema mirov pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan mêze dike, wek hertim bandûra çanda Swêdî li ser Kurdan gelek zelal e. Swêd, bivê-nevê Kurdan bi xwe ve girê dide. Ji aliyê din xwe xweyî derketin, hişyarbûn û serwestbûna netewî li dijî riskê "Swêd-bûnê" Kurdan gelekî diparêze. Kurd dixwazin wek Kurd bimînin. Lê belê bandûra çanda Swêdî li ser Kurdan bivê-nevê hebûna xwe nîşan dide, ev yeka piçekê jî bi rewşa "wî" Kurdî ve girêdayî ye. Di zimanê Kurdî de mirov rastî çend peyvên Swêdî jî tê, wek dagis (hêlîna zarokan), fritids (cîhgeha dema vala), arbetsförmedling (sazgeha kardîtîne), bostadsförmedling (sazgeha maldîtîne), tunnelbana (rîya binerdîn), godis (şîrînayê), saft (şerbet), fest (şahî), filmjolk (cureyek mast)...

Rewşa Kurdên Swêdê angorî welatên Ewrûpî yên mayîn ji çend alîyan ve cudatir e. Berî her tiştî hukmeta Swêdê wek kêmanîyên mayîn Kurd bi tehrekî resmî nas kirîye. Ji bo pêşketina çanda Kurdî îmkan-mecalên mezin pêk anîye. Kurdên li Swêdê di her warî de xwedî maf in.

Piraniya Kurdên Swêdê li bajarên mezin dimînin, wek Stockholm, Göteborg, Uppsala...Mirov îro li her quncikekî Swêdê dikare rastî Kurdan bê, ew li her aliyên Swêdê belav bûne. Li her bajarên mezin komelên Kurdan hene, pêwendiyên di navbera wan roj bi roj pêsta diçin.

Her çiqas di sala 1965'an de bi pêşengîya mîmar Cemal Alemdar grupeke ni navê "Penaberên Kurd" (Kurdiska flyktingar) tê saz kirin jî, komela pêşîn ya Kurdan di sala 1976'an li Stockholmê tê ava kirin. Çara pêşîn karkerên Kurd di bin baskê vê komelê de tên bal hev, rêxistineke demokratîk bi dar dixin û navê wê datînin "Komela Karkerên Kurd li Swêdê" (Svenska Kurdiska Arbetarförbundet).

Piştî vê komelê li cîhê mayîn jî komelên Kurdî hatin vekirin. Paşê hemû komelên Kurd di sala 1980'an de gihîştine hev, di bin bannê "Federasyona Komelên Kurdistanê" (Kurdiska Riksförbundet) de cîh girtin. Îro hejmara komelên ku di nav federasyonê de cîh girtine, gihîştîye 30'an. Di nav van komelan de Komela Cîwanên Kurd, Komela Jinên Kurd, Komela Doxtorên Kurd, Yekitiya Nivîskarên Kurd û gelek komelên çandî hene. Federasyona Kurdî di sala 1982'an de dest pê kir kovareke bi navê Berbang derxist, heta niha di nav neh salan de 75 hejmarên wê çap bûne, vê gavê bi sê zaravayê Kurdî tê weşîn. Federasyona Kurdî jî hemû hêzên politîk re vekirîye, herkes dikare di nav de kar bike. Bi taybetî berî her tiştî federasyon di warê karên çandî û civakî de mafê hemû Kurdên Swêdê diparêze, ji aliyê din jî bo mafên gelê Kurd yê demokratîk li Swêdê angorî îmkânên xwe kar dike, pêşgirtîya xwe jî bo tekoşîna gelê Kurd li her çar beşên Kurdistanê nişan dide.

Federasyona Kurdî li Swêdê jî bo yekitiya rêxistin û komelên li welatên mayîn jî bûye modeleke baş, îro çawa em dibînin mîsal li Almanyê federasyoneke ku hemû rixistinên Kurdan yê demokratîk di bin baskê xwe de berev kirîye, tune ye.

Cara pêşîn di sala 1966'an de bi alîkarîya Swêdîyan komîteke bi navê "Komîta Kurdan ya Swêdê" (Svenska Kurdkommitten) li Stockholmê tê saz kirin. Seroktiya vê komîtê Märta Hansson kirîye. Ew jîna Kurdekî bi navê Muammed Amin bûye. Wan li Mîsîrê hev nas kirîye, mêrê wê wek zabit tevî Şerê Trablusgarpê bûye. Piştî mirina mêrê xwe sêmpatîya wê li ser Kurdan wunda nebûye, pêşengîya sazkirina vê komîtê kirîye. Di nav vê komîtê de wek Kurd Selhattîn Rastgeldî, Cemal Alemdar, wek Swêdî jî Olof Tandberg û Jan A. Norlander aktîf kar kirine. Vê komîtê li ser Kurdan pirtûkeke bi navê "Şerê Ji Bîrkirî" amade kirîye. Beşê

Zarokxana Kurdî ya ku di sala 1984-an de hatiye vekirin

bingehîn ji aliyê Selhattîn Rastgeldî hatiye nivîsîn, Olof Tandberg li ser dîroka Kurdistanê beşek nivîsiye. Di dawîya pirtûkê de bîbloyografyêke fireh cara pêşîn li ser Kurdan ji aliyê Jan A. Norlander de hatiye amade kirin. Wî li di wan salan "Instûtîya Polîtîkaya Der" kar kirîye, niha jî li Urdinê dimîne. Selhattîn Rastgeldî li bajarê Rûhayê hatiye dinê, paşê li Îstebolê Robert Kolejî xwendîye. Ew di sala 1947'an de tê Swêdê di nexaşxana Karolinskayê kar dike. Di sal 1958'an de jî dibe doxtor. Rastgeldî piştî salên 1960'an aktîf tevî piştgirtîya doza Kurdan dibe. Ew, di di sala 1986'an de li Stockholmê wefat dike.

Li Swêdê tiştê ku bala mirovan zêdetir dikşîne, pêşketina çanda Kurdî ye. Ev gulvedan, pêşketin û serfirazîya çanda Kurdî ji aliyê sazgehên dewletê alîkarîke mezin dibîne.

Li Swêdê di van salên dawîn de gelek rojname û kovarên Kurdî derketine. Ev pêşketina weşanên periyodîk îro jî dajo. Ev organa di jiyîna civakî û çandî de bêguman roleke mezin dilîzin. Ji vana çend heb bi du zimanan mîsal Kurdî-Tirkî derdikevin. Hinek jî bi çend zaravên Kurdî tîn weşîn. Çend weşan seranser bi Kurdî derdikevin. Di navbera salên 1978-1991'an de ev rojname û kovarên Kurdî hatine weşîn:

Armanc (1979, di destpêkê de Kurdî-Tirkî, paşê tenê Kurdî).
Ayre (1985, Kurdî-zaravê zazakî û Tirkî derketiye).
Berbang (1982, Bi hersê zaravên Kurdî tê weşîn).
Berbanga Kurdistan (1984, tenê hejmarek bi Tirkî)
Berhem (1988, Kurdî-Tirkî).
Bergeh (1989, Kurdî-Tirkî)
Berxwedan (1983, Kurdî, paşê li Almanyê çap bû).
Çarçira (1986, tenê bi Kurdî derketiye).
Hêlîn (1982, kovara zarokan tenê bi Kurdî).
Hêvî (1981, kovara zarokan tenê bi Kurdî).
Hêviya Gel (1986, Kurdî-Tirkî)
Îsot (1985, kovara mîzahî).
Koçer (1988, kovara zarokan, Kurdî-tenê bi zaravê Soranî).
Kulîlk (1980, kovara zarokan, bi Kurdî).
Kurdistan Press (1986, Kurdî-Tirkî).
Mamosteyê Kurd (1985, Kurdî, tenê bi zaravê Soranî).
Mirkut (1985, kovara mîzahî).
Niştiman (1983, Kurdî-Tirkî).
Pale (1978, Kurdî-Tirkî).
Pêşeng (1983, Kurdî-Tirkî).
Rênasî (1988, tenê Kurdî)
Rizgarîya Kurdistan (1979, Kurdî-Tirkî).
Roja Nû (1979, pêşiyê Kurdî-Tirkî, paşê tenê bi Kurdî).
Rojev (1991, Kurdî-Tirkî)
Serdemên Nûh (1986, Kurdî-bi zaravê soranî, hin hejmaran de nivîsarên Kurmancî).

Yekitiya Sosyalist (1984, Kurdî-Tirkî).

Ji aliyê din jî bo xwendevanên Swêdî çend kovarên Swêdî jî li ser Kurdan li Swêdê hatine çap kirin wek *Information om Kurder* (1980), *Svensk-Kurdisk Journal* (1986), *Kurdistan Info* (1986), *Kurdistan Bulletin* (1988), *Kurdiska Vänner* (1988), *Budskap* (1989).

Ji der weşanên periyodîk li Swêdê heta niha bi sedan pirtûkên Kurdî hatine çap kirin. Swêd di warê çapkirina pirtûkên Kurdî de li Ewrûpê cîhê yekemîn digre. Sedemên vê pêşketinê yek li Swêdê zêdebûna hejmara nivîskar û ronakbîrên Kurd e, sedemekî mayîn jî jî bo çapa pirtûkan dewlet alîkarîke peran dide. Heta niha jî bo çapa van pirtûkên Kurdî sazgeha Şewra Çandî (Kulturrådet) bi mîlyonan Kron pere di navbera van deh salên dawîn de jî bo pêşketina edebiyata Kurdî alîkarî nişan daye. Ev alîkarî tu welatekî Ewrûpê jî der Swêdê jî nivîskarên Kurd re nayê dayîn.

Hejmara weşanxanên Kurd roj bi roj zêtir dibin, vê gavê nêzkaya deh weşanxanên Kurd li Swêdê hene, wek Weşanxana Jîna Nû, Weşanxana Welat, Weşanxana Deng, Weşanxana Vejîn, Weşanxana Orfeus, Weşanxana Kurdistan, Weşanxana Roja Nû, We-

Nivîskarê Kurd Şêrko Bêkes dema "xelata Tucholsky" ji destê serok wezîrê Swêdê Ingvar Carlsson digre

şanxana Haykurd, Weşanxana Apec-Tryck, Weşanxana Sara, Weşanxana Azad...

Çawa me li jor jî got îro gelek nivîskarên Kurd li Swêdê dimînin. Pîranîya wan endamê Yekîtiya Nivîskarên Kurd e. Çend nivîskarên

Kurd jî endamê Komela Nivîskarên Swêdî, Komela Nivîskarên Biyamî û endamê PEN'a Swêdê ne. Nivîskarên Kurd yên ku Swêdê dimînin hejmara wan li dora 30 kesa ne : Şêrko Bêkes, Mehmet Emîn Bozarşan, Ferhat Şakelî, Mahmut Baksî, Nacî Kutlay, Orhan Kotan, Kemal Burkay, Reşo Zîlan, Malmîsanîj, Mahvuz Mayî, Memed Uzun, Firat Cewerî, Xelîl Dihokî, Kerîm Husamî, Cemşîd Haydarî, Mustafa Dûzgûn, Moayed Teyib, Zinarê Xemo, Mahmut Lewendî, Xabat Arif, Zeynelabidin Zinar, Hesenê Metê, Bavê Nazê, Aso Germîyanî, Salah Rebwar, Refîq Sabir, Nasir Razzazî, Hama Saîd Hassan...

Helbestvanê Kurd yê navdar Cîgerxwîn (1903-1984) salên xwe yên dawin li Swêdê derbas kir. Dîn nav çend salan de li Swêdê çar dîwanên wî û çend pirtûkên wî yên li ser dîrok, folklorê Kurdî hatin weşîn. Ew di sal 1979'an de hate Swêdê, li bajarê Uppsalayê ma, paşê li paytextê Swêdê Stockholmê cîwar bû. Di sala 1984'an li Stockholmê çû li ser heqîya xwe. Cîgerxwîn di helbesteke xwe ya bi navê "Ahî Obsala" (Uppsala) de tiştêk wunda kirîye û li pey ketîye:

....

**Çiman tu nayê?
Çiman tu nayê?
Tu nizanî bê te nayê
Sebra min nayê
Ahî Obsala
Ahî Obsala
Ka ew hevala
Min pîr delala
Min, ka li kuye**

...

Di helbesteke mayin de Cîgerxwîn vê carê bi Swêdî bangî keçên Swêdî dike û dibêje "Keçê, keçê werê bal min" (Flicka, flicka kom till mig)...

Cîgerxwîn dema di nav wan pênc salên ku li Swêdê ma, di nav Kurdên Swêdê de bû nişana hevgerîtin û yekbûnê. Ji bo nasandina edebîyata Kurdî li derwayî welat wî roleke mezin lîst.

Di sala 1987'an de helbestvanê Kurd Şêrko Bêkes xelateke edebî ya Swêdê bi navê "Xelata Tucholsky" wergirt. Piştî vê xelatê helbestên Şêrko Bêkes bi gelek zimanên Ewrûpî hatin wergerandin.

Piştî hatina xwe li Swêdê Mehmed Emin Bozarşan ji hemû zordestîyan dîr, di nav mercên azad de li ser edebîyata Kurdî firsendeke xebatê dît, gelek pirtûk pêşkêşî xwendevanan kir.

Di navbera salên 1980-1990'an de edebiyata Kurdî li Swêdê gelekî pêşda çû, bi sedan berhemên edebî hatin weşandin. Di nav van berheman de roman, kurteçîrok, helbest, lêkolîn, rexnên edebî, berhemên pêkenîyê, efrandinên tîyatroyê bi kurtî di her her curê edebî de berhem hatin amade kirin. Îro di her pirtûkxaneke Swêdî de xwendevan bi hêsanî dikarin pirtûkên bi zimanê Kurdî dest bixînin, deyn bikin. Di pirtûkxanan de cîhê ku pirtûkên zimanên biyanî hatine cîwar kirin, quncik û beşên pirtûkên zimanê Kurdî hene, li ser van beşan bi Kurdî û Swêdî nivîsên "Pirtûkên Kurdî" (Böcker på

UTBILDNINGSBIVIS
HEMSPRÅKSLÄRARLINJEN
Datum: 1987-06-04

Hemspråk: kurdiska
Immigrant language: kurdish
Examensbenämning: Högskoleexamen på hemspråkslärarinjen
University Certificate (U.C.) in Immigrant Languages Education

Namn: _____ Personnummer (ö mat. sig. nr) _____

har genomgått följande kurs/kurser och/eller utbildningsmoment, enligt högskoleförordningen, inom grundläggande högskoleutbildning på hemspråkslärarinjen.
Utbildningslinjen omfattar 80 poäng.

Kurs/utbildningsmoment	POÄNG
1. Introduktionskurs - Närsamhälle och skolan	4
2. Grundläggande kurs - Allmän lingvistik	4
3. Kultur, uppfostran, språk I	4
4. Fortjupning i svenska och hemspråk	4
5. Studiehandledning	4
6. Kultur, uppfostran, språk II	4
7. Kultur, uppfostran, språk III	4
8. Invandrararbetet och språket	4
9. Invandraren och det svenska samhället	4
10. Praktikantjänstgöring	16

Samtliga kurser är godkända. För Godkänd utbildning ges endast betyget GODKÄNT.
Följande utbildningsmoment tillgodoräknas inom ramen för utbildningslinjens poängtal med anledning av tidigare genomförda studier

Förningarna för högskoleexamen på hemspråkslärarinjen, hemspråk kurdiska
är därtill uppfyllda.

Per-Olof Rehnquist Per-Olof Rehnquist, utbildningsledare
Hemspråkslinjens

Utbildningsbeviset är utfärdat i enlighet med föreskrifter i UHÅ-FS 1980:41.
Detta bevis är fastställt av rektorsambetet vid Högskolan för lärarutbildning i Stockholm.
Detta exemplar har kontrollnummer 63/87

HÖGSKOLAN FÖR LÄRARUTBILDNING I STOCKHOLM Box 34103, 100 26 STOCKHOLM Telefon 08-22 16 80.

Diploma xwendekarekî Kurd ku di sala 1987-an de beşa zimanê kurdî qedandî ye.

Kurdiska) hatine darda kirin ji bo ku xwendevan bi hêsanî cîhê wan bikaribin bibînin. Li Swêdê heta pirtûk ji çapê derdikeve, digihêje destê xwendevanan sistemeke gelek baş hatîye amade kirin. Pirtûkên ku derdikevin ji sazgeha kirîn - firotina pirûkan re çend heb wek nimûne tên şandin. Paşê ev sazgeha li ser van pirtûkan bi zimanê Swêdî pirtûknasîyeke kurt amade dike, ji hemû pirtûkxanên Swêdî re dişîne. Piştî ku pirtûkxanan ev katalogan li ber çav re derbas kirin, ji van pirûkan çend heban dixwazin, angorî vê yekê daxwazname xwe ji vê sazgehê re bi rê dikin. Piştî çendekî ev pirtûkên nûh tên digihêjne pirtûkxanan.

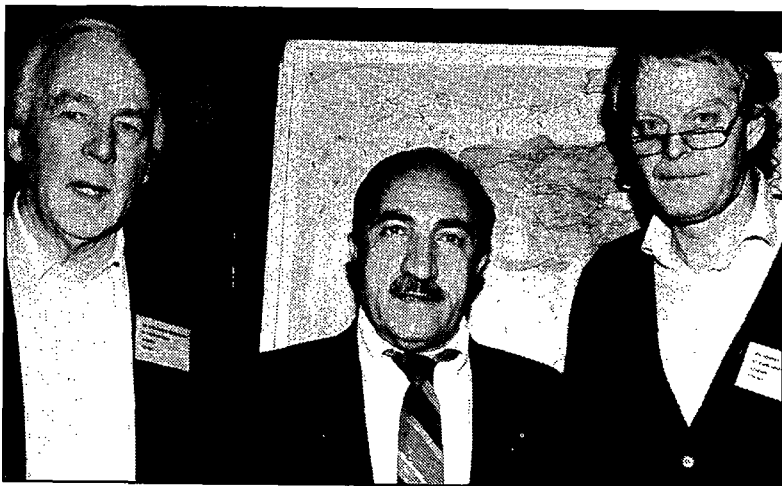
Ji der pêşketina edebîyata Kurdî li Swêdê, pêşketineke mayîn jî di warê hîndekarî û perwerdekarîyê de tê xuyanê. Li Swêdê îro bi sedan zarokên Kurd gihîştine mafê hînbûna zimanê Kurdî. Ev mafa ji der Swêdê tu welatekî Ewrûpê ji zarokên Kurdan re nehatîye dayîn. Ne tenê maf bi xwe, ji bo ev mafa di pratîkê de bê bi kar anîn hemû merc-hoyên hewcedar hatine amade kirin an jî tên kirin. Ji bo vê yekê jî materiyalên bi zimanê Kurdî, mamosteyên Kurd tên amade kirin û înfomasîyoneke baş bi zimanê Swêdî, bi zimanê Kurdî tê dayîn.

Cara pêşîn hela hê sala di 1977'an de ji bo zarokên Kurdî ev maf hatîye qebûl kirin. Ji ber kêmbûna pirtûk û materiyalê bi zimanê Kurdî û ji ber tunebûnê mamosteyên Kurdî ev xebatana di destpêkê de perçekî sist meşîyan. Ji aliyê din berî salên 1980'an hejmara zarokên Kurd jî çawa tê zanîn li Swêdê gelek kêmbûn.

Di warê hîndekarîya zimanê Kurdî de gavên girîng bi taybetî di sala 1984'an de hatin avêtin. Di sala 1984 an bi însiyatîfa Sazgeha Karubarên Biyanîyan Ya Dewletê (Statens Invandrarverk) civîneke fireh li bajarê Sigtuna hate pêk anîn. Cara pêşîn bû ku civîneke ewqas fireh li ser rewşa Kurdên Swêdê ji aliyê dewletê de dihate amade kirin. Di vê civînê de qasî 65 kesan beşdar bûn. Di nav van kesan de mamoste, mivîskar, rojnamevan, pedagoğ û lêkolînanên Kurd hebûn. Ji aliyê din ji gelek berpirsîyarên daîreyên Swêdî ku bi biyanîyan re kontak û pêwendîyên wan hebûn, ew jî tevî vê civînê bûn. Di vê civîna ku sê rojan ajot, tê de li ser rewşa Kurdan bi firehî hat sekinîn, daxwazên Kurdan hatin guhdar kirin. Sazgeha Karubarê Biyanîyan ya dewletê di vê salê de li ser Kurdan lêkolînek wek pirtûk bi zimanê Swêdî da amade kir û pirtûk di sala 1984'an de bi navê "Li ser Kurdan" (Om Kurder) der çû. Pêkhatina civîna li ser Kurdan çawa em dibînin rastî derketina vê pirûkê hati-bû. Bi kurtî di sala 1984'an de daxwaz û hewcedarîyên Kurdên li

Swêdê kê-m-zêde dîyar bibûn, dor êdî hatibû gavên pratîk. Daxwaza here mezin başkirina hîndekarîya zimanê Kurdî bû.

Di vê hindavê (tang) de gava pêşîn vekirina zarokxana Kurdî

Dîtemek ji konferansa Stockholmê (Ji milê çepê: C.H Hermanson, Mahmûd Osman, Thomas Hammarberg).

(Kurdiska Daghem) bû. Ev sazgeha ji bo zarokên Kurd yê berî-dibistanê hate vekirin ango zarokên ku hela hê neketibûn heft salîya xwe, dest bi dibistanê nekiribûn. Ev zarokxana ku di sala 1984'an de hate vekirin, îsal dikeve 7 salîya xwe. Heta niha nêzkaya bi sedan zarokên Kurd yê 1,5-6 salî çûne vê zarokxanê. Ne tenê li Swêdê, ev cara pêşîn bû ku li Ewrûpaya Rojava zarokxaneke Kurdî dihate vekirin. Piştî ku vê zarokxanê dest bi xebata xwe kir, berpirsîyarên balyozxana Tirkîyê ev biryarê Swêdê potesto kir, wan dîyar kir ku li Tirkîyê Kurd tunin, ev zarokan jî zarokên "Tirkan"e. Di vê zarokxana Kurdî de ne tenê zarokên Kurdên Tirkîyê, zarokên Kurdên Iraq û Îranê jî hebûn. Di zarokxana Kurdî ji der serok, mamosteyên zimanê Kurdî, nêrînkârên zarokan, mamosteyên berî-dibistanê dest bi kar kirin. Di nav van heft salan de kar-xebatên zarokxanê her çûn cîhê xwe de rûnişt, bû tecrubeyeke giring ji bo malbatên Kurdî. Vekirina vê zarokxana Kurd ji bo gelek welatên ku Kurd li dimînin, bû model û mîsaleke gelek balkêş.

Di sala 1984'an di nav Xwendegeha Bilind Ya Mamosteyan li Stockholmê de beşa mamosteyên zimanê Kurdî vebû. Di warê hîndekarîya zimanê Kurdî de vekirina vê beşê bûyereke giring bû. Ji ber ku ev cara pêşîn bû ji bo mamosteyên zimanê Kurdî li Ewrû-

pê xwendina bilind dest pê dikir. Sala pêşîn 9 xwendekar hatin qe-
bûl kirin. Piştî du salan di sala 1986'an de mamosteyên pêşîn dîplo-
mayên xwe girtin û dest bi karê xwe kirin. Bi vî tehrî kêmasiya
mamosteyên xwedî hîndekarî ji holê rabû. Di vê xwendegeha bilind
de ji der zaravên Kurmancî û Soranî, dersên pedagojîyê, metod,
psîkoljîyê jî hatin dayîn. Ji aliyê din ji bo ku xwendekar zanîn, dîtî
û ceribandînan xwe pêsta bibin ew çend caran çûne nav Kurdên
Sovyet, sîstema hîndekarîya zimanê Kurdî li Sovyet bi çavên xwe
dîtî, van geran pêwendîyên mamosteyên Kurd hin jî pêsta bir. Di
salên pêşîn de ji aliyê vê beşa mamosteyên Kurdî de kovareke ku
temamî bi zimanê Kurdî bû jî bi navê Mamosteyê Kurd der çû. Di
nav çend salan de hejmara mamosteyên Kurd li Swêdê her çûn zê-
de bûn. Paşê ev mamosteyên Kurd gîhiştin hev, di nav xwe de ko
meleke mamosteyên Kurd saz kirin.

Ji bo amadekirina pirtûkên dersan û materiyalê mayîn ji bo za-
rokên Kurd Înstûtîya Dewletê Ya Materiyalên Hînkirinê (Statens
Institut för läromedelsinformation) berpirsiyarîke giring hilda li
ser xwe. Derheqa hewcedariya pirtûk û materiyalê bi zimanê Kurdî
di sala 1984 an de raporek amade kir. Angorî vê raporê çend gavên
pratîk hatin avêtin. Di sala 1985'an de pirtûka pêşîn ya xwendina
Kurdî hate weşandin. Di navbera salên 1985-1991'an de heta niha
qasî deh pirtûkên dersan û pirtûkên alîkariya dersan ji aliyê vê in-
stutîyê hatine çap kirin. Di nav van pirtûkan de Alfebaya Kurdî, pir-
tûkên xwendin û nivîsandinê, pirtûkên dîrok, coğrafya û
ferhengê Swêdî-Kurdî hatin weşandin.

Ji der van pirtûk û materiyalên ku ji aliyê Enstûtîya Hîndekarîyê
de amade bûne, çawa em dibînin gelek pirtûk û materiyalê din jî
nivîskar û mamosteyên Kurd angorî îmkanên xwe amade kirine, ev
berhem ji aliyê weşanxanên Kurdan hatine derxistin. Mirov dikare
bêje îro li Swêdê hîm û bingehê edebiyateke zarokan bi zimanê
Kurdî ji zûva hatîye avêtin. Derxistina pirtûkên Kurdî ji bo zarokan
berî deh salan dest pê kirîye. Berhemên gelek nivîskarên Swêdî îro
zarokên Kurd dikarin bi Kurdî bi dest xin. Çend kovarên zarokan jî
li Swêdê derdikevin, wek *Kulîlk* û *Koçer*, berî çend salan jî du kova-
rên mayin bi navê *Hêvî*, *Hêlîn* derketibûn.

Ji bo pêwendîyên zarokên Kurd, malbat û sazgehên resmî baş
bimeşin li Swêdê çend xebat û projeyên pedagojîya malbatê jî hati-
ne bi dar xistin. Ji van xebatan yek li bajarên Uppsala û Stockhol-
mê çend pedagojên malbatî yên Kurd dest bi kar kirin, van kesan
di navbera malbatên Kurd û sazgehên resmî de wek pirekê kontak

û pêwendîyên cuda-cuda pêk anîn, alîkarîya malbatên Kurd kirin, karên wan yê rojane re alîkarî nîşan dan.

Di vê babetê de xebateke mayîn jî li Stockholmê di taxên Tensta û Rinkeby de dest pê kir , vê xebata bi navê Proja Kurdî (Kurdiska Projektet) di navbera 1984-1990'an de heft salan domand. Armanca vê projeyê ya here mezin di karê pratîk de alîkarîya penaberên Kurd bû. Vê proja Kurd ji aliyê din bi zimanê Kurdî wek bulteneke înfomasîyonê kovareke bi navê *Rênasî* û ji bo pêştabirina çanda Kurdî jî kovareke bi navê *Çarçira* weşand. Projê ji bo ku Swêdîyan derheqa kar û barê xwe de agahdar bike, çend broşur jî bi zimanê Swêdî amade kir.

Çawa em dibînin li dor sala 1984'an ji bo başkirina rewşa Kurdên Swêdê xebateke pîralî û fireh dest pê dike, gelek gav tî avîtin, Kurd dibin xweyê gelek mafan. Dema mirov welatên Ewrûpê yê mayîn wek Almaniyê, Fransê bi Swêdê rûberî hev dike, di navbera polîtîkaya van welatan û Swêdê ya derheqa Kurdan de cudatîke mezin dibîne.

Di van salên dawîn de bûyereke here giring bêguman di sala 1989'an de sazkirina "*Komîta Swêdî Ji Bo Mafên Kurdan Yê Mirovî*" (Svenska Kommitten för Kurdernas mänskliga rättigheter) bû. Piştî bûyera Halepçê ne tenê li Swêdê li hemû cîhanê jî bo Kurdan sempatîke mezin hat nîşandin. Ji ber vê bûyerê û kuştina Olof Palme gelek kesan xwestin piştgirtî û alîkarîya Kurdan bikin. Di dawiyê de ev komîte hate saz kirin. Di nav hîmdar û avakarê komîtê de gelek Swêdîyên navdar cîh girtin. Nûnerên hemû partiyên Swêdî, nivîskar, rojnamevan, hunermend ,sendîqekar û çend karmendên dewletê, nûnerên rêxistinên mirovî cara pêşîn hatin hilbijartin: Leif Blomberg, Thomas Hammarberg, Arne Eriksson, Gösta Ekman, Karl Axel Elmquist, Berith Eriksson, Lars - Gunnar Eriksson, Hans Göran Franck, Viola Furubjelke, Eva Hedås, C H Hermansson, Inger Koch, Håkan Landelius, Maria Leissner, Sture Linner, Maria Munter, Ragnhild Pohanka, Margareta Ringström, Margareta Strömstedt, Oswald Söderquist, Karin Söder, Olof Tandberg, Thomas von Vegesack, Anders Wijman.

Di nav sê salan de (1989-1991) vê komîtê kar û aktîvîteyên giranbiha û hêja pêk anîn. Gelek civîn, meş, pêşangeh û karên çape-meniyê bi dar xist. Bi navê komîtê kovareke bi zimanê Swêdî (Kurdistan Bulletin) li ser Kurdan weşand, heta niha çend hejmarên wê derketine. Vê komîta piştgirtîya Kurdan di bahara sala 1991'an de konferanseke navnetewî li ser Kurdan li bajarê Stockholmê amade kir, konferans di rojên 15-17 meha Adarê çêbû. Ji

gelek welatan kesên naskirî tevî konferansê bûn. Her çiqas konferans bi navê "Recognition of kurdish rights" hate bi nav kirin jî lê belê zêdetir bi navê "Konferansa Stockholmê" hate nasîn. Konferans bi axaftinên serokê komîtê C M Hermansson û wezîra karên biyanîyan Maj-Lis Lööv hate vekirin. Ev cara pêşîn bû ku konferanseke ewqas fireh û giring li Swêdê li ser Kurdan dihate vekirin.

Dema Konferansa Stockholmê dihate çêkirin, çawa tê zanîn dengên şahîyê ji Kurdistana Iraqê dihat, konferans di van rojên giring de dihate çêkirin. Piştî çend heftan ev şahîya Kurdan bû şîneke mezin û vê trajedîya Kurdan cihan rakir ser piyan. Komîta Swêdî ya mafên Kurdan ji bo Kurdên Iraqê alîkarîya xwe nîşan bide, li Swêdê dest bi xebateke fireh kir. Ji van xebatan ya here mezin programeke hunermendên Swêdî bû, ya ku bi navê "*Ji bo Kurdistanê Gala Artîstan*" (Artistgala för Kurdistan) di roja 26.5.1991'an de li Stockholmê hate pêk anîn. Wê rojê dilê bajarê Stockholmê ji bo Kurdistanê davît, her aliyên bajêr bi afîşên vê galayê ve hatibûn xemilandin. Bi hezaran kes ji bo ku dilgermîya xwe ji Kurdan re nîşan bidin, çûn cîhê galayê, Di dawîya vê şahîya muzîk û tîyatroyê de ji 200.000 kronî zêdetir alîkarîke maddî jî hate berev kirin. Hem wek avakarekî komîtê, hem jî wek amadekarekî vê galayê xebateke aktîf bêguman artîst û rejîsorê Swêdê yê navdar Gösta Ekman pêk anî. Gösta Ekman piştgirtîke germîn ji bo Kurdan nîşan da. Ji der Gösta Ekman ev hunermendên jêrîn tevî Galaya Kurdistanê bûn: Max von Sydow, Lill Lindfors, Eldkvarn, Hasse Alfredson, Jonas Gardell, Margaretha Krook, Lasse Brandeby, Bengt Ernryd, Olof Buckard, Margaretha Kjellberg, Jan-Olof Strandberg, Tommy Körberg, Nils Landgren, Anita Björk, Kristina Adolphson, Jarl Kulle, Benny Andersson & Kalle Moraeus, Stina Ekblad, Peder Falk, Börje Ahlstedt, Margaretha Byström, Anders Glenmark, Claes Malberg, Göran Fristorp, Owe Thörnqvist, Helge Skoog, Irena Lindh, Stefan Nilsson, Adde Malmberg, Björn Granath, Niklas Strömstedt, Jörgen Lantz, Johan Rabaeus, Beatrice Järås, Lasse Åberg & Västerås Low Budget Band, Sven Wollter.

Bi kurtî piştî avakirina vê Komîta Swêdê ji bo Kurdan, pirsra Kurdan li Swêdê cara pêşîn ewqas bi tehrekî baştir û firehtir dihate nas kirin.

Dema em dîroka pêwendî û kontaktên navbera Swêdî-Kurdan dinêrin, em dibînin ku piştî salên 1960'an heta niha rêhildaneke mezin peyda bûye. Di nav biyanîyên ku îro li Swêdê dimînin Kurd di nav wan de bûne komeke aktîf û naskirî.

AKTÎVÎTÊN MÎSYONERÊN SWÊDÎ

Dema em pêwendîyên Kurdan û Swêdiyan mêze dikin, di navbera van herdu gelan de pêwendîyên cure-cure peyda bûne. Aktîvîtên mîsyonerên Swêdî di dawîya sedsala 19'an de li welatên rohilatê her çûne pêş ketine. Gelek mîsyonerên Swêdî çûne Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan bindest kirine. Kar-xebatên wan, bîr-bawerî û dîtinên wan li Kurdistanê bi rastî hêjayî lêkolînên fi-
reh in.

Yekitiya Mîsyonerên Swêdî (Svenska Missionsförbundet) di sala 1878'an de hate saz kirin. Piştî vê yekê mîsyonerên Swêdî li gelek welatên cîhanê belav bûn, ji xwe re warên kar û xebatê peyda kirin. Ji wan beşek jî çû derketin Qafqasyê, Îran û li dorberê sînorê Osmanî û Urîsetê, sînorên ku gelek caran dest diguhirandin. Mîsyonerên ku dihatine van herêman, ji bo dîne xiristyanî li van deran belav bikin, şev-roj kar dikirin. Ji bo karên wan pêşta here, ew pêwîst bûn dorberê xwe, çandên (kultur) mayîn nas bikin, bi wan re dostanetîyê dayînin. Dema van mîsyoneran dît ku li van deran bi sedan gel (xelq) dijî, wan bi taybetî çîyayên Qafqasyê "Çîyayên zîmanan û gelan" (Folkens och språkens land) bi nav kirin. Di nav van gelan de Kurd jî hebûn. Ji alîyê din li dorberê çîyayê Araratê ji alîyê mîsyoneran de wek zîyaretgehekê hatiye hesibandin. Angorî Încîlê ev çîya wek çîyakî bi rûmet û serbilind tê zanîn. Serpêhatiya Nuh pêxember, cîhê tofanê (syndaflo den), cîhê cenneta wundabuyî, çar çemên cennetê: Dicle, Firat, Kura, Aras, Welatên Încîlê, hêlekana mirovatîyê û welatê gelan wek van îfadan gelek îfaden unîversal yê mayîn mîsyonerên cîhanê berbi xwe, berbi Kurdistanê kişandine. Mîsyonerên Swêdî weşandina Încîlê bi zîmanê Kurdî wek pêwîstîke mezin dîtine û li ser vê pîrsê jî sekinîne(1).

Mîsyonerên Swêdî hertim serfiraz nedibûn, bi hêsani ser nediketin. Dijwarîya here mezin li pêşîya wan zordestîyên polîsîyê yê ku li Urîsetê dajon, bû. Li Tirkîyê jî şikeke mezin li ser mîsyonerên welatên nedost hebû. Ji ber vê yekê mîsyonerên Swêdî, Norveçî û

Danîmarkî di nav rêxistinên mîsyonerên Amerîkî û Almanî de kar kirine, wek American Board , Deutscher Hilfsbunds ... Van mîsyoneran bi taybetî li Xarputê, Malatyê, Wanê û Muşê kar kirine (2). Ji aliyê din gelên musliman bi çavekî mayîn li biyaniyan dinêrîn, şika li ser wan zêde bû. Ji ber van dijwarîyan mîsyonerên Swêdî karên xwe bi piranî barî navçên musayît û bêdeng dikirin, wek Tebrîz, Erîvan, Tîflîs... Wekî din tu rêke xelasîyê nedidîtin, berê pêşîn ew pêwîst bûn ji xwe re starekê an jî navçekê bibînin. Piştî peydakirina van navçan birêvabirina karên wan her diçû hêsa dibû, aktîvîten wan hêdî hêdî li ser erdekî fireh belav dibûn. Bi avîtina vê gavê înikanên wan yên xebatê zêtir dibûn, gelek mirov di bin bandûra xwe de dihiştin, di nav wan de Kurd jî hebûn. Ev kontakt û pêwendî, di navbera Kurdan û mîsyonerên Swêdî cara pêşîn dihatin pêk anîn. Kontaktên di navbera Swêdî û Kurdan li dorberê sala 1897'an dest pê kirine, heta sala 1923'an berdewam kirine.

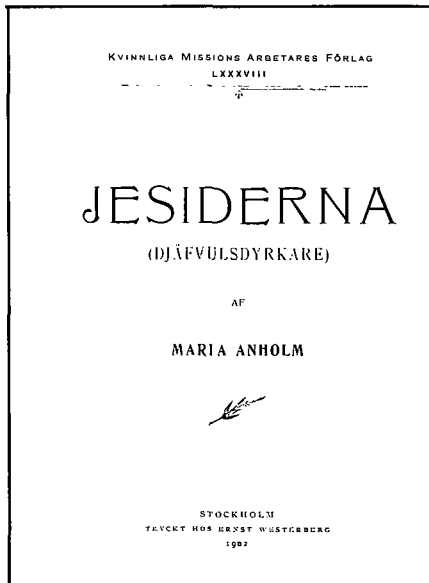
Di warê pêkanîna kontaktên Kurdan û Swêdîyan de çend dijwarî û tengasî hebûn, ji ber vê yekê pêkanîna van kontaktan di destpêkê de gelekî wext digirt. Dijwarîya here mezin di warê hevfmakirin û zimîn de di hate xuyan. Mîsyonerên Swêdî ji ber van dijwarîyan bi taybetî ji hevalbendên xwe yên Ermenî, Suryanî û kesên ku Kurdî dizanibûn, alîkarî digirtin. Di destpêkê de mîsyonerên Swêdî ji ber bawerîyê dînî, Kurdên êzîdî ji xwe re gelek nêzîk dîtin, bi wan re pêwendî, kontakt pêk anîn. Bi Kurdên ku bi bawerîya xwe ne êzîdî bûn, musliman bûn, bi wan re pêwendî pêkanîn wext girtîye. Mîsyonerên Swêdî hertim xwestine herin nav Kurdan, lê belê ji çete, rêbir û cerdên Kurdan tirsîne. Carina jî mîsyoneran ev kesên "serê çîyan" bi hemû gelê Kurd ve kirine tayekî teraziye, ew û Kurd wek hev dîtine. Vê yekê di nav wan de derheqa Kurdan îmajeke xirab peyda kirîye. Şkandina van bawerîyên pêşîn ewqas ne hêsa bûye, çend mîsyonerên ku bawerîya xwe bi vê tirs-xofa Kurdan ne anîne, bêtirs çûne nav Kurdan, ew di destpêkê de rastî mêvanhezîya Kurdan hatine, vê yekê ew şaş-metel hiştîye, di dawîyê de van kesan bawerîyên xwe yên derheqa Kurdan de gihurandine.

Îfada "Kurdên hov" (vilda kurder) bi taybetî berpîrsîyarên resmî yên hêzên ku Kurdistan bindest kirine, ji aliyê wan de bi zanetî hatîye efirandin. Vê yekê îmkana destxistina îmajeke baş derheqa Kurdan ji aliyê mîsyoneran de diwartir fikir an jî, bi giştî ji ortê radikir. Di sal 1914'an konferanseke jinên mîsyoner yên Swêdî li Stockholmê pêk tê, li wir keşîş Ernst Kohmann dipeyive, di nav dengkirina wî de ev beşa jêrîn di vê babetê de gelek balkêş û giring

e: "...Ez dixwazim bi kurtî li ser Kurdan bisekinim. Bêşik hûn wan kêma nas dikin, lê belê hûn di dewra xwe de- Abdulbamîd ji bo êrişên xwe yê bi xun bibe sêrî ew çawa bi kar anîne û ew çawa ji çeteyên hov yê xundar pêk hatine hûn sedî sed dizanin. Îro ez dixwazin ji alîkî din de wan bidim nas kirin. Ev demeke dirêj e wekî min dixwast ez carekê tevî wan bim, wan nas bikim, lê belê ev tiştêkî hêsa nîne. Cara pêşîn berî neh sala min hewl da ku herim, dema ez hatim li dor sînora walyê Tirk ji min tika (rîca) kir wekî ez dest ji vî karî berdim. Wali ji min re got ku: "Hûnê sedî sedî canê xwe wunda bikin lê dîsa jî hûn dizanin. Eger hûn vira bîn kuştin, serê minê têkeve belayê". Ji ber ku ew hevalê min bû, min ew bi hurmet guhdar kir. Bi vî tehrî ez neçûme nav Kurdan. Lê belê vê carê, ez her çiqas dijwar bibe jî, ez ji alîkî sînora yê mayîn re derbaz bûm. Kes li van deran tune bûn. Ji bo rê nîşanî min bide, min sûbayîkî rutbe nimz hilda bal xwe. Dema me rêwîti dikir, min derheqa; ew dorberê xwe nas dike an na ji pirsîyar dikir, wî gote min "Belê ez wan nas dikim, berî çendekî me bi wan re şer kir". Wî di vî şerî de ew çawa fend-fêlan û bi dekdolavan ve ser ketine, hemû tişt ji min re got. Wî: "Me tiştêkî baş ne kir" digot, dema me bihist ewê bi

Ida Öberg, xwuşka Maria Anholmê ya ku cara pêşîn bala misionerên swêdî kişandiye li ser belengaziya Kurdên êzîdî.

Pirtûkeke Maria Anholmê li ser Kurdên êzîdî (1902).

hevra herin cîhekî, me xwe veşart, ketin taldekî dema ew derketin me ew bi sedan kes dane ber gullan ,raxistin erdê. Wekî din me nikaribû koka van Kurdan bianîya". Keşîş di vê xeberdana xwe de dîyar dike wekî paşê wan xwe gîhandîye cîhê ku Kurd lê dimînin, rastî serokekî wan hatine û Kurdan wek melekekê ew hambêz kirine. Keşîş Ernst Kohmann di beşeke xeberdana xwe de jî, bi giştî janên Kurdan awa tîne zimîn: "Rast e ew hov in, lê belê eger em rastîyê bigerin pêşerojê mezin li ber vî gelê bi rûmet heyê, bifikirin ev gelê bi hejmara xwe digihêje bi milyonan, tenê dibistaneke wan tune ye"(3). Ev peyvên vî keşîşî bawerîya "Kurdên hov" çiqasî bêbingeh e gelekî baş radixe li ber çavan. Ernst Kohmann di salên dawîya şerê Balkan de li Tirkîyê maye.

Di nav mîsyonerên Swêdî de sedemê belavbûna van bawerîyên şaş û xelet yek jî, di navbera salên 1894-1897'an de bi destê Abdulhamît pêkhatina zordestîyên li dijî Ermenîyan û di vî şerê kokanîna Ermenîyan de cîhgirina çend begên Kurdan e. Ev yeka di şirovekirin û nivîsarên mîsyonerên Swêdî de gelek zelal tê xuyanê. Aktuelbûna pîrsa Ermenîyan gelek caran pêwendîyên Kurdan-Ermenîyan jî aktuel kirîye. Di kovar, rojname û pirtûkên ku di van salan de hatine weşandin ev yeka gelek êşkere tê xuyanê, wek mîsal di pirtûkeke ku di sala 1917'an de hatîye weşandin, tê de Kurdekî bi navê Alî Axazade Faro gelê Ermenî li Erzurmê çawa hatîye qir kirin, dîtînen xwe derheqa van lêdanan de pêşkêş dike û ji aliyê din tê de daxuyanîke Şerîf Paşa li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan cîh girtîye(4).

Di van bûyerên tîrş û tal de hemû mîsyonerên Swêdî wek hev nefikirîne û Kurd wek gelekî nexwestine rûreş bikin. Mîsyoner E.J. Larsson yê ku bi salan li rohilatê kar kirîye di pirtûkeke xwe de dîyar dike wekî: " Kurd jî wek xirîstyanan mirovên qenc in, lê belê di nav wan de tu xebateke rastîn ya mîsyonerîyê hê tune ye" (Såsom kristna är dem utmärkta människor, men ingen egäntlig mission finnes bland Kurderna ännu), Larsson paşê cîh dide gazin û lomamên mîsyonereke Amerîkî-Easton ku tunebûna aktîvîten mîsyonerîyê di nav Kurdan de rexne dike(5). Alma Johansson ya ku di navbera salên 1910-1915'an li bajarê Muşê di nav Ermenîyan de kar kirîye û bûye nasê rewşa Kurdan, ew dide kîvşê dema li dijî Ermenîyan zordestîyên Tirkan dest pê kirin, Tirkan dixwast Kurd jin, zarok û kal - pîrên Ermenîyan bikujin, dema wan dît Kurdan ev yeka qebûl nekirin, vê carê wan bi xwe ew dikuştin (6). Mîsyoner Maria Anholm Kurd û Vikingan wek hev dibîne û paşê dibêje ku: "...Ew (Kurd) wek Tirkan li dijî xirîstyanan bawerîyên wan yên fanatik tunin,

li dijî Ermenîyan wek Tirkan rik-hêrseke mezin ve tijî ninin. Xunxariya wan tu-
ne ye. Qenc-xirab wek Vikingên me dijîn"(7).

Li dijî zordestiyên li ser Ermenîyan di nav rêxistinên mîsyone-
rên Swêdî de bi salan xebatên gelek fireh hatine pêk anîn. Di vî
warî de gelek tişt jî hatine nivîsîn, di kovar, rojname, pirtûk û bro-
şurên cuda-cuda de vê pirsê cîhekî sereke girtîye. Di vê çarçevê de
bixwazî-nexwazî li ser Kurdan jî sekinîne, pêwendiyên Kurdan-Er-
menîyan raçav kirine. Ev pevgirêdanên Ermenî û Kurdan di nav
salan de ji bo pêkhatina pêwendiyên Swêdî-Kurdan zemînek ama-

KURDERNA.

En tafla från paradiset's bygder.

en trakt af jorden, der kurderna talrikast bo,
är efter dem benämnd Kurrdistan och är be-
lägen i Asien, med ej fullt bestämda gränser.

Beläget som Kurrdistan är mellan 34° och
39° n. br. och vexlande i höjd från ett tusen
till tiotusen fot öfver hafvet, erbjuder det ett
olikartadt klimat och den mest omvexlande
växtlighet samt utgör en af jordens vackraste trakter. Lan-
det genomskäres af flere bergskedjor, mellan hvilka äro be-
lägna vidsträckt högsättter. I allmänhet är jorden väl vatt-
nad, hvilket bidrager till den yppiga växtligheten.

Kurderna äro frihetsälskande, tappra, flinka, gästvänliga
och ej utan en viss hederskänsla, uen ock i högsta grad
krigiska, hämdgiriga och lystna på rof. Det bör sägas om
dem, att de äro bättre än sitt rykte. Till det otroliga gränsa
dock de illgerningar, som de bedrifva under sina ströftåg
och plundringsfärder, hvarför de äro på det högsta fruktade
af sina tredligare grannar. De sköna mûbauedanier lika
litet som de kristna. Ofta hafva regeringarna sökt tukta
dem, men alltid utan något nûnnvûrît resultat. Trupperna

Nivîseke N.F.Höjjer ya ku di 1889-an de çap bûye.

de kirîye. Mîsyonerên Swêdî cihê ku Ermenî lê diman wek: "Wela-tê hêsrên û xunê" û "Gola xunê" bi nav dikirin. Bala wan, guhdarîya wan ya li ser Ermenîyan carina dişiqtî li ser Kurdan, ji ber ku Kurd û Ermenî di nav hev de dijîyan û gelek pêwendîyên wan bi hev re hebûn.

Di dawîya sedsala 19'an û di destpêka sedsala 20'an de mîsyonerên ku li ser Kurdan bawerîyên xwe dîyar kirine, di nav Kurdan de mane û bi Kurdan re pêwendî pêk anîne ev kesan in: N.F. Höijer, L.E. Högberg, Wilhm. Sarwe, E.J. Larson, Elin Sundvall, Maria Anholm, Olga Moberg, Alma Johansson...Mîsyonerên Swêdî ji ber dijiwarî, tengasiyên zimîn pêwendîyên xwe bi Kurdan re bi destê çend alîgirên xwe berdewam kirine, wek Kascha Ibrahim Temos û Margara Ter Asaturianz...

Yekitiya Mîsyonerên Swêdî di sala 1882'an de biryarekî digre wekî N.F. Höijer bişîne hêla Qafqasyê. Höijer nêzkaya 25 salan di nav gelên rohilatê de kar kirîye, di nav Kurdan de maye, bi wan re bûye nas. Di nav nivîsarên ku Höijer piştî mirina xwe ji me re hiştîye, tê de derheqa Kurdan de zanîyarî û agahdarîyên gelek balkêş hene. Höijer di sala 1887'an de bi Högberg ve tevayî diçine Îranê, di nav Kurdan de dimînin, gelek pêwendîyên wan û Kurdan pêk tên û dibine mêvanê Kurdan(8). Ji alîkî de ev gera van herdu mîsyoneran li Kurdistanê, ji alîvê din li Tîblîsê derheqa Kurdên êzîdî de hevdudîtina Sarwe û Ida Öberg derheqa Kurdan de kontaktên pêşîn pêk anîne û wek destpêkekê, gavekê dikare bê hesibandin.

Höijer dema diçe Îranê, li wira rastî gelek Kurdan tê, li ser Kurdan lêkolînên kêrkatî pêk tîne. Ew cara pêşîn dema diçe nav Kurdan rastî se-kuçikên Kurdan tê, ew wek guran êrişî Höijer dikin. Ne tenê ev mîsyoneran, kuçikên Kurdan bala gelek gerok û mîsyonerên biyanî jî kişandine li ser xwe. Höijer û hevalên xwe paşê diçin mala mezinekî Kurd dibin mêvan, di nivîsareke xwe de ew gelekî li ser mêvanhezîya Kurdan disekine.

Di sala 1889'an de lêkolîneke Höijer li ser Kurdan tê weşandin, ev lêkolîna ku bi navê "*Kurd-Tabloyek ji Cennetê*" (Kurderna-En tafla från paradiset's bygder) çap bûye, tê de derheqa çand, folklor û etnografîya Kurdan zanîyarîyên gelek balkêş cih girtine û Kurd baş tên nasîn. Höijer di destpêka vê lêkolîna xwe de dîyar dike ku hêzên ku xwestine hertim li Kurdan zordestîyê bikin, ceza bidin wan tu wext serneketine, ne gihîştine armanca xwe. Ji alîvê din ew dibêje ku Kurd gelekî azadîxwaz, mêrxas, zîrek û mêvanhez in. Di wan salan de hejmara Kurdan wek çar mîlyonan nîşan dide. Dema ew li ser folklorîya Kurdan disekine, ew dibêje ku di nav Kurdan de her

gol, robar, çem, bajar, gund, zinar û çîya efsaneke xwe heye. Paşê ew derheqa "Efsana Bingolê" de zaniyarîyên fireh dide û li ser çavkanîyên vê efsanê disekine. Höijer derheqa rabûn-rûniştina Kurdan de jî bawerîyên xwe awa pêşkêş dike : "Kurd evîndarê çayê ne" , cîhekî mayîn de jî vî tiştî dibêje : "Kesin ku nikarin ji xwe re paltokî bibinin, tu dinêri dîsa ji çek-silahan li ser xwe digerinin"(9). Tiştî ku vê lêkolîna Höijer ji lêkolînên mayîn yê mîsyonerên Swêdî cuda dike, li vira Kurd bi giştî bi gelek alîyan ve hatine nasîn.

Angorî agahdarîyên Höijer ji ber tunebûna aktîvîtan mîsyonerîyê di nav Kurdan de Yekitîya Mîsyonerên Swêdî biryar girtîye wekî li dorberê Karadaxê îstasyoneke mîsyonerîyê ji bo Kurdan ve-

Elin Sundvall dema sala 1913-an de diçe bajarê Wanê di nav gundekî kurdan re derbas dibe.

ke, dîsa çawa ew dide kivrê bajarê Bazîdî jî bona van aktîvîtan gelek musayît e. Mirov ji vê nivîsar û gera Höijer derdixe ku di nav Kurdan de hewcedarîya xebatê ji aliyê mîsyonerên Swêdî de rastî sala 1887'an tê.

Höijer di nivîsareke xwe ya mayîn de besa gereke xwe li dorberê Qerekilîsê (Ararat) dike, ew diçe gundekî Kurdan zîyaret dike, çawa li Îranê vira jî kuçikên Kurdan êrîşî Höijer dikin. Kurd li dora wî berev dibin û di nav xwe de deng dikin : "Hespê wî yê Kurdan e, zînê

wî yê Kurdan e, lê gelo ew bi xwe kî ye?". Dema Höijer dibêje "Ez Swêdî me" (Jag är svensk), Kurdan jî ev peyva "svek, svesk, svinsk" bi vî tehrî ducar kirine. Angorî agahdarîyên Höijer dema ew li vî gundê Kurdan maye, adresa xwe daye Kurdekî, piştî çend mehan ev Kurd hatîye li bajarê Tîblîsê ew zîyaret kirîye(10).

Mîsyonerekî mayîn yê ku li ser Kurdên Îranê dîtinên xwe pêşkeş dike Lars Erik Högberg e. Ew di sala 1889'an de ji Qafqasyê tê Îranê û li vira çar salan kar dike. Di nav van salan de ew rastî gelek Kurdan tê, cîhê ku Kurd lê dimînin digere û dibe şahîdê gelek bûyeran. Wî hemû bîranîn, dîtin û xebatên xwe di pirtûkeke bi navê Di nav Musilmanên Faris de berev kirîye. Ji aliyê din name û nivîsarên wî yên mayîn de jî mirov rastî tiştên li ser Kurdan tê.

Högberg dema diçe devera Qaradaxê ji aliyê rêberê xwe de fêr dibe wekî Kurd li pey wan ketine, tirs-xofeke mezin li wan peyda dibe, piştî demekê wextê ew lê dinêrin tu tiştê nehate serê wan, Högberg ji rêberê xwe dipirse: "Çima zirareke wan ne gihîste me?". Rêberê wî vê bersîvê dide: "Ev yeka bi mercên taybetî ve girêdayî ye. Dema mirov bi Kurdekî re dibe nas, ew gelek mêvanhez e, ew di mala xwe de timê nermoke û alîkar e".

Högberg dema li ser pêwendîyên Ermenîyan û Kurdan disekine jî van tiştan dibêje: "Kurdan bi zordestîyên li dijî Ermenîyan û Asurîyan ve navê xwe xirab derxistin, navdar bûn. Peyva "Tirk" angorî peyva "Kurd" kêmîr tirs-xofekê belav dike".

Ev mîsyonerê Swêdî dema li Îranê dîmîne, dibe şahîdê mêrxasîya Kurdekî bi navê Hesu: "Dema ez li Îranê dimam Kurdekî bi navê Hesu hebû. Wî sê salan li dijî leşkerên Îranê yên bi rêz şer kir. Wî stuyê xwe xar nekîr. Şah dema dît bi zorê ve wî nikare bîne rê, bi wî ve bev hat, rutba wî heta genaralîyê bilind kir û erdekî mezin da wî".

Bawerîyên L.E. Högberg derheqa Kurdan de îmajê neçê di afrîne û bi îmaja Kurdan ku li wan salan li hemû Ewrûpê xirab peyda bûbû, bi giştî hev tê. Högberg di warê keç revandinê de bingehên aborî û civakî davêje cîhekî, ji aliyê Kurdekî de revandina keçeke Cihud wek zorbetîke mezin dibîne û vê yekê bi "Şurê Demokles yê Kurdan" (Kurdernas damokles svärd) nav dike. Ew, vê bûyerê wek nîşana dijminatîya di navbera muslimanan û xirîstîyanan dibîne û di derheqa Kurdan de xwe digihîne hin bawerîyên giştî (umumî) yên şaş.

Ev bûyerên yek-yek di babeta belavbûna navê "Kurdên hov" (Vilda Kurder) de roleke berbiçav di nav mîsyonerên Swêdî de lîstine û wan ji xwe re xistine malzeme.

Olga Moberg di nav Kurdan de

Högberg dema di sala 1893 vedigere Swêdê, doxtorekî Kurd bi navê Mîrze Seîd jî, bi wî re hevaltîyê dike, tê Swêdê. Ev doxtorê Kurd, Kurdê pêşîn e ku hatiye Swêdê, ev welat zîyaret kirîye. An gori Högberg ev doxtor kurê mellakî Kurd e ku ji Tirkîyê hatiye, derbasî Iranê bûye, navê bavê wî Resul e. Malbata Seîd li bajarê Sinne cîwar dibe, paşê Seîd derbasî dîne xirîstîyanî dibe, pêwendîyên wî û mîsyonerên biyanî xurt dibin. Alîkî dersên dînî, ji alîkî de jî dersên tipê wergirtîye. Paşê bi keça xebatkarekî mîsyonona Amerîkî ve zewicîye, mal xwe birîye bajarê Hamedanê. Li vira li bal doxtorekî Amerîkî di warê tipê de perwerdegarîke teorîk û pratîk dîtîye. Di sala 1893'an de Mîrze Seîd tê Swêdê, li ser vê gerê Högberg van tiştên jêrîn dinivîse: "Di sala 1893'an de dema ez vegerîyame Swêdê, ji bo doxtoriya xwe pêsta bibe, Seîd jî bi min re derkete gerê. Li Swêdê em pi caran bi hevra gerîyan û tevî çend civînen bertimî bûn. Wî ji dil deng dikir, gelek bi zelal, bi baldarî li ser evîna ku di hezretî Îsa'de berevbûyî, dipeyivî. Min gotinên wî werdigerand. Gelek sal derbaz bûn. Lê belê ez wusan bawer dikim, tu kesekî di sala 1893'an di civîna komela Dalarna Ansgari li Malungê beşdar bûye û kesên ku peyven wî guhdar kirine, tu wext wî û tiştê ku wî di dilê me de bi cih kirîye, ji bîr nake. Ew dema nayê ji bîr kirin"(11).

Dema di sala 1893'an de Högberg vegeŕiya Swêdê li şuna wî mîsyoner E.J. Larsson li Tîblîsê hatiye li ser kar . Ew çûye Îranê û Tirkîyê, li bajarê Erzurmê tevî konferanseke mîsyonerîyê bûye. Larsson li ser 35 salîya kar û xebatên Yekitîya mîsyonerên Swêdî li Qafqasyê pirtûkeke bi navê Li binatara çûyayê Araratê (Vid Ararats fot) nivîsî. Li ser rewşa Kurdên êzîdî bendeke mîsyoner Olga Moberg jî di vê pirtûkê de cîh girtîye(12).

Mîsyonereke mayîn ku bi Kurdan ve pêwendî danîye Elin Sundvall e. Ev mîsyonera di nav Kurdên ku dorberê sînorên Tirkîyê, Îran û Urîsetê dijîyan, gelek ger pêk anîne, rewşa Kurdan bi çavê xwe dîtîye. Di sala 1913'an de diçe li dorberê Wanê, ew dibêje ku di van salan de li Wanê nêzkaya 110 000 Kurd diman(13), ew wusan jî çûye nav Kurdên Îranê. Di dawîya vê gera Îranê de wê bendeke bi navê Di nav Kurdên Îranê de gerek, nivîsî. Derheqa gera Îranê de ew dinivîse wekî rewşa Kurdan qet nebaş bûye. Kesên ku naxwaş bûne, derman li wan belav kirîye, birînên hinekan pêçyaye. Çawa ew dide kivşê sê salan alîkariya mellekî Kurd kirîye. Wek dîyarî vî mellî jê re dikek anîye, eger baş bibe, gotîye ezê hespekî jî bime te, Elin Sundvall dibêje paşê ez li bajarê Dillema rastî vî Kurdî hatime, ew baş bûbû, lê belê "çîroka hespê" ji bîr kiribû... Ji alîyê din ev mîsyonera dema li Îranê dimîne rastî begekî Kurd tê, navê wî Tîmur beg bûye, dema ew ji vî begî dipirse gelo mîsyonerên Swêdî dikarin li vira dibistanekê vekin? Li hemberî vê pîrsê Tîmûr-Beg vê bersîvê dide: "Ezê wek çavên xwe we biparêzim"(14).

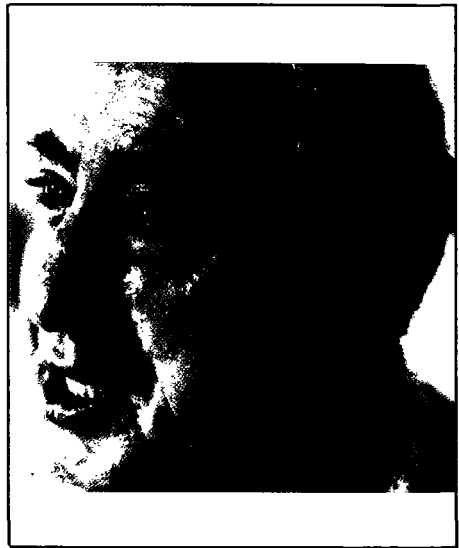
Elin Sundvall di nivîsareke xwe ya mayîn de dîyar dike ku li Erîvanê bi Usif begê re li ser vekirina dibistanekê ji bo zarokên Kurd deng kirîye(15). Sundvall di nameke ku ji Yekitîya Mîsyonerên Swêdî re şandîye, tê de dinivîse wekî ew hewl didin li Îdirê maleke zarokan vekin û ew hêvîya destûra hukmetê ne(16). Elin Sundvall heta sala 1921'an li dorberê Qafqasyê maye û li wira jî mirîye. Piştî şerê cîhanê yê yekemîn êdî mîsyonerên Swêdî li hêla Qafqasyê û li Îranê namînin vedigerin welatê xwe, li şuna Swêdîyan wek Ermenî, Suryanî û Gurcîyan wekîlên wan kar kirine.

Rêxistinên mîsyonerên Swêdî bi taybetî giraniya xwe dane li ser başkirina rewşa Kurdên êzîdî. Mîsyoner Wilhelm Sarwe bi salan li deverên Uralê kar kirîye, paşê di sala 1896'an de hate Qafqasyê li vira karên xwe yên mîsyonerîyê berdewam kir. Sarwe ji bo Kurdên êzîdî destpêkirina xebateke mîsyonerîyê gelek pêwîst didît. Di pirtûkeke xwe ya ku ji du cilda pêk hatî de ew vê xebatê " Çiqlekî Mîsyonerîyê yê nûb" bi nav kirîye. Çawa Sarwe dide kivşê di sala 1898'an de xebatkareke bi navê Ida Öberg wî li bajarê Tîblîsê zîyaret dike,

hewcedariya aktîvîten mîsyonerîyê di nav Kurdan de ji wî re dîyar dike, angorî agahdariyên Sarwe di van salan de piştî vê hevududîtî-nê çend gav hatine avîtin. Di vî warî de cara pêşîn ji bo hevnasînê ji bo Kurdan "şevên çayê" û "civînen çayê" hatine amade kirin(17). Sarwe di dawîya cildê duwemîn ya vê pirtûka xwe de bi kurtî cîh dide ser-pêhatiya Kurdekî ku ji ber xelayê hatiye Sovyet, Almanan ev Kurda ji Îranê anîne û di nav Swêdîyên ku li Sovyet diman di nav wan de cîwar kirine , malbateke Swêdî lê dibe xweyî û ji xwe re dikin za-rok. Paşê ev Swêdî dema vedigerine Swêdê vî Kurdî jî di sala

Misyoner Lars Erik Högberg dema 1893-an de vedigere Swêdê doxtorekî Kurd bi navê Mîrze Seîd jî bi wî re hevaltî dike tê Swêdê.

Silêman (Alexander) -Kurdê ku Swêdîyan sala 1929-an de bi xwe re anîne Swêdê.

1929'an de bi xwe re tînin û navê Alexander lê dikin, ew gelek sa-lan li Swêdê maye, li wir jî mirîye, navê wî yê berê Silêman bûye(18). Li ser vî Kurdî zanîyarîyên fireh di pirtûkeke nûh çapkirî de cîh girtîye(19).

Di destpêka sedsala 20'an de di nav Kurdên Qafqasyê de kar û barên mîsyonerên Swêdî her diçin tîr û fireh dibin. Hîndarên vê xebatê Ida Öberg û xuşka wê Maria Anholm e. Ji vana Maria An-holm bi salan ji bo Kurdan kar kirîye, gelek nivîsar û du pirtûkên piçûk jî, li ser Kurdên êzîdî amade kirîye. Ida Öberg nêzkaya 15 sa-

lan li Tiblîsê maye, bi taybetî belengazîya Kurdên li Tiblîsê dimînin, gelek bala wê kişandîye û hertim xwestîye alîkarîya wan bike. Di sala 1905'an de piştî mirina wê Sarwe awa gotîye: "Mîsyonerîya di nav êzîdîyan û êzîdîyan bi xwe dosteke dilovan wunda kir"(20).

Maria Anholm cara pêşîn di sala 1893'an de çûye hêla Qafqasyê, li vira çend lêkolîn pêk anîne. Di dawîya vê gera xwe wê pirtûkeke mezin nivîsî, di beşeke vê pirtûkê de Anholm dibêje, Kurdên ku ji Tirkîyê revîne hatine Tiblîsê, ew ji ber belengazîya xwe ji aliyê ahalîyê Tiblîsê de "mirovên qilêr" (smutsfolket) dihatin bi nav kirin. Di cîhekî mayîn de jî ew dibêje ku: "Ordîyên Tirk di sala 1838'an li Kurdistanê wek beywanên hov li pey nêçira êzîdîyan ketibûn". Anholm angorî îstatîstîkên wan salan dîyar dike ku li wira 60000 Kurd diman(21).

Di destpêka sedsala 20'an de çawa em dibînin xebatên mîsyonerên Swêdî bi rêz û plan li ser bingehê programekê dimeşin, serobino nînin. Bi taybetî Koma Mîsyonerîya Jinan (Kvinnliga missions arbetare) hem li Swêdê û hem jî di nav Kurdan de bi aktîfî kar kirîye. Ev rêxistina di sala 1894'an de hatîye saz kirin, di sala 1904'an de dest bi weşandina kovareke bi navê När och Fjällan kirîye, di nav rûpelên vê kovarê de çend nivîsarên derheqa Kurdan de jî hatine weşandin. Di nav vê rêxistina jinan de jî aliyê din komîteke Mîsyona Kurdên Êzîdî jî saz bûye, gelek kampanyên alîkarîyê li Swêdê pêk anîye, wek mîsal di sala 1923'an de 5785 kron pere ji bo alîkarîya Kurdan hatîye berev kirin(22)

Yekîtîya Mîsyonerên Swêdî di sala 1908'an de biryareke giring distîne, mamosteke bi navê Olga Moberg dişîne Qafqasyê wekî bi taybetî tenê di nav Kurdên êzîdî de kar bike. Olga Moberg çawa di nivîsareke xwe de dîyar dike, berê bi alîkarîya civînên çay ve Kurd hatine berev kirin û bi wan re kontakt hatine danîn. Di sal 1908'an de biryarek hatîye girtin wekî nialeke zarokan bê vekirin, armanca wan ya mezin ew bûye. Lê belê berpîrsîyarên hukmeta Urîsetê rê nade vê yekê, tengasî derxistine li pêşîya wan. Angorî agahdarîyên wê, li şuna vê planê cara pêşîn ji bo mêran, paşê jî, ji bo jin û zarokan biryarê amadekirina civînan hatîye girtin. Piştî ku Olga Moberg di nav Kurdan de dest bi karê xwe kir, dijarîya here mezin ziman bû. Bo vê yekê jî kesekî Kurdî zanibûye - Kascha Îbrahim Temros hildane li ser kar. Ji ber bawerîyên xwe yê dînî û ji ber zordestîyên polîtîk di van salan de gelek Kurd revîne hatine Urîsetê, li bajarê Erîvanê, li Tiblîsê cîwar bûne. Kurdên ku çûne Tiblîsê di taxa Avlabar û taxên xizanan de ji xwe re starek dîtine. Kurdan li vira parsekî, karên paqijîyê û hemmalî kirine, rewşa wan angorî

van mîsyoneran qet nebaş bûye. Ji ber vê yekê jî wan di civatê de komeke zêtir belangaz û zêtir zêrandî temsîl kirine û mîsyoneran navê "pariakklass" li wan danîne. Maria Anholm dema diçe di nav van Kurdên belangaz de digere, dîtînen xwe waha tîne zimîn :

"Min di jiyîna xwe de komeke awa pirtî-pirtî bûyî , rûyên ku barê jiyîne awa kûr û bi tirs îfade dikin, nedîtîye. Ji ber tengasiyê xortekî ciwan ku di suretê wî de xet peyda bibûn wek kalan nişan dida. Dema duayên Noelê bi zimanên wan, bi Kurdî hate xwendin teyê binêriya, rûyên wan yên ku di nav tariyê de bûn, dest pê kiribûn ronî dibûn, di nêrinên wan de çirûskên nermin dibiriqîn"(23). Olga Moberg çawa dide kivşê cara pêşîn ji bo jinan civînek hatîye bi dar xistin, di civîne de qasî 50 kesî beşdar bûne, lê belê di civîne de gelek qîrîn-qîjîn çê bûye, ji ber vê yekê jî, mîsyonerên Swêdî li şuna civînan bi xwe çûne malan serîk dane wan. Di cejna Noelê de Kurd gazî xwarinê kirine, xelat belav kirine, mîltanek dane her kesî, çawa ew dinivîse Kurd gelekî hesreta van şahîya mane (24). Olga Moberg di sala 1916'an de vegerya Swêdê.

Çawa me li jor jî got ji bo vekirina maleke zarokan hukmeta Uris destûr nedaye, li şuna maleke wusan mîsyonerên Swêdî saloneke Molokanan bi 15 rubla kirê kirine. Di nivîsareke mayîn de jî tê gotin ku maleke ji du odan pêk hatî ji bo civînan hatîye dîtin.

Di sala 1909'an de di konferanseke ku ji bo mîsyoneran pêkhatî de rewşa Kurdên Qafqasyê jî hatîye rojevê. Nûnerên mîsyonerên deverên Qersê û Qerekilîsê jî, di vê konferansê de amade bûne.

Mîsyonerên Swêdî gelek hewl dane (cadandine) wekî kesên dî-nê wan cuda nin derbasî li ser dîne wan bin. Zarokekî Kurd bi navê Mîrze ku ji bajarê Wanê hatîye Tîblîsê derbasî li ser dîne wan dibe û navê Mîrza Îsasevan werdigre. Çawa me berê jî gotibû li Îranê jî Kurdekî bi navê Seîd dîn diguhirîne. Ji der vanan angorî agahdarîyên Sarwe Kurdekî bi navê Josef, angorî Maria Anholmê jî Kurdekî bi navê Otman li Kurdîstana Iraqê derbasî li ser dîne mîsyoneran bûne.

Li rex Yekitîya Mîsyonerên Swêdî, Rêxistina Xebatkarên Mîsyonerên Jin gelek salan di nav Kurdan de kar kir, heta sala 1923'an van karan bênavbirî berdewam kirîye. Paşê bi pêşengîya Maria Anholmê komîteke bi serê xwe ji bo Kurdan hatîye saz kirin. Vê komîtê ji Kurdên Qafqasyê zêdetir tenê di nav Kurdên Iraqê de karê xwe pêk anîye. Vê etapa xebatê heta sala 1945'an ajotîye. Piştî ku êdî Maria Anholm pîr dibe, vê mîsyonê komîteke mayîn hildide li ser milên xwe. Li Iraqê di gundekî ji bajarê Musilê 15 km. dûr, gundekî bi navê Bashiqa van karan ajotîye. Maria Anholm di broşûreke ku li ser van xebatan nivîsîye, tê de tika dike ku kesên ku

dixwazin alîkarîya Kurdan bikin, pêşkêşên xwe dikarin li ser vê adrêse bi rê bikin: Margrit Stenberg, K.F.U.K. Brunngatan 3, Stockholm(25). Maria Anholm nêzkaya 45 salan bi pirsra Kurdên êzîdî ve mijûl bû, derheqa wan de du pirtûkên piçûk bi zimanê Swêdî di salên 1902 û 1930 weşandine. Ew hem hîmdar û hem jî bûye pêşenga karên mîsyonerîyê di nav Kurdên êzîdî de. Lê belê cara pêşîn înterensa li ser Kurdên êzîdî ji aliyê xuşka wê İda Öberg de dest pê kirîye, Maria Anholm di rîya wê de meşîyaye.

Mîsyonerên Swêdî yên ku xwe gîhandibûn li dorberê sînorên Osmanî, İran Urisetê wusan jî bûne şahîdê belengazî, xizanî û zordestîya li ser Kurdan. Kurd çawa di nav eniyên şeran de bêgav mane, ketine nav agirê şeran, perîşan bûne, wan ev yeka jî bi çavên xwe dîtine. Lê belê ji wana beşek tu wext îmajê "Kurdên hov" û "Kurdên bêqelb" ne şkandine, ev bawerîyên xwe yên şaş û xelet ne guhirandine, di dawîya şerê cîhanê yê yekemîn de ew vegeryane welatê xwe. Wan, jan û derdên Kurdan yên netewî, pirsên wan yên etnîkî zêde nikaribûn bidîtana, tênedighîştin. Wan ji pencera û hindava dînî de li her tiştî dinêrîn. Wan di despêka sedsala me de Kurdistan çawa beş-beş bû, sînorên nûh, zordestî û lêdanên nûh çawa zêtir bûn, wan ev yeka jî nedîtin, vegeryane welatê xwe. Eger wan ev rewşa nûh ya gelê Kurd bi çavên xwe bidîtana, bivê-nevê gelek tiştên wan yên gotinê dê hebûna. Ji aliyê din dîtina çend realîteyan di van salan de ewqas hêsa nîn bû, tevlihevbûna rewş û mercên polîtîk li van deveran ji zanîn û fêrbûnê re zêtir dest ne didan. Di van salan de gelek bûyerên dîrokî bi lez diqewimîn û hatinçûyîna înformasyonê gelek dereng dimeşîya.

Lê dîsa jî hin realîteyên vekirî, tazî û berçavan di derheqa Kurdan de li ser wan tesîreke fireh dihîst û mîsyoner bi xwe di hembêz û zikê lêgerîn, şik , meraqên mezin de bûn, wek mîsal dema Elin Sundvall li İranê dima, rastî begekî Kurdan yekî bi navê Tîmur Beg hatîye, ew hertim di nav nerehetîyê de bûye, dema ew ji vî begê Kurdan dipirse : " Çima hûn darekê li van deran naçikinî?", vê bersîvê digre: "Kêrî tiştêkî nayê, îro em vira ne, te nihêrî gundên me sihê sero-hino bûne, hatine bilweşandinê". Ev peyvan ez bawer dikim trajedîya Kurdan ya bi salan gelek vekirî û zelal tîne zimîn. Vê realîtê dibê ji bo mîsyonerên Swêdî jî tiştêk îfade kiribe. Ji ber ku hemû mîsyonerên ku Kurd ji nêzîk ve nas kirine pêwîstîya alîkarî û piştgirtîya Kurdan daxwaz kirine. Mîsyoner Højjer dema qalik û kirasê li ser rûyê rastîyê radike, kesnama (huvîyet) Kurdan gelekî zelal dibê : "ew (Kurd) angorî ji tiştên ku li pişt wan tèn gotinê baştir in" (De är bättre än sitt rykte)...

ÇAVKANÍ:

- 1) E.J. Larsson, **Bibelns spridning i Orienten**, Ansgarius, 1911.
- 2) Amalia Lange, **Ett blad ur Armeniens historia**, Stockholm, 1920.
- 3) **Föredrag av pastor Ernst Lohmann vid K.M.A.s årsbögtid**, När och Fjärran, Nr.5, 1914.
- 4) M. Piranjan, **Blod och tårar-Armeniernas lidande i Turkiet**, Stockholm, 1917.
- 5) E.J. Larsson, **Förföljelserna och blodbadet i Armenien-Särskild från år 1894 till år 1897**, Helsimborg, 1897, rûp.25.
- 6) Alma Johansson, **Ett folk i landsflykt**, Stockholm, 1930, rûp.37.
- 7) Maria Anholm, **Det dödsdömda folkets saga**, Stockholm, 1906, rûp.20.
- 8) A.P. Larsson, **Tjugufem år i Ryssland: Missionär N.F. Höijer**, Stockholm, 1906.
- 9) N.F. Höijer, **Kurderna - En tafla från Paradisets bygder**, Ansgarius, 1889.
- 10) N.F. Höijer, **Bland Jesiderna**, Missionsförbundet, Nr.3, 1898.
- 11) L.E. Högberg, **Bland Persiens Muhammedaner**, Stockholm, 1920.
- 12) **Vid Ararats fod, Skildringar från Svenska Missionsförbundet 35-Åriga verksamhet i Kaukasien** av E.J. Larson med bidrag av Olga Moberg och Theod.Anderson, Stockholm, 1919.
- 13) **Brev från Elin Sundvall** Missionsförbundet, Nr.31, 1913.
- 14) Elin Sundvall, **En resa bland Kurderna**, Ansgarius, 1908.
- 15) Elin Sundvall, **Från Kaukasien-Nöden bland Jesiderna**, Missionsförbundet, Nr.2, 1920.
- 16) **Barnhemmet bland Jesiderna i Kaukasien**, Missionsförbundet, Nr.8, 1910.
- 17) Wilh. Sarwe, **Bland Rysslands folk**, första delen, Stockholm, 1927.
- 18) Wilh. Sarwe, **Bland Rysslands folk**, andra delen, rûp.359.
- 19) Anders Runwall-Bertil Hagert, **Svenskarna från Ukraina**, 1981.
- 20) Wilh. Sarwe, **Jesiderna**, När och Fjärran, No:3, 1905.
- 21) Maria Anholm, **I Gogs och ocb Mogos Land-Skildringar ocb studier från en resa i Kaukasien**, Stockholm, 1895, rûp.441.
- 22) När och Fjärran, No:24, 1924.
- 23) Maria Anholm, **Jesiderna (Djävulsdyrkare)**, Stockholm, 1902.
- 24) **Vid Ararats Fot**, rûp.108.
- 25) Maria Anholm, **Jesiderna-Ett folk i mörker**, Stockholm, 1930.

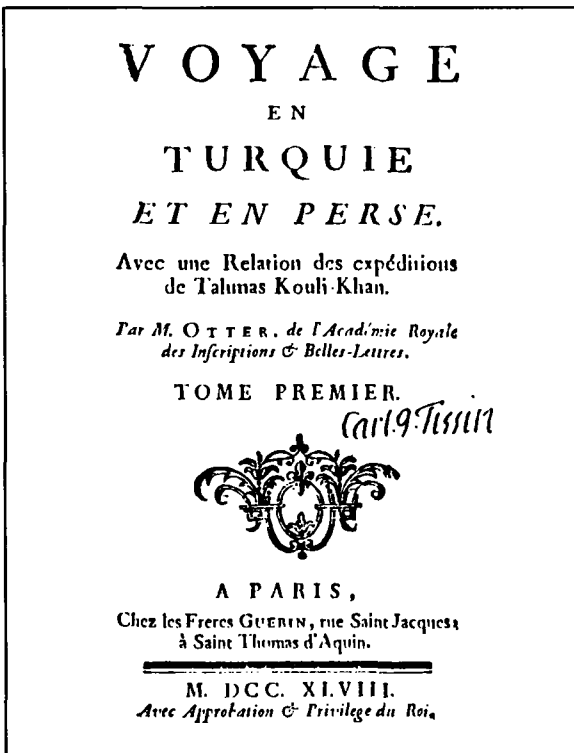
DÎTÊN Û BÎRANÎNÊN GEROKÊN SWÊDÎ LI SER KURDAN

Di dawîya sedsala nozdeh û despêka sedsala bîstan de baldarî û guhdarîya Swêdîyan li ser Rohilatê û welatên vê navçê her çûye zê-tîr bûye. Gelek mîsyoner, gerok, zabit, nivîskar, rohilatnas, karmend û kesên mayîn di navbera van salan de berê xwe dane rohilatê, bi taybetî rohilata nêzîk û rohilata navîn. Di dawîyê de van kesan dîtin, tecrube û bîranînên xwe derbasî li ser kaxizan kirine. Beşek ji van li Kurdistanê an jî welatên ku Kurdistan zevt kirine, li van deran mane. Li ser mîsyonerên Swêdî, yên ku bi Kurdan re pêwendî pêk anîne, li ser xebatên wan lêkolîneke me di kovara Bergeh de bi zimanê Tirkî hat weşandin(1). Di vê lêkolînê de bi taybetî çalakîyên çend mîsyonerên Swêdî û dîtinên wan li ser Kurdistan hatine pêşkêş kirin. Di nav van mîsyoneran de bi taybetî N.F. Höijer, W. Sarwe, E.J. Larsson, L.E. Höjberg, Maria Anholm, Alma Johansson, Elin Sundvall û Olga Moberg gelek tiştine balkêş nivîsîne.

Di vê lêkolîna xwe de em dixwazin ji der mîsyoneran, tenê li ser çend gerokên mayîn bisekinin. Gerokên Swêdî yên here pêşîn, di sedsala 16-18'an de çûne, derketine welatên Osmanî û Îranî, wek Bengt Oxenstierna, Truls Kåhre, Edward Gyldenstolpe, Nils Matson Kiöping, Johan Otter...

Ji vana yê herî pêşîn Bengt Oxenstierna hê di sala 1616'an de dest bi gera xwe ya rohilatê kirîye. Li Îstenbol, Konya, Şam, Baxdat û Îsfahanê gerîyaye, di şerê dijî Tirkan de, li bal hêzên Şah Abbasê Mezin cîh girtîye. Li ser vî gerokê nav û deng lêkolîneke gelek fireh bi destê Sven Hedin, bi navê Gerok Bengt hatîye amade kirin. Di vê lêkolînê de, salên ku Kurdistan di navbera Tirkan û Farisan de tê dabêş kirin, baş tê analiz kirin. Kurd çawa di navbera du agiran de mane? Gerokên mayîn yên Ewrûpî ji Kurdistanê derbas bûne, li ser Kurdan çi gotine? Di derheqa van pirsan de zanîyarîyên kêrhatî û balkêş di vê pirtûk de hene. Ji aliyê din tebîyet û geografiya Kurdistanê jî di pirtûkê de tê nasîn(2).

Li ser Kurdistanê agahdarîyên here fireh bêguman di gernama Johan Otter (1707-1749) de cîh girtîye. Otter ji bajarê Lundê bi rê dikeve, diçe Parisê. Ew li Fransê zanîyarîyên xwe li ser rohilatê pêşta dibe, di dawîyê de wek rohilatnasekî navdar tê nasîn. Ji bo bazirganîya Fransê li rohilatê ji nû ve jîndar bike û zimanên xwe yên rohilatê pêşta bibe, ew diçe welatên rohilatê. Ew di navbera salên 1736-1743'an de li van deran dimîne. Piştî ku ew vedigere

Gernama Johan Otter ya ku di sala 1748-an de li Parisê hatiye çap kirin.

Fransê dest pê dike gernama xwe dinivîse, ev efrandina ji du cilda pêk hatî (415 + 338) di sala 1748'an de li Parisê bi navê Gera li Tir-kîyê û Îranê tê çap kirin(3). Di dema xwe de zanîyarîyên here fireh û giranbiha li ser Kurdan û Kurdistanê di gernama Johan Otter de cîh digrin. Bi rastî ev gernama bi serê xwe hêjayî lêgerîneke mayîn e.

Di navbera salên 1761-1767'an de ekîpeke ji pênc kesan pêk hatî ji bo karên zanistî xwe amade dikin wekî herin rohilatê, Erebi-sta-

nê û welatên li vê navçê. Di nav van de du kes Alman, du kes Danmarkî û yek jî Swêdî ye. Ev Swêdîyê bi navê Peter Forsskål, tevî sê kesên mayîn berî ku bighêjin armanca xwe di rê de dimirin, tenê ji vana matematikvan û astronon Carsten Niebuhr sax dimîne û vê gerê bi serê xwe dajo, ew diçe nav Kurdan de jî digere, di gernama xwe de li ser Kurdan agahdarîyan dide. Ev proja zanistî ya welatên Bakurê, di wê demê li ser welatên rohilatê xebata here mezintirîn dihate zanîn(4).

Gelek caran zabîten Swêdî di nav ordîyên Osmanî û Îranî de kar kirine û pêwendîyên leşkerî pêk anîne. Ji vana yek jî Karl Peter von Heidenstam e. Vî zabîtê Swêdî di navbera salên 1815-1817'an de, di nav ordîyên Îranê de kar kiriye, di şkandin û fetisandîna serhildaneke Kurdan de, ew jî beşdar bûye. Ji alîyê din ew di gernama xwe de li ser Kurdan, jîyîna wan, zordestîyên li dijî wan û li ser jî-nên Kurd agahdarîyên kurt jî dide. Heidenstam derheqa êrîşên ordîyên Îranê li dijî Kurdan van tiştan dibêje: "Ew hertim li hemberî hukmetê serî hildidin, piştî serhildanê ew bi hevra derbasî navçeyên Tirkîyê dibin. Paşayên Tirk yên bêla Wanê û Qersê wan dixapînin wekî ewê angorî Îranê kêmîtir bacê ji wan bistînin. Abbas Mîrza-kurê Şah yê ku ev navçe di bin destûra wî de ye, vê carê leşkerên xwe li ser wan de dişîne wekî ew veşerin, lê belê ew yeka gelek zehmet e û gelek şer derdikevin. Ez bi xwe carekê di van şera de beşdar bûm, ku gelek tehluka ne ji bo zabîtan yên ku Kurd hesreta kuştina wan in"(5).

Derheqa vê beşdarbûna Heidenstam li dijî Kurdan zêde agahdarî di gernama wî de tune ne. Lê belê ew, di rapora xwe ya ku li mînistîr Palin re şandîye, tê de dût û dirêj li ser vî şerî disekine. Ew di vê raporê de dide kîvşê, ku li dijî Kurdan ordîke ji çar alayan pêk hatî şer kiriye, di vî şerî de 1300 Kurd hatine kuştin an jî birîndar kirin. Serokê wan Îssan Axa tê girtin, serdarê ordîyê dixwaze serê wî jê bike, angorî agahdarîyên Heidenstam, zabîtê Îngîlîz yê ku wek wî di vî şerî de cîh girtîye, li pêşberî vê yekê disekine û nahêle ev serokê Kurdan bê kuştinê(6).

Etnolog û arkeolog Prof. T.J.Arne di lêkolîneke xwe ya li ser rohilatê de dide kîvşê ku ev sefera li dijî Kurdan, çend beşên romana nivîskarê Îngîlîz James Morier ya bi navê Hecî Baba Ji Isfehanê tîne bîra mirovan. Ev romana ku Arne navê wê dide, ango Hecî Baba Ji Isfehanê di sala 1824'an çap dibe, salekê şunda jî bi zimanê Swêdî der diçe(7). Di romanê de beşa ku vê sefera li dijî Kurdan tîne bîra mirovan, beşa bi navê Çîroka li ser Zeyno, Kurdeke Kole (Historien om Zeenab, en Kurdisk slavinna). Zeyno keça serokeşîrekî Kurd e. Bavê wê sîyarekî bi nav deng e, bi mêrxasîya xwe tê

nas kirin. Di vê beşê romanê de Zeyno, qala fend-fêl û dek-dola-
vên Farisan, Tirkan û Ereban dike. Bi taybetî li ser canbazî û xayîn-
tîya Farisan disekine. Dema malbata vê keçika Kurd ji Tirkîyê
derdikeve, derbasî Îranê dibe, bavê wê bi destê Farisan tê kuştin,
Zeyno jî dibe kole. Bi rastî jî, ew şerê ku Heidenstam li ser diseki-
ne, gelekî nêzîkî bûyerên vê romanê ne.

Di despêka sedsala bîstan de gelek zabitên cendirman yên Swê-
dî çûne Îranê di navbera salên 1900-1915'an de li dijî kêmanîyên
ku li Îranê dimînin û li dijî "nerehetîyan" şer kirine. Bi taybetî van
zabitan li dijî Bahtîyar, Kaşkar, Lurî û Kurdan gelek sefer pêk anî-
ne. Hejmara van gihîştîye 60 kesî. P. Nyström wek zabitê cendir-
man pênc sala li Îranê kar kirîye. Piştî ew vedigere li Swêdê pirtûkê
li ser van salên xwe yên li Îranê bihurî, dinivîse, di beşeke pirtûkê
de wek mîsal Lurîstanê "koşekî nerehetîyê" bi nav dike û li dijî wan
qala şerê xwe dike(8). Zabitekî mayîn H.J. Pravitz di bîranînên xwe
de dema li ser Kurdan disekine, zêdetir mêvanhezîya Kurdan bala
wî dikşîne. Ew dema li ser Iraqê re derbasî Îranê dibe, walîyê Qas-
rîşirîne çar Kurdan wek parêzkar dide wî, bi wan re heta Kerman-

Suwariyên Kurd di dema salên şerê Balkanê de li Îstanbolê
(Philip von Schwerin, 1913).

şahê hevaltîyê dike. Pravitz di beşeke pirtûka xwe de dibêje ku, he-
ta pênc rojan li Kermanshahê bi pêşengîya Almanan "Şewreke Şer"
dê pêk bê, di vê civînê de serokeşîrên Kurd û Lurî jî dê beşdar bin
û Pravitz dilezîne wekî tevî vê civînê bibe(9). Çawa tê xuyanê di
nav van salan de, wek kêmanîyên mayîn Kurd ji bo Îranê bûne "se-
rêşîke mezin", bi kurtî Îranê xwastîye ku bi alîkarîya van zabitin
Swêdî problemên xwe yên hundurîn û etnîkî bi destê zorê çareser
bike.

Gerokê Swêdî yê herî bi nav û deng Sven Hedin (1865-1952), di
dawîya sedsala 19 û di destpêka sedsala 20'an de li gelek welatên
Asyayê gerîya, gernameyên mezin nivîsîne. Hedin ji alîyê din çûye
deverên ku Kurd lê dimînin, li van deran lêkolînên etnografîk û ge-
ografîk pêk anîne.

Hedin di sala 1885'an de dest bi gereke mezin kir, çû derkete
Îranê, dîtînen xwe di sala 1887'an de wek pirtûkekê çap kir. Di da-
wîya vê berhema xwe de Hedin li ser Kurdan zanîyarîyên kurt dide,
koka Kurdan, kal-bavên wan wek "Jêderxistinokeke etnografîk" bi nav
dike. Di beşeke vê pirtûka xwe de jî Hedin dîr û dirêj li ser peyda-
bûna mitolojîya cejna Newrozê disekine. Angorî Firdevsî û berhe-
ma wî ya bi nav deng Şehname belavbûna Kurdan li ser rûyê dinê
çawa pêk hatîye? Di vê babetê de Hedin dixwaze xwe bigihîne ber-
sîvekê(10).

Sven Hedin di gereke xwe ya mayîn de, li ser bajarê Trabzonê re
diçe bajarên Erzurmê û Bazîdê, ji wir jî lê dixe diçe Hîndîstanê.
Hedin dema ji nav van herêmên Kurdan re derbas dibe, van cîhan
"Navçên bê emnîyet" bi nav dike, paşê ew li ser mîlîsên Hamîdîyê
disekine. Sven Hedin ji bo xwe jî êrişên Kurdan biparêze, ji walîyê
Erzurmê parêzkarên hêvî dike, walî Nazim paşa 6 kesan dide bal
wî. Hedin ji Erzurmê derdikeve tê bajarê Bazîdê, angorî zanîyarîy-
ên wî di van salan de li vira 300 malbatên Kurd û 250 malbatên Er-
menî diman(11). Di cîhekî mayîn de Hedin dîyar dike ku, dema ew
diçe bajarê Tebrîzê, ew çend nişanên bîranîne li ser dergehê bajêr
dibîne, ew dibêje ku ev nişanan ji salên ku Kurdan bi pêşengîya Şêx
Ubeydullah di sala 1882'an de êrişî Tebrîzê kirin û Urmîye zevt ki-
rin, ji van salan mane.

Sven Hedin di sala 1916'an de li ser Îstenbolê û Helebê re diçe
Iraqê. Ew ji herêmên Mêrdîn, Nîsebinê re derbas dibe. Hedin de-
ma tê bajarên Baxdat û Musilê, li vira rastî gelek Kurdan tê. Hedin
di pirtûka xwe ya ku li ser vê gera xwe nivîsîye tê de cîh dide şahîke
Kurdan. Di vê şahîyê de çawa ew dide kîvşê qasî 50 kes, jin û mêr
tevî govendê bûne. Ew dibêje ku, Kurdan wusan dilîst "Rûyê Kurdan

"Jin tevî govendê dibin" (Sven Hedin, 1917).

di nav xudanê de mabû" (Svetten lackade från Kurdernas ansikten). Hedin ji aliyê din gelek suretên cîwan ji vê govendê kişandiye. Li Iraqê dema Hedin vedigere Helebê, ew di nav Mêrdînê re derbas dibe. Dema ew vedigere li gundekî Kurdan de rastî jinên Kurd tê, Hedin dibîne ku jineke Kurd li ber xolika xwe digirî, girî û qîjîna vê jina Kurd erd û ezman tevlihev kirîye, paşê ew fêr dibe ku kurê wê ji bo şer birine leşkeriyê(12). Sven Hedin bi xwe di warê xetkêşî û wêneçikirinê de hunermendekî jêhati bûye. Wêneyên wî yên bi "*Lîstikvana Kurd li Baxdayê*" û "*Kurdê 80 salî Selman Petto*" bi rastî gelek cîwan in.

Gerok û rojnemevan Alexis Kuylenstierna di navbera salên 1894-1902'an li gelek welatên Rojhilatê gerîya. Ew ji aliyê din bûye nûçegihanê rojnema Swêdî Dagens Nyheter (Nûçeyên Rojê). Ew di navbera salên 1885-1898 li Tirkîyê maye, gelek nûçe li ser bûyerên ku di van salan de pêkhatî, gîhandîye Swêdê, bi taybetî li ser jenosîta Ermenîyan, nebaşbûna pêwendîyên Ermenîyan û Kurdan û derheqa Alayên Hamîdîyê de. Ew li bajarê Maraşê bûye şahîdê kokanîn û qirkirina Ermenîyan, di pirtûka xwe ya bi navê Gerên Min Li Rojhilatê de nivîskar dûr û dirêj li ser van bûyeran disekine(13).

Alayên Hamîdîyê çawa tê zanîn ji Kurdan pêk hatibûn, bi taybetî li dijî Ermenîyan ji aliyê hukmetê de dihatin seferber kirin. Ji bo vê yekê jî gelek serokeşîrên Kurd ji aliyê dewleta Osmanî de hati-

bûn xapandin. Yek ji vana jî Îbrahîm Paşa bû, li dorberê Wiranşehîrê xistibû li bin bandûra xwe. Alexis Kuylenstierna dema ji Musilê vedigere, dixwaze here qonaxa Îbrahîm Paşa wekî wî zîyaret bike. Ew heta diçe qonaxa Îbrahîm Paşa rastî gelek dijwarîyan tê, di dawiyê de dibe mêvanê wî, bi hevra dixwin-vedixwin û sohbet dikin. Alexis Kuylenstierna çawa dide kivşê malbata Îbrahîm Paşa bi xulam û berdestîyan ve tevayî ji 50 kesî pêk hatîye, malbateke mezin bûye. Kuylenstierna û Îbrahîm Paşa her çiqas bi hevra rûşîrîniyê nîşan didin jî, lê belê zêde bawerîya xwe bi hev neanîne. Alexis Kuylenstierna rojnamevanekî pêşîn e ku di wê demê de çûye li bal Îbrahîm Paşa. Wî ev gera xwe bi **Kurdên Îbrahîm Paşa** (Ibrahim Paschas Kurder) nav kirîye û ji nêzkaya 25 rûpelan pêk tê. Dema Kuylenstierna dixwaze vegere Îbrahîm Paşa kaxizekî binî îmza dike, dide dêst wekî tiştê neyê serê wî(14).

Kuylenstierna di beşeke mayîn ya vê pirtûka xwe de qala bûyereke gelek balkêş dike û xwe jî bûye şahîdê bûyerê. Ew çawa dide kivşê di navbera Kayserî û Yozgatê de Kurdan bi pêşengîya Îsmail Paşa li dijî hêzên hukmetê dest bi şer kirine. Hukmetê biryar girtîye wekî koka van Kurdan bîne, vê tehlukê bertaraf bike. Mehemmed Emîn Paşa bi çar tabur leşker û çar topên çîyan û ji 2000 zêdetir leşker ve êrişê dibe li ser mirovên Îsmail Paşa. Kurd bi mîrxasî li ber xwe didin. Di dawiyê de hêzên hukmetê zora Kurdan dibin. Dema ev şer diqede Kuylenstierna bi Mehemed Emîn Paşa ve tevayî diçe Qayseriyê.

Êrişên Alayên Hamîdîyê li dijî Ermenîyan bala gelek gerokên Swêdî kişandine ser xwe. Di vê perspektîfê de cîhê Kurdan di van salan de çawa em dibînin her çûye aktuel bûye. Lê belê nebaşîya rewşa Kurdan û zordestîya li ser wan di bin sîya vê tabloya xirab de maye, ketîye plana duwemîn. Van gerokan Alayên Hamîdîyê û gelê Kurd wek hev dîtine, bi vî tehrî bi çavekî nebaş li Kurdan nêhêrîne. Carl Ramberg di beşeke pirtûka xwe ya bi navê Lawên Pêxember de li ser çend bûyerên ku li dorberên Adanê pêkhatî, disekine. Ji bo bawerîyên xwe xurt bike, ew cîh dide dîtînen jineke Alman ya ku êrişên Kurdan li dijî Ermenîyan bi çavê xwe dîtine(15). Tenê beşeke Kurdan (Alayên Hamîdîyê yên ku ji Kurdan pêk hatibûn) tevî van bûyeran bûne. Ev sîyaseta ya dewleta Tirk bûye, ne sîyaseta gelê Kurd. Vê kêmasîya înfomasyonê navê Kurdan gelek xirab derxistîye. Lê belê bawerîyên hemû gerokên Swêdî ne wek hev in. Alma Johansson ya ku bi salan li bajarê Muşê maye, di bîranînen xwe de çawa dide kivşê dema ku bûyerên li dijî Ermenîyan li Muşê dest pê kirin, Kurdan kuştina jin, zarok, kal-pîrên

Ermenîyan qebûl nekirin, vê carê Tirkan bi xwe ev yeka birin sêrî(16).

Dema şerê Balkanê dest pê dike, di navbera Swêdê û dewleta Osmanî de hatin-çûyînek peyda dibe. Di vî şerî de çend zabit û rojnemevanên Swêdî jî beşdar bûne. Bi taybetî di vî şerî de cîhgirtina Kurdan gelek bala Swêdîyan kişandîye. Di van salan de Philip von Schwerin bi navê rojnema Nya Daglight Allehanda wek nûçegîhanê şer diçe Îstenbolê. Ew di bîranînên xwe xwe de qala leşkerên Kurd yên ku bi hespên xwe hatine Îstenbolê, dike. Ew dide kîvşê rojekê 1000 suwarîyên Kurd di mevzîyên Hademköyê re derbas bûne, bi kincên xwe ve tesîreke biyanî (exotisk) li ser mirovan dîhiştin. Di pirtûka wî de wusan jî çend wêneyên leşkerên Kurd cîh girtine(17).

Li ser Şerê Balkanê çavkanîke mayîn jî bîranînên ateseyê leşkerî yê Swêdî W.Unander e. Di pirtûka wî de çawa tê xuyanê hevaltîya wî bi Philip von Schwerin ve hebûye. W. Unander berî çûyîna xwe li Îstenbolê, ew dide kîvşê ku di mala Şerîf Paşa de ya ku di Linnegatan bûye, civînek li ser pêwendîyên Swêdî û Tirkan pêk hatîye. Ji alîyê din ew di pirtûka xwe de dide kîvşê, ew hêzên Kurd yên ku hukmetê anîne Îstenbolê, wek hêzên alîkar û cîgir dikarin bên hesibandin. Di pirtûka W. Unander de jî wêneyekî leşkerên Kurd cîh girtîye(18).

Nivîskarê Swêdî Birger Mörner, di despêka sedsala bîstan de diçe Îstenbolê digere, li vira ew rastî nebaşîya rewşa hammalên Kurd tê, ji alîyê din di govendeke wan de beşdar dibe, ew van lîstikên Kurdan wek lîstika Katalonan li Îspanîyê ya bi navê "Zardanas" gelek nêzîkî hev dibîne(19). Ew bi xwe di navbera salên 1903-1906 li Îstenbolê maye, li wira kar kirîye. Ji ber bûyerên van salan çand, edebîyat û tradîsyonên Kurdan yên netewî li Swêdê zêde nehatine nasîn û zanîn, Kurd wek civateke prîmîtîf, jihevçûyî û paştamayî hatîye bi nav kirin. Di sala 1908'an de li Stockolmê pêşangehek li Muzeya Etnografîyê tê vekirin, di vê pêşengehê de çend tiştên Kurdan jî tîrîn pêşkêş kirin wek kinc û fîgurên netewî...Ev tiştan di sala 1907'an de ji alîyê Prof. T.J. Arne de hatine berev kirin, ew di van salan de Ruha (Urfa) û Bîrecîkê maye, lêkolînên arkelojîk û etnografîk pêk anîne(20). Dîsa ji alîyê Elin Sundvallê jî çend tiştên Kurden Îranê jî, ji Muzeya Etnografîyê re hatine pêşkêş kirin.

Di warê kontakt û pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de mîsaleke balkêş jî, gera serokê Komîsyona Musilê- Carl Einer Thure af Wirsen (1875-1946) e. Ji bo komîsyon lêkolînên xwe li dorberê Musilê pêk bînin, ew bi peyatî, carina bi sîyarî û carina jî bi alîkarîya otomobil û balafiran gerên xwe ajotîne. Ji ber dijwarîyên hukmetên

Tirkîyê û Iraqê ev gera lêkolînê ya komîsyona Musilê çend rojan dereng dikeve, komîsyon di roja 5-2-1925 bi resmî dest bi karê xwe dike, di dawîya meha Gulanê de ew karê xwe li Musilê diqedîne, ji bo baweriyên xwe amade bikin endamên komîsyon diçin Cenevrê. Ji ber ku serokê vê komîsyonê Swêdîk bû, rola Swêdê jî, di pirsra Musilê de li Swêdê hatiye munaqaşe kirin(21).

Di warê çêkirina rîyên hesin de, di sala 1927'an de projek ji aliyê firmayên Swêdî û Danmarkî dest pê dike, ev proje 8 salan dajo. Proje ji xeta çemê Filyoz û Fevzipaşa-Dîyarbekir pêk hatiye. Li ser vê projê di sala 1937'an de pirtûkeke projeyên teknîkî bi zimanê Fransî û Danmarkî çap bû(22). Di derheqa vê rîya hesin de zanyarî û danasînên fireh ji bo xwendevanên Swêdî ji aliyê nivîskar Ludvik Nordström de tê amadekirin. Ludvik Nordström bi însiyatîfa ber-birsîyarê balyozxana Swêdî G.O.Wallanberg diçe Anadolîyê, li dorberê rîya hesin lêgerînan pêk tîne, ni navê Swêda Cîhanî paşê pirtûkekê dinivîse, ew di vê xebata xwe ew li ser rewşa Tirkîyê gelek agahdarîyên dîrokî û civakî pêşkêş dike . Di beşeke vê pirtûka xwe de Nordström ji bo serhildana Şêx Seîd tiştine neçê dibêje, vê serhildanê angorî "Zîhnîyeta Ewrûpî" ya ku bi pêşengîya Ataturk dest pê kiriye, wek "Zîhnîyeteke Asyayî" dibîne, vê serhildana Kurdan bi çend serhildanên Swêdî yên ku di dewra Gustaf Vasa de pêk hatine, rûberî hev dike, wek serhildanên "Klockuppror" û "Dackfej". Ji van serhildanan ya Klockuppror (Serhildana Zengilan) di sala 1531'an de ji ber hatina bacên ji bo zengilên dêran dest pê kirîye. Çawa tê xuyanê Nordström di derheqa serhildana Kurdan de bingehên etnîk zêde giring nedîtiye, tenê xêra Tirkîyê daye ber çavên xwe. Bo vê yekê jî ew Ataturk wek "*Gustaf Vasayê Tirkîyê*" bi nav dike(23).

Dirêjkirina rîya hesin heta Dîyarbekirê, piştî şkandina serhildana Şêx Seîd wek armanceke stratejîk ji aliyê hukmeta Tirkîyê de hatiye qebûl kirin. 70 kilometreyên dawîn ya rîya Dîyarbekirê bi destê Tirkan tê çêkirin. Wusan tê xuyanê Swêdî û Danmarkîyan nexwestine di navçeyên ku Kurd têda zêde ne, kar bikin. Wan ev navçana "Navçeyên bê emnîyet" bi nav kirine. Swêdîyekî di sala 1930'an de raporekê li ser van karên xwe ji Swêdê re dişîne, li ser hin dijarîyan disekine. Di vê raporê de îfadeyeke gelek balkêş cih girtîye, tê gotin ku: "**Gundên Kurdan yên piçûk wek hêlinên dumeqeskan li ser kendalan de darda dibin**". Ji bo Kurdistanê bikaranîna îfadeya "**Herêmên Bê Emnîyet**" tenê di çavkaniyên Swêdî de derbas nabin, ev îfada ji aliyê piranîya gerokên Ewrûpî de hatiye bi kar anîn. Nivîskara Swêdî ya bi navdar Fredrika Bremer (1801-1865) dema li

Serokê "Komîsyona Mûsilê" E.af Wirsen

Anadolîyê dimîne dixwaze here li dorberê çîyayê Araratê, lê belê ji ber "Xofa Kurdan" di namekê de nerehetîya xwe dîyar dike û ji vê yekê ditirse(24).

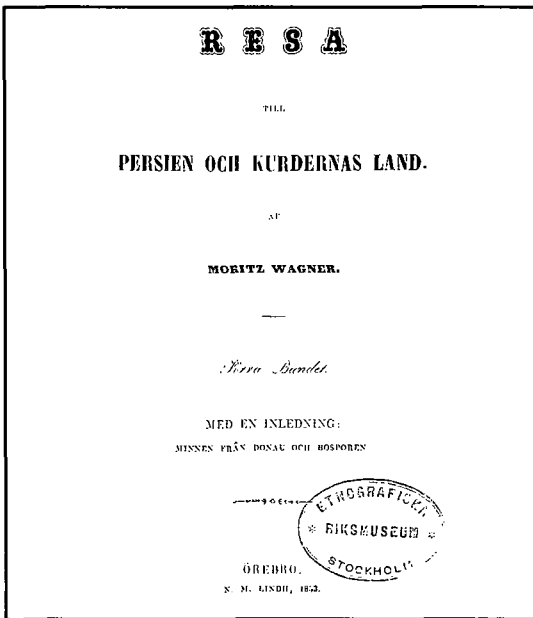
Bi taybetî li ser geografiya Kurdistana Tirkîyê xebat û lêkolînên zanistî ji aliyê Prof. John Frödin de hatine pêk anîn. Ew di sala 1927'an de dil dike here Kurdistanê, lê belê hukmeta Tirkîyê ji ber serhildana Şêx Seîd çûyîna biyanîyan li Kurdistanê qedexe dike, bi vî tehrî Frödin vê gera xwe bi şunda dixê. Ew sê sala divedine (hewl dide) wekî here Kurdistanê. Di despêka sala 1930'an destûr jê re derdikeve ku here Kurdistanê xebatên xwe pêk bîne. Dema ew tê Enqerê, vê carê ew dibihîse wekî Kurdan li cîhekî mayîn ango li hêla Qerekilîsê (Ararat) serî hildane, hemû planên wî tevlihev dibin, jê re dibêjin pêwîst e ku tu ji çemê Firatê zêdetir neçî. Frödin ji bo vê gera bi wezîrê karê hundir Şukrî Kaya Bey û mufetişê giştî li Dîyarbekîrê-Îbrahîm Talî re pêwendîyan datîne, lê belê karên wî naçin serî, tenê li Tirkîyê digere(25). Çawa ew dide kîvşê di nêha Gulanê hukmetê 6 mezinên Kurdan girtine, paşê ew anîne Enqerê ji ber xayîntî wan mehkeme bikin. Dîsa ew dide kîvşê tir-

sek li Enqerê peyda bûye, wekî Kurd me biyanîyan bigrin heta ku serokên wan bèn berdanê. Ji alîyê din Frödin dibêje ku erdê Kurdistanê ji alîyê hebûnên binerdîn û sererdîn de gelek dewlemend e, ev cara pêşîn e ku di dîroka cîhanê de li ser van erdan dewleteke nasyonalîst tê ava kirin. Frödin dibêje ji ber van nerehetîyên li Kurdistanê, Kurdistan ji lêkolîvanên Ewrûpî re di van salên dawîn de girtî maye, zêde tişt li ser Kurdistanê nayên zanîn. Angorî Frödin ji ber qalikê rûyê erdê, axa Kurdistanê gelek balkêş e. Frödin piştî 6 salan êdî dikare here Kurdistanê, ew di sala 1936 û 1939'an de du cara diçe Kurdistanê, li gelek navçe û herêmên Kurdistanê dimîne, materyalên fireh bi xwe re tîne, li Swêdê li ser kar dike. Ev herdu gerên wî ji Dîyarbekirê dest pê kirine, Kurdekî bi Tirkî zanibûye jî, bi wî re hevaltî kirîye. Frödin paşê li ser van gerên xwe û materîyalê li Kurdistanê berevkirî bi zimanê Swêdî(26), Fransî(27) û Almanî(28) gelek lêkolîn weşandine. Wî ji alîyê din beşek materîyalê ku Kurdistanê berev kirîye, teslîmî Muzeya Tebîyetê Ya Vîyanayê kirîye. Li ser van materîyalan Dr. K.H. Rechingar kar kir, paşê wek du lêkolînen cuda bi Almanî weşand(29). Ji alîyê din H. Fröderström di bendeke xwe de li ser hêşnayêke bi navê Sedum Kurdistanicum Fröd. disekine, ya ku ji alîyê John Frödin de hatîye keşf kirin(30).

Hebûn, hêz û berxwedana Kurdan ji bo rizgarîyê wek faktorekî dînamîk zêde bala gerokên Swêdî nekişandiye li ser xwe. Wan zêtir bi berçavkên Tirkîyê, Iraq û Îranê ve rewşa Kurdan nêhêrine. Sempatîyên ji bo Kurdan ji salên 1960'an şunda xwe bi firehî nişan didin. Rutger Essen di gernama xwe dema qala Kurdan dike, di pêwendîyên rohilata nêzîk de Kurdan ji bo van welatên jorîn wek "*elementekî nerehetîyê*" (ett besvärilig element) dibîne. Paşê ew Kurdan bi vî tehrî bi nav dike: "*Yekemîn ew rêbir in, duemîn ew şivanê bizin û mîyan in, sêwemîn ew leşkerê kirêkirî ne, wekî din tu tiştêk nînin*"(31). Gerokeke mayîn Elly Jannes bi çavekî din ve li van dînanrîkên nerehetîya Kurdan dinêre û dibêje ku Kurd heta dewleta xwe saz nekin, bêguman çiyayên Kurdistanê dê bibin "*navendêke nerehetîyê*" (ett orocentrum). Ji alîyê din Elly Jannes di gernama xwe de li ser Kurden Yêzîdî zanîyarîyên fireh dide(32). Çend gerokên Swêdî her çiqas çûne li welatên ku Kurdistan bîndest kirine jî, di gernamê xwe de kêr li ser Kurdistanê disekin. Sven Auren wek gerokekî di sala 1934'an de çûye Tirkîyê, di beşeke pirtûka xwe de ew tenê li ser Kurdekî ango li ser mirina Zaro Axa disekine, zanîyarîyên destê dudan pêşkêş dike. Zaro Axa angorî agahdarîyên rojnaman di sala 1774'an hatîye dinê û di 157 salîya xwe de mirîye. Zaro Axa li

Bitlîsê hatîye dinê, ew tevê 6 şeran bûye, li rûyê dinyayê mirovê herî kal ew bûye, çawa nivîskar dide kivşê sê gurçikên wî hebû ne(33).

Gerokekî mayîn yê ku bi salan di nexweşxanên Tirkîyê de kar kirîye, li gelek navçên welêt geryaye, bi Kurdan re bûye nas, Davit Norlin e. Norlin di sala 1930'an li bajarê Adanayê maye. Wî li ser Tirkîyê du pirtûk nivîsîne, pirtûka xwe ya pêşîn Welatê di navbera Rohilat û Rojavayê de bi nav kirîye, di vê pirtûkê de beşek li ser Kurdan e, nivîskar bi taybetî li ser Kurdekî bi navê Alî disekine, angorî nivîskar ev Kurda nexwaş bûye, agirê wî gîhîştîye 42 derecan, dîya wî, ev Kurda anîye nexwaşxanê, paşê ew hîştîye çûye. Piştî ku ew silamet dibe, demekê lê dinêrin Alî wunda bûye, bi alîkarîya dîya xwe ji nexwaşxanê revîye. Dîya wî bi dizîka ve ji ber ku mesre-

Gernama Moritz Wagner ya ku di sala 1853-an de li bajarê Örebroyê bi Swêdî der çûye.

fê ji wan nestînin, îhtîmale e, ev rê hilbijartîye. Alî bi xwe nêzkaya 2 mehan di nexwaşxanê de maye. Çiroka vî Kurdî gelek bala Swêdîyan kişandîye(34). Norlin di pirtûka xwe ya duwemîn de beşek li ser Kurdan veqetandîye, ev beş Gelekî Xwedê ji bîr kirîye (ett folk som Gud glömt) hatîye bi nav kirin. Norlin li vira bi taybetî li ser

rewşa Kurdan ya aborî û civakî disekine, başî-nebaşî, qencî-neqencîya Kurdan ji hev cuda dike, herdu karakterên Kurdan rûberî hev dike û gelek mîsalan dide(35).

Gunnar Jarring wek Turkologekî li Unîversîta bajarê Lundê de kar kirîye, li ser gelên rohilatê zanîyarîyên wî yê fireh hene. Li rex vî karê xwe, ew di navbera salên 1940 û 1945 li Tirkîyê, Îraq û li Îranê di gelek karên dîplomatîk jî beşdar bûye, bi Kurdan re bûye nas. Di bîranîn xwe de ew car-caran li ser jîyîna rojane ya Kurdan disekine. Dema ew diçe Baxdayê li wira C.J. Edmonds dibîne, çawa tê zanîn vî Îngîlîzê li ser Kurdan gelek salan kar kirîye wek Kurdnasekî hatîye nasîn. Dema Jarring qala pirtûkxana wî dike, ew dibêje pirtûkxaneke Edmonds ya şexsî heye ku li ser Kurdan pêk hatîye û gelek bi rêk û pêk e. Jarring dema li Îranê jî maye bi Alî Gholi Ardalan re bûye nas, wek şefê pêwendîyên Ewrûpî di wezîreta karên der de xebitîye, bi xwe Kurd bûye, angorî agahdarîyên Jarring ew gelek jêhatî bûye, paşê wan bi hevra li Waşîntonê kar kirine(36).

Di navbera salên 1947-1948'an de wênekêşekî Swêdî Ragner Alyre diçe li Tirkîyê dimîne. Gelek wêneyên ciwan li ser babeta Tirkîyê ne. Di tabloyeke xwe de jî cîh daye jineke gundî li Kurdistanê. Piştî ku ew vegeftîya Swêdê çend pêşengehên wî li bajarên cuda hatîye vekirin, wusan jî wêna wî ya bi navê "Kurdisk bondkvimma" hatîye nîşandin.

Nivîskarê Swêdî Jan Myrdal dema di sala 1958'an diçe Kurdistanê Tirkîyê, ew rastî tişteki ecêb tê û vê gera xwe "Bûyera nehêvîkirî ya Anadolîyê" (Anatoliskt Intermezzo) bi nav dike. Myrdal diçe kîderê, rastî leşkeran tê, ew dibêje hemû Anadolîya Rojhilat navçeke leşkerî ye. Li dorberê Erzurmê dema polês wî digre dibe polêxanê ew dibîne ku li jor masa polês afîşek heye, li ser afîş hatîye nivîsandin: "Tirko! Tirkî deng bike" (Turk tala Turkiska). Çawa Myrdal di pirtûka xwe de dinivîse, polêşê Tirk ji der Tirkî tu zimanek nizanibûye, wan hev fam nekirîye. Ev peyvana bêşik polîtîkaya Tirkîyê li ser Kurdan û zimanê Kurdî nîşan didin. Paşê Myrdal li ser Qereki-lîsê re derbasî Îranî dibe(37).

Îranîst û rohilatnasê Swêdî H.S. Nyberg (1889-1974) çend caran çûye Kurdistanê Iraqê, li wira xwestîye Kurdî fêr bibe û rewşa Kurdan bi çavê xwe dîtîye, ji alîyê din bûye dostekî Kurdan. Di sala 1960'an de li Baxdayê li ser zimanê Kurdî konferansek ji bo xwendekarên Kurd pêşkêş kirîye. Li ser babeta pêwendîyên H.S. Nyberg û Kurdan keça wî Sigrid Nyberg Kahle piştî mirina bavê xwe bîografîke gelek fireh amade kir(38).

Rohilatnas, îranîst, zimanzan û etnografên Swêdî bi çand û edebîyata gelên rohilatê ve hertim mijûl bûne, di vî warî de lêkolîn û xebatên bêhempa pêk anîne. Ji bo van xebatan mîsalekî mayîn jî, di sala 1962 'an de vekirina Enstutîya Lêkolînê ya Swêdî li Îstenbolê ye (Svenska Forskingsinstitutet i Istanbul). Alîkarê vê zanîngehê çend caran gerên Kurdistanê amade kirine, çûne Kurdistanê Tir-kîyê(39).

Lîstikvana Kurd (Sven Hedin, 1917).

Angorî sedsalên kevn, di sedsalan bîstan de hejmara gerokên ku çûne Kurdistanê sal bi sal zêtir bûne. Lê belê dîtî, bawerî û zanîyarîyên van gerokên nûh û gerokên kevn jî hin waran de jî hev cuda ne. Bi taybetî gerokên kevn zêdetir li ser erdê Kurdistanê, sînor, çiya- robar wek van babetên geografîk sekinîne. Yê ku zêtir li ser rewşa Kurdan bi xwe nivîsîne, gerokên nûh in. Wan serêşî û janên Kurdan raberî xwendevanên xwe kirine an jî giranî dane vê babetê. Li Swêdê cara pêşîn agadarîyên fireh li ser Kurdan di ger-

namên Barbro Karabuda de cîh girtin. Ew di sala 1959'an de çûye Kurdistanê Tirkîyê û ev gera xwe "Li bal Kurdan" bi nav kirîye(40). Lê belê xebateke wê ya fireh di sala 1960'an de bi navê Li alîyê rohilata Firatê-Li welatê Kurdan (Öster om Euftrat-i Kurdernas Land) hat weşandin. Ev berhema dikare berhemeke pêşîn jî bê hesabandin ku li ser Kurdan li Swêdê ji alîyê Swêdîkî de wek pirtûkeke bi serê xwe derketîye. Di vê xebatê de dîtînen wê li Kurdistanê û zanyariyên li ser Kurdan ketine nav hev, pirtûk bi melumetîyên dîrokî û civakî ve hatiye dewlemend kirin. Di sala 1966'an de vê carê pirtûkeke mayîn ya Karabuda tê weşandin, di rûpelên destpêka pirtûkê de Kurdistanê Tirkîyê çawa paşt ketîye, mirov çawa belengaz ketine li ser vê pirsê disekine. Barbro Karabuda ji ber van xebatên xwe, dema di sala 1967'an de diçe Tirkîyê tê girtin(41). Piştî salên 1960'an li Swêdê bi taybetî rewşa Kurdên Iraqê bala çend Swêdîyan kişandîye. Ji wanan çend kes çûne vî perçê Kurdistanê bûne şahîdê tekoşîna gelê Kurd ji bo azadî û rizgariyê, wek gerên Tord Wallström(42) û Jan Guillo/Marina Stagt(43). Wallström gernama xwe bi Dostên me tenê çîya ne (Bergen är våra enda vänner) bi nav kirîye, di vê gernamê de piştî şkestina şoreşa Iraqê tenêmayîna Kurdan û zordestîyên li ser wan tîn zimîn û pirtûk di sala 1975'an de hat weşandin. Ji der vê pirtûka xwe çend beşên wê gera wî jî di hin kovar û rojnamên Swêdî de derketin. Bi çapbûna wê pirtûkê ve cara pêşîn bi firehî eş û janên Kurdan yên netewî li Swêd hatin zanîn. Lê belê ji ber xurtbûna sêmpatîya Jan Guillou derheqa Gelê Felestîni û Ereban, di pirtûka wî ya ku di sala 1977'an bi navê Iraq-Erebîstana Nû çapkirî de bawerîyên prorebî analîzkirina rewşa Kurdan diwarttir dike. Derheqa rewşa Kurdên Îranê de gernameyên Swêdî gelek kêmbûn in an jî di van salên dawîn de kesên ku çûne Îranê rîya wan berbi vî beşê Kurdistanê neketîye. Nivîskarê Swêdî Sven Delblanc di pirtûka xwe ya ku bi Zahak navkirî de ketîye dilqê turîstekî, derheqa Îrana salên 1971'an de dîtînen xwe li ser rewşa welêt de bi çavekî rexnekirî pêşkêş dike. Ew civata Îranê di hundirê tekoşîna navbera Zahak (Dehaq) û Kawe dibîne, kûrbûn û tujbûna problemên Îranê bi giştî pêşkêş dike. Delblanc di beşekî wê pirtûka xwe de nêrîna Tehranê derheqa gelên mayîn de jî awa pêşkêş dike : " **Turkmen hov û zalim in, Belucîn temhel û paşketî ne, Kurd nepaqij û serhişk in, rûniştvanên Tehrîzê qure û xemgîn in...**"(44). Pirañiya gerokên ku çûne Îranê, naveroka mîtolojîya Newroz gelek bala wan kişandîye û gernamên xwe da li ser cejna Newrozê sekinîne.

Ji alîyê din bala gelek Swêdîyan li ser hebûna heywan û hêşnayên (Fauna-Flora) ku li Kurdistanê peyda dibin, berev bûye. Di warê "heywanên xwe kaş dikin" wek mar, beq, dumeqesk ...di van salên dawîn de çend Swêdî çûne derketine dorberê çiyayê Araratê, li wira lêkolînên cuda-cuda pêk anîne, wek mîsal Mikael Norström çar cara çûye Kurdisanê(45). Dîsa lêkolîneke Börje Flårdh jî, di sala 1983'an de li ser van heywanan di kovareke Swêdî hatîye weşandin(46).

Em ji nivîseke Leander Tell derdixin ku du hevalên wî ji bajarê Lundê çûne nav Kurdan (47). Li Kurdistanê çend lêkolîn pêk anîne. Yek ji vana doktor Theodor Hyllander, kurê xuşka avakarê çanda bajarê Lundê ye, yek jî doktor K. Lindberg ye ku heta Kurdistana Îranê çûye, dîtînen xwe yên li ser Kurdan di pirtûkeke xwe de şiro vedike (48).

Di sedsala 19'an de çawa em dibînin bi sedan gerokên Alman, Fransî û Îngîlîzî çûne welatên rohilatê, li ser van welatan gernamên fireh nivîsîne. Hejmara gerokên Swêdî û van welatan dema mirov rûberî hev dike, hejmara gerokên Swêdî rastî kêm in. Li Swêdê ji bo derheqa rohilatê de vê valahîya hînbûn û zanîne tijî bikin, di sedsala 19'an de çend gername bi taybetî ji zimanê Almanî hatine wergerandin. Ji alîkî de dûrbûna navbera Swêdê û welatên rohilatê, ji alîyê din angorî welatên mayîn kêmbûna pêwendiyên Swêdî bi rohilatê re û wek dewletekê piçûkbûna wê bêşik li ser hatin-çûyina Swêdîyan berbi rohilatê bandûreke mezin hîştîye.

Di vê babetê de çawa em dibînin di sala 1853'an de li bajarê Örebroyê wek du cildan gernameke mezin li ser Îranê û Kurdistanê bi Swêdî hatîye weşandin, gername ji alîyê gerokê Almanî Moritz Wagner de di salên 1851-1852'an de hatîye nivîsîn, piştî vê çapa Alman ji ber giranbihabûna xwe bi çend zimanên mayîn jî wek Fransî, Îngîlîzî û Swêdî hatîye çap kirin. Çapa Swêdî ni navê Berbi Îranê û welatê Kurdan (Resa till Persien û Kurderns Land) der çûye û tê de pêşgotîneke Swêdî jî cîh girtîye. Ev cara pêşîn bû li Swêdê berhemeke ewqas fireh di van salan de li ser Kurdan dihate weşandin. Di vê pêşgotina Swêdî de bi kurtî li ser vê gernamê û nivîskarê wê Moritz Wagner zanîyariyên kurt tên dayîn. Di cîhekî vê pêşgotinê de wergervanê Swêdî dibêje ku eşîrên Kurdan yên li serê çiyayê gelek bi tehlûke ne, gelek zaneyên Alman û Îngîlîz wek Schultz, Browne, Darfurz bi destê Kurdan hatine kuştin. Ji alîyê din ew dibêje ku Moritz Wagner nikaribûye here zikê Kurdistanê û Çulemêrgê, ji bo Kurdistanê jî îfada "**Hêlina rêbiran**" (Röfvarenästet Kurdistan) bi kar tîne.

Di gernama Moritz Wagner de hem li ser Kurdistanê, hem jî li ser Kurdan zanîyarîyên fireh hene. Ji alîyê din di dawîya cildê duwemîn de serdazêdekirinek an jî pêvakirineke etnografîk li ser Kurdan cîh girtîye, di vê beşa înfomatîk de Kurd ji her alî ve tînanandin, wek koka Kurdan, ziman, belavbûna geografîk, sazgehên civakî, tehrê jîyînê, edet, rabûn-rûniştinên Kurdan, rûçikên karakterê wan. Ew çawa di beşê de dîyar dike ku, derheqa Kurdan de alîkarîke mezin ji hevalê xwe Xaçatur Abovyan dîtîye, wan li Erîvânê hev nas kirîye. Abovyan destnivîsarên xebata xwe ya li ser Kurdan ji bo agahdarîyê daye Moritz Wagner. Wî ev xebata ji xwe re bîngeh girtîye, ji alîyê din çawa di pirtûkê de tê xuyanê haya wî ji lêkolîn û xebatên Ewrûpî yên mayîn jî hebûye, wek Garzoni, Rich, Ainsworth, Rödiger, Pott, Hörnle...Ev beşê pirtûkê ji gernamekê zêdetir bîna lêkolîneke zanistî pê tê. Ji alîyê din di beşê de derheqa Kurdan de tiştên balkêş jî cîh girtine. Dema Moritz Wagner qala jî-nên Kurd dike, ew dibêje ku jîna kolonîstekî Alman bi navê Eichele li bal jîna mezinekî Kurd berdestî bûye, navê wî Kurdî Huseyîn-Xan bûye(49).

Gernameke mayîn jî li ser rohilatê di sala 1883'an de ji zimanê Almanî tê wergerandin û bi navê Rohilat (Orienten) tê weşandin. Di vê pirtûkê de beşeke bi serê xwe li ser Kurdistanê ye û qasî 80 rûpelî ye. Ji alîyê din beşa li ser Mezopaotamyê û Ermenîstanê de jî mirov derheqa Kurdan de rastî zanîyarîn belav-belav bûyî tê(50).

Di sedsala 19'an de berhemeke fireh jî li Stockholmê li ser dewleta Osmanî di sala 1878'an de bi navê Di rojên me de- Tirkîye (Turkiet i vâra dagar) hatiye weşandin, ew jî werger e. Di vê pirtûkê de zêdetir li ser geografiya Kurdistanê hatiye sekinandin(51).

Ev hersê pirtûkên li jor nav gotî di sedsala 19'an de li Swêdê derheqa Kurdan de wek sê çavkanîyên here fireh tînanandin, hersê jî werger in û hersê jî, ji zimanê Almanî hatine wergerandin.

Di gelek gernamên ku bi Swêdî çap bûne, di nav rûpelên wan de li ser Kurdan beşine fireh hene. Yek ji vana gernama gerokê Finlandî Georg August Wallin e ku di navbera salên 1843-1849'an çûye welatê Rohilatê, li ser vê gera berhemeke ji çar cilda pêkhatî amade kirîye. Di cildê çaremîn de dema ew ji Iraqê derbasî Îranê dibe ji nav gundên Kurdan re derbas dibe, Kurdan re dibe nas. Dema ew berî ku dest vê gera xwe bike, ji Kurdan sê qantira wek barkêş deyn dike û çend Kurdan jî wek rêber hildide bal xwe. Angorî zanîyarîyên wî ev Kurdan, Kurdên Kermanshahê bûne. Di vê beşê pirtûkê der Wallin dûr û dirêj qala Kurdan dike, Kurdan bi xwendevan dide nasîn. Tiştên ku li serê wî re derbas bûne nîşan didin ku

Tabloyeke Ragnar Alyre: "Gundiyeke Kurd" (1954)

hakîmîyeta van herêman di van salan de di destê Kurdan de bûye. Wallin di cîhekî mayîn de jî Kurdan û koçerên Ereban hemberî hev dike. Wallin li bajarekî bi navê Khamikan ku Kurd tê de zêdebûne, maye. Paşê çûye cîhekî bi navê Patak li vira rastî belengazî û perîşanîke mezin hatîye, ew çawa dîyar dike li vira leşkerên Kurd hebûne ku di bin destûra Khosrew Khan de kar dikirin, ev Kurdan kontrola li ser sînora mijûl bûne, baca rîyê ji kesên ku ji vê herêmê re derbas dibûn, distendin. Wallin bi xwe jî, ji aliyê Kurdan de hatîye kontrol kirin(52).

Derheqa van gernamên ku bi zimanê Swêdî hatine wergerandin, gernameke balkêş jî ya nivîskara Îngîlîz Rosita Forbes e, ew bi xwe bûye şahîdê serhildana çîyayê Girîdaxê(53). Freya Stark jî, dema diçe Iraqê rastî Şêx Mehmed tê, bi wî re demekê dipeyîve, li ser rojên bihurî disekinin. Ew di sala 1942'an de li van deran gerîyaye(54).

ÇAVKANÎ:

- 1) Rohat, **İsveç Misyoner Birliğı'nin Kürtler Arasındaki İlk Etkinlikleri**, Bergeh dergisi No:3, Stockholm, 1990.
- 2) Sven Hedin, **Resare-Bengt**, Stockholm, 1921.
- 3) Johan Otter, **Voyage en Turquie et en Perse**, Paris, 1746.
- 4) Thorkild Hansen, **Det lyckliga Arabien-En forskningsfärd 1761-1767**, Stockholm, 1964.
- 5) C.P. von Heidenstam, **Några underrättelser samlade under resa ifrån Turkiet till Persien**, Uppsala, 1825, rûp.57
- 6) T.J. Arne, **Svenskarna och Österlandet**, Stockholm, 1952, rûp.121.
- 7) James Morier, **Haji Baba från Ispahan**, andra delen, Stockholm, 1825, rûp.1-25.
- 8) P. Nyström, **Fem år i Persien som gendarmofficer**, Stocholm, 1925, rûp.214.
- 9) H.J. Pravitz, **Från Persien-I stilje och storm**, Stockholm, 1918, rûp.264.
- 10) Sven Hedin, **Genom Persien, Mesopotamien och Kaukasien**, Stockholm, 1887, rûp.308.
- 11) Sven Hedin, **Öfver land till Indien, genom Persien, Scistan och Belurjistan**, Stockholm, 1910, rûp.165.
- 12) Sven Hedin, **Bagdad-Babylon-Ninive**, Stockholm, 1917, rûp. 786.
- 13) Alexis Kuylenstierna, **Mina resor i Orienten**, Stockholm, 1900, rûp. 25.
- 14) Alexis Kuylenstierna, **Turkar och Araber**, Stockholm, 1912, rûp.83.
- 15) Carl Ramberg, **Profetens söner**, Göteborg, 1912, rûp. 111.
- 16) Alma Johansson, **Ett folk i landsflykt**, Stockholm, 1930, rûp.37.
- 17) Philip von Schwerin, **I fält med Turkarna-Minnen från Balkankriget**, Stockholm, 1913.
- 18) W. Unander, **På farofyllda uppdrag i Österled**, Malmö, 1947, rûp.189.
- 19) Birger Mörner, **Under Halfmånen**, Stockholm, 1906, rûp.79.
- 20) **Katalog-Utställning af arkeologiska och etnografiska föremål från Asia-tiska Turkiet**, Nordiska museets tillfälliga utställning No:V, Stockholm, 1908.
- 21) **Musulkommissionens betänkande, Sverige och Musul**: Svensk Tidskrift, femtonde årgången, Stockholm, 1925.
- 22) **Construktion des linges de chemins de fer Irmak Filyoz(et) Fefzi Paşa-Diyarbakir**, Göteborg-Copenhagen, 1937.

- 23) Ludvik Nordström, **Värld-Sverige**, Stockholm, 1928, rûp. 202.
- 24) Fredrika Bremer, **Lifvet i gamla världen**. Dagsboks anteckningar under resor i söder och Österlandet, andra delen, Stockholm, 1862.
- 25) John Frödin, **En resa genom Turkiet-1930**, Uppsala, 1931.
- 26) John Frödin, **En resa genom östra Turkiet**, Uppsala, 1939. **Turkiska Armenien och Kurdistan**, Uppsala, 1948.
- 27) John Frödin, **La morphologie de la Turquie sud-est**, Uppsala, 1937. **La Turqui orientale. Etude de géographie regionale** (Bulletin de l'Association de Géographes Français, No.190-191, 1948
- 28) John Frödin, **Neue kulturgeographische Wandlungen in der östlichen Türkei**, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, 1944.
- 29) K.H. Rechinger, **Pflanzen aus Kurdistan und Armenien gesammelt von Prof. John Frödin**, Uppsala, 1952. **Zur Flora von Armenien und Kurdistan** (Annalen des Naturhistorischen Museums in Wien), bild:49, 1939.
- 30) H. Fröderström, **Sedum Kurdistanicum Fröd. N. SP.**, Svensk Botanisk Tidskrift, bild:33, 1939.
- 31) Rütger Essen, **Bakom Asiens portar**, Stockholm, 1931, rûp.170
- 32) Elly Jannes, **Österlandet**, Stockholm, 1949, rûp.177.
- 33) Sven Auren, **Kemal slår näven i hordet**, Stockholm, 1949, rûp. 143.
- 34) David Norlin, **Landet mellan öst och väst**, Stockholm, 1942.
- 35) David Norlin, **Under halvmånens skugga**, Stockholm, 1958.
- 36) Gunnar Jarring, **Memoarer**, Stockholm, 1981.
- 37) Jan Myrdal, **Brev från en turist**, Stockholm, 1987.
- 38) Sigrid Kahle, **H.S. Nyberg**, Stockholm, 1991
- 39) Ulla Ehrensvärd, **En resa i östra Turkiet**, Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul, meddelanden No:7, 1982., Göran Börge, Till Harran No:11, 1986.
- 40) Barbro Karabuda, **Turkiet mitt andra hemland**, Stockholm, 1959, rûp.182.
- 41) Barbro Karabuda, **Öster om Eufrat-I Kurdernas land**, Stockholm, 1960.
- 42) Tord Wallström, **Bergen är våra enda vänner**, Stockholm, 1975.
- 43) Jan Guillou/Marina Stagh, **Irak- Det nya Arahien**, Stockholm, 1977.
- 44) Sven Delblanc, **Zahak**, Stockholm, 1971.
- 45) Mikael Norström, **Kräl och groddjur på Ararat**, Fauna och Flora, No:1-1990.
- 46) Börje Flärdh, **Herpetofaunan på Maunt Ararat**, Snoken, No:2, årgång:12 (1983) Stockholm, 1981, rûp.36.
- 47) Leander Tell, **Frågan om Kurderna**, Österjötlands Folkblad, 17.7.1963.
- 48) K. Lindberg, **Voyage dans le sud de L'Iran**, Lund, 1955, rûp.122.
- 49) Moritz Wagner, **Resa till Persien och Kurdernas land**, Örebro, 1853, senare bandet, rûp.184.
- 50) A. v. Schweiger Lerchenfeld, **Orienten**, Stockholm, 1883.

- 51) Fr. von Hellwald -L.C. Beck, **Turkiet i våra dagar. Skildringar af det Osmaniska Riket**, Stockholm, förra delen, 1878.
- 52) **Georg August Wallins Reseanteckningar från orienten. Åren 1843-1849**, Helsingfors, 1866, fjerde bandet, rûp.136.
- 53) Rosita Forbes, **Kvinnor som kallas vilda**, Stockholm, 1935. rûp.105-124.
- 54) Freya Stark, **Öst och väst**, Stockholm, 1946, rûp.201.

ÇEND KONTAKTÊN EDEBÎ

Her çiqas Swêd ji welatên rohilatê dûr dikeve jî, di nav edebîyata Swêdî de tema rohilatê cîhekî berbiçav werdigre. Gelek nivîskarên Swêdî di berhem û efrandinên xwe de motîfên rohilati (Orient, levant, şark) bi hostatî bi kar anîne. Ji aliyê din gelek berhemên biyanî bi zimanê Swêdî hatine wergerandin, bi vî tehrî nivîskar û wergervanên Swêdî edebîyata xwe dewlemend kirine, gelek kontakt û pêwendiyên edebî pêk anîne, wek mîsal nivîskar Isaac A. Börk di sala 1688-an di şanoyeke xwe de cîh dide serpêhatîya patîşahê Îranê Darius. Iskenderê Mezin çawa zora Darius birîye pîyes li ser vê temayê ava dibe .Ew çîrokên ku bi "hebû-tunebû carekê..." (det var en gång...) dest pê dikirin an jî bi "çîrokên hezar û yek şevan" (tusen och en natt) li hemû cîhanê dihatin nas kirin, cara pêşîn ji aliyê Hinrick Sandström (1836-1851) de li Swêdê hatin wergerandin û rohilat kete nav xewnên zarokên Swêdî.

Dema mirov tema Kurdan di çavkanîyên edebî de raçav dike, ev çavkanîyên edebî li ser sê beşan berev dibin : a) Berhemên ku ji aliyê nivîskarên Swêdî de hatine nivîsîn, b) Berhemên ku ji zimanên mayîn hatine wergerandin, c) Berhemên ku ji aliyê nivîskarên Kurd hatine nivîsîn û bi zimanê Swêdî der çûne. Van kontaktên edebî bêguman li ser hev bandûrek hîştine, bi kêmanî hev dewlemend kirine, di dawîyê de bi zimanê Swêdî edebîyateke li ser Kurdan hatîye pêk anîn. Ev analîza me di vî warî de gaveke pêşîn e ku tema Kurdan di nav edebîyata Swêdî de raçav dike, nêrîneke giştî pêşkêş dike.

Di sedsala 19'an de hejmara nivîskarên Swêdî yê ku tema rohilatê di efrandinên xwe de bi cîh kirine, her şûne zêde bûne. Ji vana yek Victor Rydberg (1828-1895) e. Ew, di helbesteke xwe de dixwaze here rohilatê:

**Çi ye ev kesera ku
di dilê min de tê-diçe?
Ez dixwazim herim rohilatê
berhi; ji hemûyan xweşiktira min.**

Rydberg di cîhekî mayîn de behsa gerên Ausverus dike, Ausverus angorî mîtologiyê hatiye mehkûm kirin ku heta-hetayê betal û berêdayî bigere. Ew ji nav Kurdistanê re jî derbas dibe: "Di dawîyê de ew bate çiyayê Elbrusê, ew ji başurê ji nav welatê Kurdan û Gurciyan derbas bû. Dema ew hate pêş, çivikan dengê xwe birin, kulîlkan xwe vekişandin qalîkê xwe, dilên mirovan yên germ sar bûn û dilê mirovan yên bişk bi besreta ezîyet û lédanan man"(1).

Nivîskara Swêdî ya bi nav û deng Fredrika Bremer (1801-1864) di sedsala 19'an de çûye Felestînê û Tirkîyê, gelek rojên xwe li welatên rohilatê derbas kirîye. Wê xwestîye here nav Kurdan jî, lê belê ew çawa di pirtûkeke xwe de dîyar dike ku, di van salan de derheqa Kurdan de tirs-xofeke mezin hebûye, kesî cesaret nekirîye here nav van herêmên "bê emnîyet"(2).

Nivîsarekî mayîn yê ku gelek di bin bandûra tema rohilatê de maye Carl Jonas Love Almqvist (1793-1866) e. Di nav çend berhemên wî de bi taybetî mîtolojiya Îranê û hebûna çanda rohilatê cîhekî girin werdigre. Almqvist berî ku li ser rohilatê binivîse, bi saya lêkolîneke Prof. P.W. Palmblad ku li ser kevneşopî û edetên gelên îranê hatibû amade kirin, bi çanda van gelên vê heremê re dibe nas(3). Di vê lêkolînê de derheqa kok û bingeha çanda gelên Îranî wek Faris, Kurd, Afgan... zaniyarîyên balkêş hene, bi saya vê lêkolînê ew bi Şahmane û mîtolojiya cejna Newrozê re dibe nas. Piştî vê hevnasîyê Almqvist berhema xwe ya bi navê Ormus û Ahrîman dinivîse, li ser tekoşîna pakî-nepakîyê, rindî-nerindîyê û ronahî-tarîyê sekinîye. Di çîrokeke bi navê Semiramis de jî ew fîgureke çîrokî ya Asurîyan dide nasîn(4).

Ji alîyê din Almqvist di helbestên xwe yên muzîkal de jî cîh dide tema rohilatê. Di helbesta bi navê Isfendiyar de ew bi Rustemê Zal re deng dike û dibêje ku: "Vexwe Rustem! vexwe! berî ku tekoşîna me careke din dest pê bike...". Di helbesteke mayîn de jî em Almqvist li ber qeraxê çemê Firatê dibînin:

Çima?

Çima ez li qeraxê avê rûniştîme?

Nouronnihar nayê!

Pêlên Firatê li min dikenin

Kulîlkên gullalan li min dikenin

Çavên Nouronnihar li min dikenin.

Çima ez li qeraxê avê rûniştî mame?

Dîyar e, bembêza çem li min xuyî derdikeve (5).

Verner von Heidenstam (1859-1940) gelek salan çûye walatên Erebo wek Misir, Lublan û Surîyê, rohilat bûye semboleke fantazîyê, xewnerojan di efrandinên wî de. Di helbesta xwe ya bi navê Şam (Damaskus) de Heidenstam cîh dide Saladîn Eyubî, vî bajarî wek bajarê Saladîn bi nav dike(6). Ew di romana xwe Endymoin de dîsa navê vî patîşahê Kurd dide, li ser mirovhezî û aşîtxwazîya wî disekine(7). Ev romana li Swêdê wek romana pêşîn ya şexanê zanîn. Heidenstam çawa tê zanîn di sala 1916'an de Xelata Nobelê ya edebîyatê wergirtîye.

Di nîveke sedsala 19'an de çawa em dibînin du romanên J. Morier ji zimanê Îngîlîzî tînen wergerandin û li Stockholmê bi zimanê Swêdî tînen weşandin. Ev cara pêşîn e ku li Swêdê tema Kurdan beşeke du romanên nûjen pêk tîne. Di sala 1825'an de romana bi navê Hecî Baba Ji Îsfahanê (Haji Baba frân Ispahan) bi Swêdî der diçe. Di vê romanê de fend-fêl û dek-dolavên Farisan cîhekî giring digre. Beşeke here balkêş, beşa li ser keçeke Kurd e. Ev keça bi navê Zeyno (Zeynep) di vê beşê de çî hatîye serê malbata wê û qala zordestîyên Tirkan, Ereban û Farisan dike, wek keçeke dîlgirtî, kole û berdestî li ser enînivîsa xwe disekine. Nivîskar enînivîsa Zeyno û rewşa gelê Kurd wek hev dibîne, nêzîkî hev dike(8). Romana Morier ya duwemîn jî, di sala 1836'an de wek du beşan li Stockholmê çap bûye, navê romanê Eyo-an jî keça bedew ji Qersê (Ayesha eler den sköna flickan i Kars) e. Romanê li ser pêwendîyên Kurdan û gelên mayîn li herêma Qersê hatîye nivîsîn. Morier dema li ser mîrxasîya Kurdan disekine, ew dibêje ne siltanên Tirkîyê, ne jî şahên Îranê karibûne zora Kurdan bibin. Morier di pêşgotina vê romanê de navê Garzonî û berhema wî ya ku di sala 1787'an li ser zimanê Kurdî li Îtalyê çapbûyî, dide(9). Wusan tê xuyanê Morier ev çavkanîya bi kêrhatî dîtîye û jê behre girêdaye. Morier li Îranê kar kirîye, di navbera 1810-1816 li Îranê maye.

Li Swêdê cara pêşîn efrandîneke bi temamî li ser Kurdan e, di sala 1906'an de tê weşandin, ev romana nivîskarê Alman ji zimanê Almanî hatîye wergerandin û bi navê *Ji Nav Kurdistanê Hov re Derbasbûn* (Genom vilda Kurdistan) hatîye weşandin. Ev romana cara pêşîn li Almanyê di sala 1892'an de çap bûye, paşê roman bi 20 zimanan biyanî hatîye weşandin, Kurd bi saya vê romanê li Ewrûpê gelek hatine nas kirin. Bêguman navê romanê bandûreke neçê û negatîf derheqa Kurdan de li ser xwendevanan hîştîye. Ji aliyê din dîsa di sala 1906'an de beşê vê pirtûkê yê yekemîn wek pirtûkeke din hatîye weşandin, bi navê "*Ji Nav Çolê re Derbasbûn* (Genom öknen) hatîye çap kirin. Di vî beşê yekemîn de mîrxasê romanê yê

bi nav û deng Kara Ben Nemsî, bi navekî mayîn Old Shatterland pey îz-şopa Erebekî ketîye ku bi destê Tirkan li çîyayên Kurdistanê li herêma Amadîyê hatîye girtinê(10). Di beşê duwemîn de ango Ji Kurdistana Hov re Derbasbûn de rizgarkirina vî Erebî û macarên li serê Kara Ben Nemsî qewimîne, cîh girtine(11).

Di sala 1928'an de vê carê çapên nûh yê pirtûkên Karl May li Swêdê bi navên mayîn tên weşandin, wek Di Nav Rêbirên Kurd de (Bland kurdiska rövare) û Di Nav Dizên Kurd (Bland kurdiska tjuvar). Bîna krîmînalîtê gelekî ji navên van herdu romanên dawîn tê(12). Di van salan de bi saya Karl May Kurd bi sê peyvên negatîv li Swêdê hatine nas kirin: **hov**, **rêbir**, **diz**. Dema mirov di van salan de ji ber rewşa Ermenîyan îddayên "Kurdên mirovkuj" jî li ser van her-sê îfadan de zêde dike, mirov wê çaxê baş jê derdixe ku îmajê derheqa Kurdan de li Swêdê van salan de çiqas neçê, nebaş bûye.

Di van salan de derheqa Kurdan de du nivîskarên Swêdî yê ku bîr û bawerîyên xirab dîyar kirine, yek Ludvik Nordström (1882-1942) e, yek jî Marika Stiernstedt (1875-1954) e. Her çiqas derheqa Kurdan de bawerîyên wan yek bin jî, lê belê derheqa Ermenîyan de bawerîyên wan cuda dibin. Ev herdu nivîskar di navbera salên 1909-1938 bi hevra zewicîne. Ji vanan Ludvik Nordström demekê diçe Tirkîyê, dibe heyranê Kemal Atatürk û di pirtûkeke ku li ser Tirkîyê nivîsî de serhildana Şêx Seid wek gaveke kevneperest û paşverû dibîne(13). Ji alîyê din jina wî Marika Stiernstedt ji bo Ermenîyan sempatîke mezin nîşan dide, ji ber zordestîyên li ser Ermenîyan, ew Kurdan şîrîk û hevparê vê zordestîyê dibîne û Kurdan gelekî koçer-eşqîya bi nav dike (...nomadiserande rövarfolket Kurderna...). Ew, van peyvên di konferanseke ku di roja 27-3-1917'an li Stockholmê pêkhatî de bi kar tîne (14). Ew û mêrê xwe derheqa polîtîkaya Tirkîyê ya kêmanîyan de wek hev nefikirîne, ji ber ku mêrê wê ji Atatürk û Tirkîyê gelek hez kirîye, jina wî Marika bi xwe jî, li dijî zordestîyên li ser Ermenîyan bûne yê ku ji alîyê Tirkan de hatine pêk anîn, derketîye(15). Marika Stiernstedt di salên 1931-1936'an de seroktîya komela nivîskarên Swêdî kirîye.

Di van salan de tema Kurdan di efrandinê Swêdî de, di çarçeve û sînorên pîrsa Ermenîyan de cîh girtîye. Di sala 1935'an de romaneke gelek mezin hatîye weşandin (605 rûpel), ev romana bi navê Çil Roj Li Serê Çîyayê Musadaxî (De fyrtio dagarna på Musa Dag) ji alîyê Franz Werfel de hatîye nivîsîn. Nivîskar dema sala 1929'an de li Şamê dimîne, wî rewşa zarokên Ermenî, trajedîya wan bi çavên xwe dîtîye, vê yekê bandûreke gelek mezin li ser nivîsîna vê romanê hiştîye. Di romanê de zordestî û belangazîya gelê

Ermenî di salên şerê cîhanî yê yekemîn de tê zimîn, nivîskar carina jî, li ser pêwendîyên Kurd û Ermenîyan jî disekine(16). Romaneke ewqas fireh jî (509 rûpel), di sala 1940'an de bi navê Girîdax (Ararat) tê weşandin, roman ji zimanê Îngîlîzî hatîye wergerandin, di romanê de nivîskar dorberê çîyayê Girîdaxê wek cenneteke wundabûyî dibîne, dîrok û tebîyetê di nav hev de dikelîne. Ev çîyayê bi rûmet, di romanê de bi robarê Erez re deng dike(17).

Herêma Qafqasyê timê bala nivîskar, gerok û mîsyonerên Swêdî kişandîye li ser xwe. Swêdîyan Qafqasya wek defîna "Ziman û gelan" bi nav kirine. Ne tenê ji alîyê etnografîk de, ji ber hurmeta wan ji bo çîyayê Araratê û bedewîya tebîyeta li Qafqasyê ew gelek di bin bandûra xwe de hîştîye. Irmelin Sandman Lilius di romana xwe Kaptan Grunnstedt de xwendevanan dibe vê navça ziman û gelan. Di vê berhemê de mêrxasê romanê Grunnstedt behsa serpêhatîyên xwe li Qafqasyê dike. Ew di sala 1850'an de tevî şerekî Qafqasyê dibe û wan deran baş nas dike. Di beşekî romanê de ew dibêje dema mirov li kuçên Tiflîsê digere, ji 50 zêdetir ziman tên deng kirin, wek Gurcî, Kurdî, Tatarî, Ermenî, Osetî, Avarî, Çeçenî..(18).Di romanê de nivîskar xetên portreke kesekî bi navê Kerîm dikşîne, li ser strana dilorîne, Kerîm trajedîya gelên rohilatê gelek baş temsîl dike. Ew, heft sal e ji mal dûr ketîye, piştî vê xerîbîya dirêj dema ew vedigere welatê xwe, ew lê dinêre çavên dîya wî kor bûne û dergistîya wî dane yekî din, roj roja dîlan-dewatê ye. Dengbêjekî bi navê Djalik li ser Kerîm vê stranê dilorîne:

**L bajarê Kalaf min şerefa sor vexwar
lê belê Xwedê per-bask dane min
di roja sisiyan de ez firîyam hatim vir.
Min nimêja xwe ya sibê
li newala kêleka Erzincanê kir.
Ya nivro li Erzurmê kir
dema ro diçû ava li Qersê.
Lê belê li Tîblîsê min kir nimêja êvarê.**

Beşê duwemîn yê vê romana ku di sala 1974'an de çap bûye, di sala 1990'an de hat weşandin, di vê romana bi navê Xalîçê Qersê (Mattan frân Kars) de jî serpêhatîyên Grunnstedt hene(19).

Di romana Alî û Nîno de jî tema Qafqasyê cîhekî fireh werdigre. Nîno keçeke Gurcî ye, ne musulman e, dilê wê dikeve lawikekî musulman-Ali, ew li Bakuyê hev dibînin . Lê belê li pêşberî wan gelek serêştî û dijwarî peyda dibin. Di beşeke vê romanê de jî em rastî Kurdên bajarê Tîblîsê tînin. Vê carê jinên Kurd yê ku felan dinêrin

û nivîsên enîya mirovan dixwînin, devê rîyên bajarê Tîblîsê girtine(20).

Di sala 1945'an de li Stockholmê bi zîmanê Swêdî berevokê çîrokên gelên Qafqasyê der çûye, di vê pirtûka ku bi navê Çîrokên Gelerî Yên Qafqasyê (Kaukasiska Folksagor) hatîye weşandin, tê de 17 çîrokan cîh girtîye, yek ji van çîrokeke Kurdî ye. Di vê çîrokê de serpêhatîya sê birayên Kurd heye. Navê yê mezin Hacî, yê nîçûk jî Nadir û Bedir in. Piştî mirina bavên wan ji wan re xolîkek û bizînek wek mîrate dimîne. Herdu birayên piçûk dema lê dinêrin ew nikarin aborîya xwe bikin, ew lê dixin diçin xerîbîstanê. Lê belê piştî demekê ew poşman dibin vedigerin tîn gundê xwe, ew pey şop-rêça birayê mezin dikevin wekî para mîrata bavê xwe jê bistînin. Çîrok ji vir şûn de li ser şer-dewê hersê biran ava dibe. Ev çîroka wek çîroka Kurdî ya pêşîn tê zanîn ku bi zîmanê Swêdî hatîye weşandin(21).

Di van salan de li Swêdê çand, folklor û edebîyata Kurdî zêde nehatîye zanîn û nas kirin. Îranîst û rohilatnasê Swêdî Prof. Stig Wikander (1908-1984) bi çand û edebîyata Kurdî re timê mijûl bûye. Di sala 1959'an de di nav weşanên unîversîta Uppsalayê berevokê Wikander li ser folklor û edebîyata Kurdî hate weşandin. Pirtûk bi pêşgotîneke Fransî dest pê dîke û ji çend beşan pêk hatîye. Di vê pirtûka bi navê Berevoka Textên Kurnîancî de (Recueil de textes Kourmandji) ev nimunên folklor û edebîyata Kurdî cîh wergirtine:

- 1) *Fabil û pêkenî*
- 2) *Çîrokên gelerî*
- 3) *Jîyîn û edetên Kurdan*
- 4) *Poezîya gelerî*
- 5) *Poezîya Nûjen*
- 6) *Werger*
- 7) *Rêzîman*

Ji ber ku ev berhemên Kurdî yê ku vê berevokê de cîh wergirtine tenê Kurdî hatine weşandin, edebîyata Kurdî ji aliyê Swêdîyan de bi saya vê pirtûkê zêde nehate nas kirin, pirtûk tenê di nav komeke îranîst, rohilatzan û filologan de belav bû. Lê belê ev cara pêşîn bû ku li Swêdê li ser edebîyat û folklorê Kurdî pirtûkek di hate weşandin (22). Ji aliyê din Wikander di lêkolîneke xwe de cejneke Kurdan ango beran berdanê angorî zanîyarîyên pirtûka Avesta analiz dîke(23). Wikander bi helbestvanê Kurd Osman Sebrî ve tevayî li ser Kurdên êzîdî lêkolîneke mayîn amade ki-

rîye(24). Ev herdu lêkolîn jî bi zimanên Almanî û Fransî li Swêdê der çûne. Ji ber ku ev zimanan, zimanên înternasyonal in, Wikander xebatên xwe piranî bi Swêdî nenivîsîye. Ji der Stik Wikander rohilatnas û îranîstên Swêdî yên mayîn jî derheqa Kurdan de întereşek nîşan dane, wek H.S. Nyberg(25) û Bo Utas(26)..

Destana Kurdî ya netewî Mem û Zîn an jî bi navekî mayîn Memê Alan wek çavkanîke çanda Kurdî piştî gelek salan cara pêşîn ji aliyê xwendevanên Swêdî de hate nas kirin, Robert Alftan ev berhema giranbiha wergerande zimanê Swêdî û bi pêşgotineke Jisbert Jänicke hate weşandin. Di vê pêşgotinê de ev destana, bi destanên gelên mayîn tê rûberî hev kirin û li ser nêzîkî - wekhevîyên di navbera wan de tê sekinandin. Jisbert Jänicke di naveroka wê destanê de çend alî û rûçikên civata Kurd jî nîşan dide(27). Mem û Zîn di nav gel de çawa tê zanîn bi devkî gelek hatîye belav kirin. Ji aliyê din li ser varîyanta vê destanê ya ku ji aliyê Ahmedê Xanê de hatîye nivîsîn, lêkolîneke edebî ji aliyê Ferhad Shakelî de hate amade kirin û bi Swêdî der çû(28).

Angorî Kurdên musulman, rewşa Kurdên êzîdî bala Swêdîyan zêtir kişandiye li ser xwe. Di çavkanîyên Swêdî de ev yeka gelek bi zelal tê xuyanê. Romana Astrid Estberg ya bi navê Marianne Li Mezopotamyê (Marianne i Mesopotannien) bi temamî li ser Kurdên êzîdî li Iraqê hatîye nivîsîn. Marianne bi xwe keçeke Swêdî ye. Ev keçika 19 salî cara pêşîn diçe Misirê, paşê li Iraqê dorberê bajarê Musilê li bal zanayekî Amerîkî, profesorekî arkeolojîyê wek sekreter kar dike. Di romanê de carina êrîşên li dijî biyanîyên arkeolog ku li vê navçê kar dikin, zêtir dibin, Kurdên êzîdî li heniberî van êrîşan biyanîyan diparêzin. Dilpakî û mirovhezîya Kurdên êzîdî di romanê de cîhekî taybetî digire. Ji aliyê din di romanê de bîrbawerî û edetên Kurdên êzîdî yên dînî jî tînin nasîn(29). Ev nivîskara Swêdî bi xwe çûye Iraqê, cîhên ku bûyerên romanê lê derbas bûne, zîyaret kirîye. Roman bi avabûna bûyerên xwe ve gelek nêzîkî romanên Agatha Christie ya bi navê Keçek Hate Baxdayê (En Flicka kom till Bagdad) û Kuştin Li Mesopotamyê (Mord i Mesopotamien) ye(30). Ban û avahîya bûyerên van romanên gelek hêsa ye: li alîkî Ewrûpî, bi taybetî keç û jinek diçe rohilatê, li aliyê din bi hemû hovîtiya xwe ve rohilat û bûyerên nedîtî wek kuştin, êrîş, lêdan, talan, dizî, hovîtî, neyartî, rêbirî, qilêr-gemar, belengazî, parsekarî... Di van romanên polîsî, macera û sansasyonel de fiğur û tîp gelek caran kincên Kurdan xwe dikin, ji jan û êşên Kurdan yên bîngehîn dûr dikevin. Di van salên dawîn de di çend romanên ku bi Swêdî çapbûyî de em rastî Kurdên li dor sînoran

tên. Di navbera sînorên Sovyet, Îran, Iraq û Tirkîyê de pêwendiyên Kurdan û biyanîyan beşeke vê edebîyata li dor sînoran pêk tîne. Di romana George Halban ya bi navê Malîkê Gur (Malik, Vargen) de berpîrsîyarên îstîhbarata Amerîkî û Sovyet li dijî hev şerekî bê-hempa dajon. Di romanê de senatorekî Amerîkî li Îstenbolê wek şefê delegasyonekê ji nişkê ve bê îz wunda dibe. Malîk an jî bi navêkî mayîn Van Holden zabitekî îstîhbarata leşkerî vê carê ji xwe re çend hevalên Kurd peyda dike, li pey îz-şopa vî şefê wundabûyî dikeve. Ji aliyê din nivîskar Kurdan wek gorîyên (qurban) polîtîkaya hezên mezin-super dibîne, nivîskar ev bawerîya xwe di rûpelê dawîn yê romanê de bi cîh kirîye(31). Dîsa di despêka romanê de nivîskar spasdarîyên xwe digihîne hevalên xwe yên Kurd yên ku alîkarîya wî kirine. Ev romana ji alîkî de nêzîkî romana Gerard Setmour dibe, di vê romana bi navê Menzîla Nedîyar (Rörligt mål) de vê carê Îstîhbarata Îngîlîz derheqa Îranê de pey înfomasyonê ketiye, çawa tê zanîn piştî şoreşa Îranê destxistina înfomasyonê ji bo hêzên biyanî diwartir dibe. Di çend beşên romanê de li ser Kurdên li dorberê sînor wek Kurdên Bazîdê û Çolemergê agahdarîyên kurt tên dayîn (32). Mêrxasê vê romanê Mattie Furniss wek mêrxasê romana Malîkê Gur ji nav çiyayên Kurdistanê re derbas dibe. Çawa tê zanîn piştî şoreşa Îranê, jîyîna biyanîyan, bi taybetî rewşa jinan li Îranê gelek diguhire, berbi xirabîyê diçe, jîyîna civakî sero-bino dibe. Serpêhatîya jineke Amerîkî ya ku êdî di van salan de nikare li Îranê bimîne, dibe babeta romana Bê keça Min Nabe (Inte utan min dotter). Jineke Amerîkî ku bi doxtorekî Îranî ve zewicîye hewl dide bi keça xwe ve tevayî bi dizîka ji Îranê bireve, here Amerîkayê. Lê belê ev yeka ewqas ne hêsa ye. Ew û keça xwe li ser sînorê Tirkîyê-Îranê re bi dizîka bi peyatî direvin, li dor sînoran Kurd alîkarîya wan dikin wekî ew derbasî aliyê sînor yê mayîn bibin û dê-keç di maleke Kurdan de dibin mêvan. Ev jina di nav Kurdan de xwe rehet nahesibîne, şikeke mezin dibe li ser Kurdan, rewşa Kurdan gelek prîmîtîv dibîne, lê belê ji bo Kurdan vê îfadê jî bi kar tîne: **"Em wek kesine bêhêvî di vî welatê dûr de asê hihûn, wek hacetêke bêdev di destê wan mirovan de bûn, yên ku hi xwe jî li welatê xwe di bin zorrê de mabûn"**(33). Ev romana paşê bû babeta filmekî jî, hem roman ,hem jî film rekoreke firotinê li Swêdê şand. Di nav çar dewletan de zordesiya li Kurdan dibe, zêdebûna evqas sînoran bi dewletên cuda-cuda re, rewşa Kurdan ya nebaş û tebiyeta Kurdistanê ya asê ji bo gelek nivîskaran bûye çavkanî û bîngehekî romantîk. Ji ber van sedemên cuda Kurdistanê wek hêzeke xurt gelek nivîskarên cîhanê berbi xwe kişandîye.

Hem di edebîyata Swêdî de, hem jî, di berhemên ku ji zimanên mayîn hatine wergerandin de pirsên "*Kurd çi dixwazin?*" û "*Problemên wan yên etnîkî çi ne?*" hertim bê bersiv mane. Daxwazên wan yên netewî zêde di van efrandinan de heta van salan dawîn cîh negirtine. Tenê romana mivîskarê Îngîlîz James Aldridge ya ku di sala 1950'an de li Stockholmê der çûye, rewşa Kurdên Îranê û polîtîkaya hêzên mezin, bi taybetî polîtîkaya Îngîlîz li Îranê bi vekirî radixe li ber çavan. Çawa zamîn di salê şerê cîhanê yê duwemîn de li Îranê gelên Azerî û Kurd ji bo azadîyê serî rakirin. Lê belê hêzên ku di vê bawerîyê de nîn in, bala wan zêtir li ser bawerîya "Tilîya Sovyetê" ye. Di romana Dîplomat de van herdu tezên cuda du kesên li dijî hev in, temsîl dikin. Yek ji vanan Lord Essex e, yek jî MacGregor e. Lord Essex tam dîplomatekî Îngîlîz e, kincên dîplomasiya Îngîlîz ya dîrokî li xwe kirîye, serhildanên gelên Azerî û Kurd wek du tevgerên demokratîk nabîne, van şerên azadîyê bi teorîya "Tilîya Sovyetê" ve îzah dike û di rîya xwe de dimeşe. Lê belê MacGregor mirovekî zane ye, bi xwe geolog e, li Îranê maye, zimanê Farisî zane, civata Îranê, problemê wî welatî, daxwazên Azerî û Kurdan baş dinase. Ew jî di rîya xwe de dimeşe. Her çiqas ev herdu kes bi hevra kar dikin jî du kesine dijî hev in, dinya wan ji hev cuda ye. MacGregor bi çavên realîst, ne bi çavên dîplomatan li bûyeran dinêre. Essex di romanê de pey serokeşîrên Kurdan dikeve, dixwaze wan bikşîne li bal xwe, pasîvîze bike, li ser Kurdan kontrola Îngîlîz xurt bike(34). Essex polîtîkaya Îngîlîz ya klasîk, ya zordest û firehbûnê temsîl dike, ew wek Rîşarê Dilbihesin dixwaze seferên rohilatê pêk bîne, polîtîkayê li ser hîm û bingehen zorê ava dike. Romana Dîplomat û mîrxasê wê Essex, romana Walter Scott ya bi navê Rîşarê Dilbihesin tîne bîra mirovan. Ev romana jî bi Swêdî çap bûye, ne tenê Swêdî bi gelek zimanên mayîn jî hatîye waşandin. Di romanê de polîtîkaya Îngîlîz ya rohilatê îflas dike, can dide. Patîşahê Kurd Saladîn Eyubî bi mîrxasî û aşîtwaziya xwe ve zora vê polîtîkayê dibe. Di rûpelên despêka romanê de peydabûna heft eşîrên Kurd û mîrxasiya wan li dinê-alemê wek çîrokekê cîh girtîye, mivîskar vê despêkê ve dixwaze mesajekê derheqa kal-bavên Saladîn Eyubî de bigihîne xwendevanan(35).

Tema Kurdan di hunera helbestvaniya Swêdî de cara pêşîn bi saya nivîskar Gunnar Ekelöf (1907-1968) de cîh werdigre. Di destana wî Dîwana Mîrê Emgionê (Diwan över fursten av Emgion) û dumahîka wê Partitur de serpêhatîya mîrekî Kurd heye. Ev mîr angorî Ekelöf bi destê Bîzansîyan hatîye girtin, paşê ew birine Îstebolê, li wira girtî maye, çavên wî derxistine. Ev mîrê Kurd dema

ji girtîgehê derdikeve bi alîkarîya dosteke dilovan rê dikeve, berbi Kurdistanê dimeşe, berî gavekê dixwaze here welatê xwe(36). Li ser Ekelöf, helbestên wî, rexneyên derheqa hunera wî û çavkanîyên mayîn de, di ronahîya zaniyarîyên dîrokî û civakî di lêkolîneke me ya mayîn de bi firehî wek beşeke bi serê xwe hatîye amade kirin(37).

Romana ku Kurdan rûsipî dike, hêzên ku li dijî Kurdan rûreş dike, romana Mêrkujê Rûmetbilind (Den hedervärde mördaren) e, ya ku ji aliyê nivîskar Jan Guillou de hatîye nivîsîn. Di vê romanê de du zabitên Swêdî yên salbihurî du bajarên cuda li ser hev tên kuştin. Polês şikê dibe li ser çend Kurdan. Lê belê mêrxasê romanê yê bi nav û deng Carl Gustaf Gilbert Hamilton ne di vê bawerîyê de ye. Ew li pey kesine din dikeve. Piştî xebat û lêkolîneke dûr û dirêj tê dîtîne ku ev zabitên ji aliyê kesên ku li dijî-nasîstan in, hatîne kuştin, serborîya van zabitên diçe digihêje salên şerê cîhanê yê duwemîn. Di romanê de pêwendîyên Swêdîyên ku bi faşîstan ve hevkarî kirine, bi van kuştinan ve tê mehkum kirin. Roman di van salên bihurî de vê polîtîkaya pro-Almanî rexne dike, ji aliyê din, di salên nêzik de jî êrişên polêsê Swêdî yên îstîhbaratê li dijî "porreşan" jî rûreş dike(38). Nivîskarê vê berhemê Jan Guillou di romanên xwe yên mayîn de jî vê temayê bi firehî bi kar tîne. Li ser vê romanê agahdarîyên fireh di beşa Edebîyata Olof Palme de cîh girtîye(39). Ev romana ji aliyê pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan de jî gelek balkêş e, cara pêşîn e ku ev pêwendîyên Kurdan-Swêdîyan di nav berhemeke edebî de cîh digrin. Di van salên dawîn de çawa em dibînin ev pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan di edebîyata Kurdî de jî tê zimin. Ev bandûrhîştina bi taybetî piştî hatina Kurdan li Swêdê li dor salên 1980'an de dest pê kirîye, pêşta çûye.

Piramîya berhemên ku li ser Kurdan bi zimanê biyanî hatîne nivîsîn, paşê bi zimanê Swêdî der çûne bi taybetî ji zimanên Îngîlîzî û Almanî hatîne wergerandin. Çawa em dibînin berhemên çend nivîskarên Tirk û Kurd jî di van salên dawîn de cara pêşîn bi zimanê Swêdî hatîne weşandin.

Ji salên 1970'an virda li Swêdê gelek efrandinên nivîskarê Tirk Yaşar Kemal bi zimanê Swêdî hatîne weşandin. Di nav çend heban de tema Kurdan beşeke bingehîn pê tîne. Yaşar Kemal çawa li Frensê, wusan jî, li Swêdê baş tê nas kirin, qasî deh romanên wî bi zimanê Swêdî çap bûne. Ji vana Efsana Çiyayê Girîdaxê (Ararats Bergets Legend) di sala 1974'an li Stockholmê hatîye weşandin. Ev efrandina her çiqas wek efsaneke evîne tê zanîn jî, têda tekoşîna gundîyên belengaz li dijî hêzên hukûmdar û motîfa Kurdan cîhekî

berbiçav werdigre(40). Herdu romanên wî yên ku dumahîka hev in ango Kuştina li Çarsîya Hesinkaran (Mordet pû smedernas torg) û Usiv-Usivok (Yusuf, lille Yusuf) de perîşanî û belengazîya malbateke Kurd heye. Di romana pêşîn de bav Memudê Kurd bi destê hukmetê tê kuştin(41), di romana duwemîn de jî lawê wî Usiv bi destê axakî can dide(42), ev malbata Kurd tu rehetîkê di romanê de nabîne. Meyro, jina Memud an jî dîya Usif jî piştî van bûyerên tîrş û tal pey belengazîya xwe dikeve. Di van herdu romanên de feodalîzm wek sîstemekê can dide, kuştina van herdu Kurdan di romanê de dibe nişana hilweşîna feodalîzmê. Di sala 1984'an de romaneke Yaşar Kemal yeke mayîn bi navê Behra Hêrsketî (Vred gat hav) bi Swêdî tê weşandin. Di vê romanê de mêrxasê pêşîn masîvan Selîm e, ew gelekî jî tebîyetê hez dike. Selîmê tebîyethêz, Selîm leşkerîya xwe li Kurdistanê kirîye û tevî serhildana çîyayê Girîdaxê (1930) bûye. Di romanê de masîvan Selîm car-caran li ser van rojên bihurî disekine, van rojên tîrş û tal bîr tîne, wek leşkerên Tirk çawa li dijî Kurdan şer kirine behsa zordestiyên hukmeta Tirk dike. Lê belê wek leşkerekî bi serê xwe wî rîya dilsozî û pakîyê hîl-bijartîye, ew kesekî mirovhez û gelekî nêzîkî tebîyetê bûye, evîndarê behr û masîyan bûye(43). Xwendevanên Swêdî bi saya van çar romanên Yaşar Kemal, jî nêzîk ve bûne şahîdê nebaşîya rewşa Kurdên li Tirkîyê.

Nivîskarekî Tirk ku berhemên wî bi zimanê Swêdî hatine weşandin Osman Şahin e. Di çîrok û serpêhatiyên wî de rewşa gundî û belengazên Kurd motifêke bingehîn pêk tîne. Pirtûka wî ya ku di sala 1983'an de bi navê Bayê Sor li Stockholmê çap bûye , babet û naveroka pirtûkê li ser Kurdan e. Di pirtûkê de bi zimanê Swêdî pêşgotîneke nivîskar jî cîh girtîye, ya ku di çapên Tirkî em rastî wê nayên. Di vê pêşgotinê de Osman Şahîn, rewşa Kurdên li deverên Dîyarbekirê û Rihayê çawa bandûrek li ser wî hîştîye, bi vekirî qala vê yekê dike. Nivîskar bi xwe li Dîyarbekirê xwendîye, li Rihayê jî, di nav Kurdan de mamostetî kirîye, gelek salên xwe di nav Kurdan de derbas kirîye(44).

Bi taybetî piştî salên 1980 dema bi hezaran Kurd hatin Swêdê çavkanîyên bi zimanê Swêdî li ser Kurdan her çûn zêde bûn. Berhemên nivîskarên Kurd bi zimanê Swêdî hatin wergerandin, Xwendevanên Swêdî bi edebiyata Kurdî re bûne nas, kontaktên nivîskarên Kurd-Swêdî pêsta çûn, hejmara çavkanîyên li ser Kurdan jî nişkê ve zêde bûn. Pirtûkên zarokan yên Mahmut bi zimanê Swêdî hatin wergerandin, wek Zarokên Îhsan (Ihsans barn) û Zozan-Keçeke Kurd (Zozan-En kurdisk flicka) di sala 1983'an de jî

romana wî Hêlîn bi zimanê Swêdî der çû(45).Di van berhemên Mahmut Baksî de tema pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan beşeke naverokê pêk tînin.

Mahmut Baksî pirtûka xwe Hana jî, li ser keşeke Asurî nivîsiye, ev keçika ji Kurdîstanê hatiye Swêdê. Pêwendîyên Kurd-Asurî û Swêdîyan di vê pirtûkê de ketine li nav hev (46).Di vî warî de naveroka vê pirtûkê û pirtûka Tomas Lagerstrom ya bi navê Reva ji Kerboranê (Flykten från Kerboran) gelek nêzîkê hev in(47). Piranîya Asurîyên ku li Swêdê ne, ji deverên Merdînê, Kerboran, Tur-Abîdînê hatine û li Swêdê grûpeke mezin ya biyanîyan pêk anîne.

Di van salên dawîn de çawa em dibînin gelek berhemên helbestvanên Kurd bi zimanê zimanê Swêdî hatine çap kirin, wek berevoka helbestên Goran(48) û Şêrko Bêkes(49), ev herdu berhem jî wek du pirtûkên bi serê xwe hatine weşandin. Di sala 1991'an de jî nimûnên helbestên gelek nivîskarên Kurd di berevokê de bi hevra cîh girtin(50). Di warê nasandina edebîyata Kurdî ji bo Swêdîyan roleke gelek mezin jî kovara *Svensk-Kurdisk Journal* lîst, ku bi temamî li ser Kurdan derketîye, di navbera salên 1985-1989'an de tam 16 hejmarê wê hatine weşandin. Ev kovara wek kovareke çandî, hunerî û edebî derketîye. Ji bo kovarê wek Göte Ask, Christian Råberg, Margareta Nordin-Brage ,Rolf Hansson, Birgitta Östlund, Bengt Nordling û gelek Swêdîyên mayîn alîkarî kirine.

ÇAVKANÎ:

- 1) **Skrifter av Victor Rydberg** -Dikter, Stockholm, 1923, rûp.127.
- 2) Fredrika Bremer, **Lifvet i Gamla Verlden under resor i söder och Österland**, fjerde delen, Palestina och Turkiet, Stockholm, 1862, rûp.237.
- 3) V.F. Palmblad, **Om persernas fornhävd**, Hermes,1821.
- 4) C.J.L. Almquist, **Törnrosens hok**, Stockholm, 1858
- 5) C.J.L Almquist, rûp.210
- 6) Verner von Heidenstams **Dikter**, Stockholm, 1947, rûp.81.
- 7) Verner von Heidenstam, **Endymion**, Stockholm,1894, rûp.72.
- 8) J. Morier, **Haji Baba från Ispahan**, Stocholm, 1825, andra delen, rûp.1-28.
- 9) J. Morier, **Ayesha eller den sköna flickan i Kars**, Stockholm, 1936,rûp.7.
- 10) Karl May, **Genom öknerna**, Stockholm, 1906.
- 11) Karl May, **Genom vilda Kurdistan**, Stockholm, 1906.
- 12) Karl May, **Bland kurdiska rövare**, Stockholm,1928. Karl May, **Bland kurdiska sjuvar**, Stockholm,1928.
- 13) Ludvik Nordström, **Värld-Sverige**, Stockholm, 1928, rûp.202.

14) Marika Stjernstedt, **Armeniernas fruktansvärda läge**, Stockholm, 1917,rûp.14.

15) Marika Stjernstedt, **Kring ett äktenskap**, Stockholm, 1953, rûp.441.

16) Franz Werfel, **De fyrtio dagarna på Musa Dagh**, Stockholm, 1935.

17) Elgin Grosecloce, **Ararat**, Stockholm, 1940.

18) Irmelin Sandman Lilius, **Kapten Grunnstedt**, Stockholm, 1974, rûp.43.

19) Irmelin Sandman Lilius, **Mattan från Kars**, Stockholm, 1990.

20) Kurban Said, **Ali och Nino**, Stockholm, 1973, rûp.114.

21) Imam Raguza, **Kaukasiska Folk-sagor**, Stockholm, 1943, *Kurdisk saga*,rûp.168-171.

22) Stik Wikander, **Recueil de textes Kourmandji**, Uppsala-Wiesbaden, 1959.

23) Stik Wikander, **Ein Fest hei den Kurden und Avesta**, *Orientalia Suecana*, Uppsala, vol.IX (1960).

24) Stig Wikander-Osman Sebri, **Un temoignage curde sur les Yezidis du Djehel Sindjar**, *Orientalia Suecana*, Uppsala, vol.II 1953).

25) Sigrid Nyberg Kalile, **H.S. Nyberg i Kurdistan**, *Svensk-Kurdisk Journal*, Nr:1-2 (1986).

26) Bo Utas, **Kurdiska dialekter och skriftspråk**, *Svensk-Kurdisk Journal*, Nr: 1-(1986).

27) **Mem och Zin**, översättning från engelska av Robert Alftan, Helsingfors, 1980.

28) Ferhat Shakely, **Kurdisk nationalism i Mem u Zin av Ehmed-i Xani**, Stockholm,1985.

29) Astrid Estberg, **Marianne i Mesopotamien**, Stockholm, 1954.

30) Agatha Christie **Mord i Mesopotamien**, Stockholm, 1988. **En flicka kom tiil Bagdad**, Stockholm, 1976.

31) George Halban, **Malik-Vargen**, Stockholm,1976, rûp.298.

32) Gerald Seymour, **Rörligt mål**, Stockholm, 1990, rûp.281.

33) Betty Mahmoody, **Inte utan min dotter**, Stockholm, 1988, rûp.407.

34) James Aldridge, **Diplomaten**, Stockholm, 1951, rûp.581.

35) Walter Scott, **Rickard Lejonhjärta**, Uddevalla, 1988, rûp. 32.

36) Gunnar Ekelöf, **Diwan över fursten av Emgion**, Stockholm, 1965 **Partitur**, Stockholm, 1969.

37) Rohat, **Bagerên Bizansî û Tradejiya "Welatê Dengbêjên Kor"**- Gunnar Ekelöf (1907-1968), *Bergeh*, Nr:5/1990, Stockholm.....

38) Jan Guillou, **Den hedervärde mördaren**, Stockholm, 1990.

39) Rohat, **Di nav "Edebîyata Olof Palme" de Nêçîra Kurdan**, *Bergeh*, Nr.6/1991, Stockholm,

40) Yaşar Kemal, **Ararat bergets legend**, Ösrevâla, 1974.

41) Yaşar Kemal, **Mordet på smedernas torg**, Avesta, 1977.

- 42) Yaşar Kemal, **Yusuf, lille Yusuf**, Malmö, 1983.
- 43) Yaşar Kemal, **Vredgat hav**, Stockholm, 1985.
- 44) Osman Şahin, **Den röda vinden**, Stockholm, 1983.
- 45) Mahmut Baksi-Elin Clason, **Helin**, Stockholm, 1983.
- 46) Mahmut Baksi, **Hana**, Stockholm, 1981
- 47) Tomas Lagerström, **Flykten från Kerhoran**, Stockholm, 1980.
- 48) Goran, **Tårar och konst**, dikter, Stockholm, 1986.
- 49) Sherko Bekes, **Små speglar** (Dikter 1978-1989), Stockholm, 1989.
- 50) **Doften av mitt lands moln**- Modern Kurdisk lyrik, Stockholm, 1991.

LI SER HELBESTVANÎYA "MÎRÊ KURD" :

GUNNAR EKELOF

(1907-1968)

Dema min di çavkanîyê Swêdî de pêwendîyên Kurdan û Swêdîyan bi çavekî dîrokî raçav dikir, dikoland, çend pêwendîyên edebî û hunerî gelek bala min kişand. Bi taybetî nûnerê edebîyata Swêdî ya nûjen Gunnar Ekelöf (1907-1968), tema rohilatê di nav helbestvanîya wî de zêdetir ez di bin bandûra xwe de hîştim, çawa pirsê Rohilatê, Bîzansê û Kurdan li ser Ekelöf bandûreke bingehîn hîştîye.

Di navbera salên 1965-1968'an de, piştî helbestên wî yên ku bi tema Kurdî ve xemilîne hatin weşandin, di nav nivîskar û rexnevan, lêkolînevan û muhîtên edebî de bi van helbestan ve girêdayî gelek raberzîn (muneqaşeyên) bi kêrhatî derheqa Kurdan de pêk hatin, rewşa Kurdan bala gelek Swêdîyan kişand. Lê belê qasî Swêdîyan, Ekelöf bala Kurdan ewqas nekîşandîye li ser xwe, ne herdu pirtûkên wî yên li ser Kurdan bi zimanê Kurdî der çûne, ne li ser nivîskar lêkolînek hatîye çê kirin, ne jî helbesteke wî wek em pê dizanin bi zimanê Kurdî hatîye weşandin.

Bi taybetî tema Kurdan sê salên wî yên dawîn de çawa dibêjin wek birûskeke îlhamê di huner û helbestvanîya Ekelöf de peyda bûye. Êş-jana Kurdan çima ewqas ew êşandîye? Bersîva vê pirsê ewqas ne hêsa ye, ev yeka bi çend faktorên ve girêdayîye, bersîv tenê bi alîkarîya pêlekaneke (derince) çar gavên ve dikare zelal bibe: **a)** Zanebûna wî ya li ser welatên rohilatê, **b)** Dîroka Bîzansê, **c)** Şerê Kurda yê jîbîrkirî di salên şestî de, **d)** Faktorê tenêmayînê di jîyîna Ekelöf de. Guhdarî, bal û evîna wî li ser rohilatê di çend berhemên wî de, li dora Kurdan berev bûye, tîr bûye û formeke berbiçav, konkret wergirtîye. Bi taybetî rewşa Kurdan, xwexwetîya vê rewşê ya balkêş û jîyîna Ekelöf dema mirov dide ber hev gelek wekhevî û nêzîkayî di navbera wan de hene.

BI KURDAN VE İDENTİFİKASYON

Ekelöf di sala 1907'an de tê dinê, di sala 1916'an bavê xwe wunda dike, havîna wê salê jî dîya wî bi "bavekî mayîn" re dibe nas, dema ev cotê teze dixwaze here Norveçê ji bo gerê, Ekelöfê heyst salî jî, di oteleke zarokan de dihêlin. Ev motîva tenêmayîne, bêgavîyê, wek tenêmayîna Kurdan, bi netewekî di nav çar agiran de maye, dibe yek. Ekelöf di çarçeveke edebî û hunerî de kincên Kurdan xwe dike û dibe mîrekî Kurd xwe digihîne kûraya sedsalîya yanzdan. Ev identîfikasyona bala çend kesên ku li ser efirandinên Ekelöf kar kirine, kêmhindik kişandîye. Carl Olof Sommar yê ku li ser jîyîna Ekelöf bîografîke here mezin amade kirîye, ew tê de dibêje ku: "Dîwana Mirê Emgionê ya ku di dawîya meha Oktobra sala 1965'an de der çû, bûyerên xortanîya Ekelöf û salên paş bi bevr girê dide"(1). Derheqa motîva tenêmayîne de, em dikarin bêjin ku, ew di gelek berhemên xwe de bi jana tenêmayîne ve şer dike. Di helbesteke xwe de wek Kurdên koçer bêstar maye, cîhê wî ne li erdê, ne jî li ezmanan heye:

Gunnar Ekelöf

Kesa ku ji aliyê min de tê hêz kirin
dibêje helbestvan
ew di navbera Achriat Busrayê dimîne
du cihên ku tune ne
tu çemên ku bi hevra nakişin.
Kesa ku ji aliyê min de tê hêz kirin
li tu welatekî namîne
ne li ber aveke ji du çeman pêk tê
ne li vê cihanê
ne li vî ezmanî.
Belkî di navbera
ban û kubeyê.
Li qeliştaka
Rohilatê û rojavayê.
Ji ber vê yekê ez
parçekî gelê koçer im.

Derheqa vê tenêmayînê de, di lêkolîneke xwe de Anders Olsson wuhan dibêje: "Ew kesê tenêmayî ku bêkok- awa deng dike, bi bêsanî Kurdên bindest û koçer ve xwe dike yek"(2). Lêkolînavanekî mayîn Bengt Landgren yê ku li ser huner û efrandinên Ekelöf de xebateke doktorayê pêk anîye, di warê pirsra tenêmayînê de bi Olsson ve hemfikir e: "Tenêmayîn wek rêvaçûyîneke jiyînê li bal Ekelöf bêşik roleke gelek mezin listîye"(3). Ekelöf di helbesteke xwe de vê tenêmayînê awa tîne zîmîn: "Ez li vî welatî xerîb im, lê ev welata di hundirê min de xerîbek nîne"(4). Ev xetan gelek manekûr û rênîşandar in. Motiva "Welatê Xalîbûyî" di realîta Kurdistanê de îfadeke zor giring e. Welatê ku bi hêzên dijmin, neyar û biyanî ve tijî be, an jî pêwendîyên nemirovî, sar, nepak li wî welatî bejn bidin, wê çaxê mana peyva "xerîbîyê" bi xwe zelal dibe.

Çawa emê paşê jî bibînin, bi taybetî efrandinên wî yên bi navê Dîwana Mîrê Emgion, Partitur û helbestên wî yên din de, bi Kurdan ve idenifikasyona wî xurttir dibe, ew dibe mîrekî Kurd, tê girtin, di girtîgehê de bi salan dimîne, ezîyetekî mezin lê dibe, çavên wî tînin derxistin û paşê jî Îstebolê rê dikeve, berê xwe dide Kurdistanê.

EVÎNA ROHILATÊ

Her çiqas îlhama li ser Kurdan li bal Ekelöf piştî gera wî ya Îstenbolê di sala 1965'na de teqiyabûye jî, welatên rohilatê, ziman-edebîyat, çand û dîroka wan di xortaniya wî de, di sala 1926'an de Ekelöf berbi xwe kişandîye. Di sala 1926 ew diçe Îngîlterê wekî rohilatnasîyê di xwendegeha School of Oriental Studies de bixwîne, ew li wîra termînekê berdewam dike, paşê tê Universîta Uppsala di beşê Zimanên Rohilatê de fêrî zimanê Farisî dibe. Ew li ber destê rohilatnasê navdar H.S.Nyberg derheqa rohilatê de zanîyariyên xwe pêsta dibe, ew wusan jî diçe Parîsê. Di nameke xwe de ew vê destpêkê wek "Evîna min ya rohilatê" (min kârlek till Österlandet) bi nav dike(5). Li salên pêş ev evîna rohilatê, li ser hunera helbestvanîya wî de bandûreke fireh dihêle.

Piştî xwendina xwe ya rohilatnasîyê, ew bi taybetî li ser edebîyata rohilatê bala xwe gelek kûr dike. Di vî warî de pirtûka Muhyî'ddin Ibn Al-Arabi (1165-1240) ya bi navê Tarjuman El-Aswhaq (Tercumanê Daxwaziyê) bandûreke gelek mezin li ser wî dihêle û jê îstîfade dike(6). Ekelöf dema dîwana xwe ya li ser mîrê Kurd di sala 1965'an diweşîne, çend xetên vê pirtûkê jî, di rûpelê pêşîn de cîwar dike wek prologeke Al-Arabî:

**Ev helbestê min bê kafiye ye
ez tenê dîyarî Wê dikim.
Peyva "Wê" armanca min e
û naxwazim qehûl hikim pevguhastîneke din
ji "Bide" û "Bistîne" zêdetir.**

Ji alîyê din Ekelöf di rêça resamê Swêdî Ivan Augeli (1869-1917) de meşîyaye, ew gelek ecibandîye. Ji ber ku Augeli tema rohilatê di hunerê xwe de xistîye babeteke balkêş, Erebi baş zanibîye, gelek salan li Misirê û li welatên mayîna maye. Çawa N.S.Nyberg di lêkolîneke xwe ya li ser wî de dîyar dike ku, Augeli, Al-Arabi ji xwe re "şêxekî mezin" hesab kirîye(7). Bi kurtî Ekelöf bi alîkarîya Ivan Augeli, Al-Arabi ji xwe re kirîye mamoste, bi vî tehrî Ekelöf bûye peyketîyê Ivan Augeli(8) û Al-Arabi. Lêkolîneke mayîn ku Ekelöf bêtir jê hez kirîye, ji xwe re çavkanîke giring hesibandîye, derheqa rohilatê de, jê re derikî nûh vekirîye, lêkolîna Prof. Karl Krumbacher(9) ya bi navê Dîroka Edebîyata Bîzansî ye (Geschichte der byzantischen Litteratur). Bi taybetî destana Digenis Basileios Akkratis gelek bala Ekelöf kişandîye. Bûyerên ku di vê de-

stana mêrxasîyê de cîh girtine di dewra Bizansî de li dorberê çemê Dicle û Firatê derbaz dibin, li ser mêranîya Digenis Akritas de hatîye gotin, ev efrandineke folklorîk tê hesibandin(10). Ekelöf dema dîwana li ser mîrê Kurd nivîsîye, gelek tişt ji vê destanê wergirtîye. Digenis Akritas bi xwe Yunan (greek) bûye, ji bo parastina sînorên Bizansê li rohilatê li hemberî musulmanan şer kirîye. Ew ji aliyê bav de Erebbûye, bav dîn guhirandîye, dîya wî Yunan bûye. Destana Digenis Akritas wek Stranên Roland li Frensê, Helbestên El Cid li Îspanyê, Nibelungenlieds li Almanyê bi motivên mêrxasîyê û li dijî musulmanan ve xemilîye.

Çawa tê xuyanê Ekelöf, ev destana Bizansî ji bo berhemên xwe yê li ser Kurdan wek bingeh û çavkanîke îlamê wergirtîye. Bi taybetî dîwana Ekelöf, berhemên berdeyama wê û destana Digenis Akritas, ji aliyê cîh, dem û tehrê bûyeran de gelek nêzîkî hev in. Ekelöf, di noteke xwe de behsa îfadekê dike: "çanda tevlihevbûyî" (bland kultur). Ew dibêje dê û bavê gelek sînorparêzan ji netewên cuda bûn, ew di navbera înteresên polîtîk yê nelihevhatî de westiyabûn. Ekelöf derheqa Mîrê Emgionê de dibêje ku, di giyanê wî de ramanên Yunanî, Erebbî û Îranî digihêjin hev, ew niv-xiristîyan bûye. Ekelöf çend cîhên mayîn de dîyar dike ku, di nav fîlozofîya jîyîna Mîrî Emgionê de ekletîzma bawerîyên dînê cuda de roleke mezin jî, dînê Manî (Manîşeîzm, bi Swêdî:manikeîsmen) listîye. Kurdan serdemên kevn de gelekî bawerîya xwe vî dînî anîne. Ji aliyê din Ekelöf xwastîye mêrxasekî wek Mîrê Emgionê ji fanatîzmê dûr bimîne. Van bîr û bawerîyên humanîter, ev Mîrê Kurd ji ramanên pro-îslamî dûr hîştîye, nêzîkî tekoşîna navbera Ormus û Ahrîman, pakî-nepakî, ronahî-tariyê kirîye, ew li dijî ejderha bûye şovalyekî.

Ji aliyê mêrxasîyê de, Ekelöf di Divana Mîrê Emgionê de van herdu mêrxasan - Mîrê Kurd û Digenis Akritas- bi hev dide nasîn, mîrê Kurd silavên germîn dibarîne:

**Ji pişt ve, dizîka ve kuştin
karê min nîne, bi min nake.
Ez bi xwe ji pişt ve hatim girtin
û min hêdî-hêdî
gelek giran dikujin.
Eger ez rastî te bihatama Digenis
meyê çek-sîlah daniya erdê
û bev hemêz bikira
û hevra dûr-dirêj deng bikira
li ser vî tiştê ku meyê îro li ser şer derxista
û ji bo xatirxwestinê meyê hev hemêz bikira.**

Ekelöf heyfa xwe ya tenêmayînê di zaroktîya xwe de, di salên dawîn de ji gerên rohilatê wek Tunis, Tirkîye û welatên Ewrûpî yên ku bi rohilatê ve pêwendiyên dîrokî pêk anîne, wek Îtalya, Yunanîstanê ji van welatan derxistîye. Ekelöf çûye welatên mayîn jî. Ev koçerî û rêwîti di jîyîna wî de bûye karê rojê, vî faktorî di helbestvaniya wî de pêkhatina motîva bêkesîyê, belengazîyê û li dijî vê jîyîna tal-tirş zemîneke serhildanê amadekirîye. Ji bo nivîsîna helbestên protestoyê pey rêça rastîyê ketîye. Bi taybetî gerên wî yên li Îtalyê (1952) û Yunanîstanê (1960) zaniyarîyên wî li ser împaratoriya Romayê, nemaze jî zaniyarîyên li ser sînorên vê împaratoriya li rohilatê yên ku ji Kurdan re tenê êş û jan peyda kirine, gelek fireh kirîye. Ekelöf ji bo ku van zaniyarîyên xwe hin jî pêsta bibe, di sala 1965'an de çû Tirkîyê, paytextê vê împaratoriya kevn Konstantînopelê (Îstebul). Wî, rewşa rohilatê bi çavên xwe ve dît(11).

Bi taybetî êrîşên Romanîyan di sedsalîyên kevn de li rohilatê gelekî hêrsa Ekelöf anîye. Derheqa mijûliya xwe ya li ser dîroka Bîzansê wusan dibêje: "Ji bo wê, mijûliya min gelekî întensiv e, ji ber ku ez ji wê nefret dikim. Ji metodên Yunanî nefret dikim, yên Bîzansî nefret dikim. Dixwazim serî bildim. Lê belê tu bilbijartinek tune ye, dewlet bertim Bîzansî ye, dixwaze sazumanê-qaydeyan li ser piyan bigre"(12).

" BELÊ EZ NIHA LI VIRA KURDISTANÊ ME"

Hêrs, rik, kîn û nefreta Ekelöf gelekî mezin e. Lê belê ji destê wî tiştekek nayê. Tenê hundirê xwe li ser rûpelên sipî dirêje û di sala 1965'an de pirtûka xwe ya bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê (Diwan över Fursten av Emgion) dinivîse(13). Ev gera Îstebolê çawa em dibînin dibe kakil û bingehê vê dîwanê, ya ku li ser jîyîna mîrekî Kurd hatiye însa kirin. Mîr, di sala 1071'an de tê girtin, Bîzansî wî dibin Îstebolê dixin girtîgehê, ezîyetan lê dikin, paşê jî çavên wî derdixin. Berî ku Ekelöf vê dîwanê çap bike, derheqa karê xwe de, ji weşanxana Albert Bonnier Förlag AB re namekê dinivîse, name ji bo Georg Svennson hatiye şandin, di namê de tê gotin ku ew jo amadekirina "Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî" (Tortyren av den kurdiske fursten) hewcedarî sê hefta ye. Ekelöf bi van peyvan ve naveroka pirtûka xwe jî eşkere dike. Wî Îfada "Ezîyeta li Mîrê Kurd bûyî" ji bo pirtûka xwe ya hela hê wan rojan çapnebûyî bi kar anîye. Pirtûk piştî çend mehan, çawa me berê jî gotibû, bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê der çû. Derheqa vê babetê de ew wusan kûr û konsantre

dibe ku, di beşeke vê nama xwe de dibêje ku; " *Belê, ez niha li vira Kurdistanê me*"(14). Ev nama 26.7.1965 ji Karlstorpê (bajarekî Swêdê) hatîye şandin.

Piştî gera Ekelöf li Îstenbolê, tema rohilatê û Kurdistanê bandû-reke xurt li ser wî nîşan da. Di dawîya meha dehan di sala 1965'an, pirtûka wî ya bi navê Dîwana Ser Mîrê Emgionê, li Stockholmê der çû. Di pirtûkê de 58 helbest hene. Di dawîya pirtûkê de jî çend peyvên biyanî hatine şirovekirin. Di beşê dîwanê yê yekemîn de helbest ji devê mîrê Kurd derdikevin, beşê duwemîn de bi taybetî stranên şînê û çend destanên ku li ser wî mîrê Kurd hatine gotin, cîh girtine. Di navbera van herdu beşên bingehîn de jî, helbesteke ku ji devê wezîrekî Bîzansî derketî heye, helbest li ser enînivîsa mîrê Kurd e, wek beyaneke resmî tê xuyan:

Mîrê Emgion
li vira çar an jî pênc sala ma.
Ew mirekî sînorparêz bû
wusan jî bawerî pê nedibat.
Şik dibate kirin wekî sempatiya wî hebû
bi partiya Vasilevs Romanosê mehkûmbûyî re.
Jina wî an jî dibe keça wî be rica kir
bi dil û can.
Di nav nerehetîya berî ketina Nikiforos Votaniates
ew berdand
piştî ku çavên wî derxistin cara pêşîn.
Ew bû gorîyê (qurban) xeletîya zihniyeta dinê Manî.

Ekelöf bi hunerî îmkaneke mezin dide mîrê Kurd, ji bo ku mîr jan û êşên xwe, hêvî û daxwazîyên xwe ji dil, ji hundir ve, bi şewat bîne zimîn. Dest, guh, poz û ziman li şuna çav digrin, gelekî xurttir dibin, pencereyên nûh di alîkî gezeb, mêjû û dilê mîr de peyda dibin an jî Ekelöf peyda dike:

Mîrê Emgionê
mirekî Kurd
li Vlacherne girtî ye.
Agirê te dide vê xeberdanê:
Keçika bakîre ya ku xwediyê wê tune
ya ku xwediyê tiştêkî nine.
Dilê min got ku
ez li dijî wan serî rakim!
Herçiqas niha kelê min
li ser mixekî derge be jî.

Di dîwanê de dostanîyetî, hevaltî û motîvên alîkarîyê bê sînor in. Vê keçika bakîre, emê çawa paşê jî bibînîn wek "dayîka herkesî" bi mîrê Kurd ve tevayî ava kanîya "çîyayên merhametê" vexwarîye . Tema dîwanê ya bingehîn li ser vê hevaltîya bê mîsal e. Derheqê vê yekê de nivîskar Björn Julen di rojnama Svenska Dagbladet de awa dibêje: "Dîwana Ekelöf payê pirin li ser vê hevdudîtîne ye, wusan jê li ser wî ye, dema ew paltoyê hê mil yê mîrê Kurd xwe dike, paltoyê ku ji aliyê din de xemil-hedewîya wî hêjayî payedanîyê ye"(15).

Di helbestvanîya Ekelöf de, motîva çav, korbûnê, nedîtîne, tarîyê, tîrêj, ronahî û nêrîne cîhekî taybetî digre. Her çiqas Bîzansîyan herdu çavên mîr derxistine jî, Ekelöf îmkaneke nêrîne, dîtîne ji mîr re peyda kirîye: ango nêrîneke li hundir zivirî (introvert). Ev nêrîna hundirî, nêrîna zelal, paqij û dewlemend mîrê Kurd kirîye dengbêjekî bi dil şewat. Ekelöf bi rastî di vê babetê de helbestvanîya xwe gîhandîye dereceke gelek bilind:

**Dema wan pûşî ji serê te rakir
 çî çavên te yên delal hebûn dîlbera min.
 Ew reş bûn yên lap reşik
 lê helê dema wan pûşî ji serê te rakir
 li wir zêr bebû di yê reşik de.
 Wê çîrûska nas
 ez tu wext ji hîr nakim
 her çiqas ez niba nikarim hihînim ji.
 Çavên te yên reş hene hevala min.
 Çavên reş, çavên here xweşik
 yên bi çîrûskek agir ve ne
 yên hela hê ez dikarim bibînim.**

Di dîwanê de, ev hovîti û lêdanên li mîrê Kurd dibin cîhekî fireh digre, ji ber vê zulmê bi devê Mîrê Kurd, Ekelöf Kurdistanê "*welatê dengbêjên kor*" (de blinda sângarnas land) bi nav dike:

**Barhar ez berdama wekî jê bikim havêjim
 ji çavên min çî ber maye
 û hişewitînim kêma hirîne
 hi besîne sorkirî.
 Eva welatê dengbêjên kor e.
 Ji yên wusan gelek hehûn.**

Di dîwanê mîr gelek bedhal e, çawa tê xuyanê ew gelek êşandîne: "celat xwîn ji min berda, min jê dernexist", "Romaniyan, Selçukîyan ez bi sekbav nav kirim" û "min hêdî-bêdî dikujiin"...

Mîr naxwaze zêde li van deran bimîne, ji Îstenbolê nefret dike, sond dixwe wekî careke din pîyê xwe nevêje Îstenbola "ji binî ve şewitî" û dixwaze zûtirekê here welatê xwe (...hem, aldrig till Constantinija)...

EVÎNA BÊ SÎNOR

Li xerîbîyê derdê tenêmayînê vî mîrê Kurd ji gezebê birîndar dike, lê belê ew xwe dispêre fîlozofîya evînê, derya bê sero-bino:

**Ez zanim ev yeka rast e
wekî bedewî çek-sîlahek e
ya ku mîran li erdê dixwe.
Tevizandinê çiqasî bajo?**

Carina jî ev hezkirin, evîn û dilovanî di helbestên Ekelöf de wek kêrek an jî xençereke tûj e:

**Evîn cerrahek e
ew dikare te qut-qutî bike wek kêrekê.**

Çawa di helbestên Ekelöf de tê xuyanê vî mîrê Kurd gelek ji te-bîyeta Kurdistanê hez kirîye, evîna çîya-banîyan, deşt, zozanan û çayîran, robar û çeman ew gêj kirîye. Ji aliyê din maşoqê heywanên Kurdistanê bûye, wek çivîkan, hespan, bizin û nêrîyan ...Göran O. Eriksson derheqa wî de dibêje ku (16) : " ew **dînekî hespan, Kurdekî mîrê sinoran bûye** "(han var en hästgalen kurdisk gränsfurste..). Nivîskarêkî mayîn Lasse Söderberg awa bawerîyên li ser vî mîrê Kurd dîyar dike(17): "ew **Kurdekî li ser hespan û çayîran evîndar bûye - patîşahê şivanan bûye** "(han var en Kurd med kärlek till hästar betesmarker - en konung över herdar). Lê derdê wî yê herî mezin ew e wekî careke din nikare vê bihuşta (cennet) bêhempa bibîne. Di straneke ku li ser wî hatiye lorandin - şewitandin wek şîna wî ye, tê de ev hesreta wî gelek xurt e:

**Destana li ser evîna kesê korbûyî:
Ew mîrek bû
gelek tiştan hez dikir.
Lê belê zêtir wî ji hespan hez dikir.
Bî vî tehrî çavên wî hatin derxistin
bî derzîyên sorkirî.
Wî got: min tu caran ronahike wusan mezin nedît
ji vê sorayê mezintir.**

Di helbesteke mayîn de jî, çayîr-çîmenên Kurdistanê dibe sem-bola jîyîna Kurdan:

Ez niha hela hê li Konstantiniya dijîm
eger mirov vê yekê jîyîn hi nav hike.
Ji mîrên Kurdan
yekî eşîra wî li dora Wanê
çayîr-çîmenên wan hene.

Gunnar Ekelöf, deftereke xwe ya destnivîsarên helbestan " Kesê ku bizin hatîye dinê" (Kurdisk getaboren, Geta-boren) bi nav kirîye(18). Çima bizinên Kurdan? Çawa me berê jî gotibû, îdentîfikasyona Ekelöf bi mîrê Kurd û bi giştî Kurdan ve gelek xurt bûye. Bizin çawa tê zanîn ji serbestiyê hez dike, li vira bûye nîşana azadîyê, Ekelöf xwe wek bizinekê dihesibîne. Di helbestên wî yên mayîn de mirov wek mîsal rastî nêriyan (getabock) jî tê. Çawa tê zanîn nêrî bi xurtbûna xwe ve tekoşeriyê temsîl dikin, tirsê nizanin. Derheqa vê yekê de dema me bi jîna wî Ingrid Ekelöf re sohbet dikir, wê got ku, mîrê min wek nêriyan bû, neditirsîya. Di dawiyê de wê bi serbilindî got ku: "*Ew wek Kurdan mîrxas bû*" (han var tapper som en Kurd).

Hemû helbestên ku di vê dîwanê de cîh girtine, bi naverok bi hevra girêdayîne. Dîwan bi tevayî li ser jîyîna Mîrê Kurd e, wek efrandîneke bîyografîk dikare bê hesibandin. Bi mercên dîrokî ve hunandî, nitirandî wek tabloyeke sedsalîya yanzdan li hêla gola Wanê, dorberê robarên Dicle û Firat û Kurdistanê ku wê demê meydana şer bû, tîne li ber çavan.

KÎ YE EV MÎRÊ EMGIONÊ?

Ekelöf çawa di noteke dawîya pirtûkê de dide kîvşê wekî Mîrê Emgion ji eşîreke Kurdên Îranê tê: "Ji ber hin sedeman, ez dikarim tevî wê baweriyê bim wekî Mîrê E. ji nav eşîreke Îrana bakur tê, eşîrên Kurd li gelek aliyên Împaratoriya Bizansî hebûn, lê belê berî her tiştî li deverên çiyayên li dorberê Gola Wanê, ew bi Ermenîyan ve tevayî dijîyan". Çawa emê paşê jî bibînin, ev mîr Ekelöf bi xwe ye, tenê wî di helbestên xwe de cilên Kurdan yên rengîn xwe kirîye. Ji ber vê yekê jî, ewî li vira nîşana "Mîrê E." bi kar anîye, E. kî ye gelo, Ekelöf e, an Emgion e?

Di çend helbestên ku berî 1965'an de çapbûne jî em rastî mîrê bi navê Mîrê Emgionê tî, wek pirtûka Non Serviam de (1945) helbestê Havstema û di pirtûka Impos Incertum (1959) de helbestê

Ensam,Ensam . Ev nava çawa jina wî dide kivşê wek tesadufekê di xortaniya wî de peyda bûye. Ev nav maneke wê ya dîrokî tune ye, wek realîteke zimanî û edebî Ekelöf ji ber xew derxistîye, efradîye, wek fictionekê bi kar anîye. Lê belê van xemn-xeyal û xewnerojan piştî xwe spartine çend realîtan, ew kî dibe bira bibe, ew kes ji êş û janên Kurdan re hevkar e, derman e. Bi kurtî Ekelöf rewşa Bîzansê, Kurdan û perîşaniya xwe ya zarotîyê daye ber çavên xwe, ji xwe re mêrxasekî dilpaqîş efrandîye , dema ew gazî hevala xwe dike wekî here welatê xwe Kurdistanê, ev paqijî kakilê hêviya aşîtiyê pêk tîne: "Tu kes me birîndar nake û em tu kesî birîndar nakin".

Ekelöf, berî ku dîwana xwe çap bike, ji bo sernivîsara pirtûkê çend pêşneyar fikirîye, di nav destnivîsarên wî de pêşniyarên balkêş hene. Çawa tê xuyanê Ekelöf ev efrandina wek efrandîneke Kurdî hesibandîye, bi xwe jî tercumeyî zimanê Swêdî kirîye. Ji van pêşneyaran yek awa e: "Helbest ji Dîwana Mîrê Emgionê- Ji Kurdî. Ji aliyê G.E"(19). Dîsa di nivîsareke neçapûyî de dibêje ku, ji der vê dîwanê, baqêke (demet) stranan jî li ser vî mêrxasê Kurd yê berxwedanê heye. Rastîya van peyvên li alîkî ,bi fantazî û xewnerojên xwe ve Ekelöf hertim li ser "şêmîga rastîyê" dihat-diçû. Ekelöf bi van peyvên ve çî xwestîye bêje? Dema min ev yeka ji jina wî Îngrit Ekelöf pirsî, wê got ku Ekelöf bi van peyvên ve xwestîye bibe "tercumanê rastîyê", nêzikî pîrsa Kurdan be, ji êşa wan re re bibe hevkar, bibe tercuman... Wî wek formeke metaforê dil kirîye bi van îfadan ve tazîbûna realîta Kurdistanê nîşan bide, ne wek efrandîneke "Ekelöf". Ji aliyê din çawa me berê jî gotibû Ekelöf ji efrandîna Al-Arabi ya bi navê Tercumanê Daxwazîyê gelek hez kirîye, îhtîmal e ku, Ekelöf di bin bandûra vî navî de jî mabe. Ekelöf bi xwe Kurdî nizanibûye.

BAGERÊN BÎZANSÎ

Her çiças ev deverên (herêm, navçe) di dedsalîya 11'an de, di bin êrişên Bîzans, Ereba û Tirkana de bin jî, mîrên Kurd bi eşîrên xwe ve tevayî angorî îro bi nîspî serbest bûn, lê belê li van deveran hertim şer-dew hebû, welat "welatê bêkes", " welatê bêxwedî" bû. Mîrên Kurd di navbera çar agirana de mabûn, carina jî, ji ber ku xwe biparêzin, tevî ordîyên alîkî dibûn, xwe dispartine hêzên wan, li hemberî ordîke mayîn mecbûr bûn şer bikirana wek rojên îroyîn. Ew dibûne parêzkarên sînoran. Mîrê Emgionê jî bûye gorîyê vê trajedîya Kurdan.

Berî hatina Tirkan li Anadolîyê, Kurd bi nîspî di nav aşîtiyê de, bi gelên mayîn re hevra dijîyan(20). Di sala 1071'an de li deşta Malazgîrtê (nehîya Muşê) di navbera ordîyên Bîzansî û Selçûkî de şerekî mezin teqîya, serokê ordîyên Bîzansî Romanos IV. Diogenes ji alîyê Alpaslan de tê dîl (esîr) kirin. Alpaslan wî nakuje, angorî peymanekê wî serbest ber dide, ew lê dixê diçe paytextê welatê xwe Îstenbolê. Ev zanîyarîyên dîrokî li alîkî, çawa Ekelöf di dîwana xwe dîyar dike sempatiyên mîrê Kurd, derheqa Romanos Diogenes de hebûye. Mîrê Kurd di vî şerî de tê girtin, wî dibin Îstenbolê dixin girtîgehê. Ew deh sala li wir dimîne, piştî text guhastinê ew sala 1081'an de ji girtîgehê derdikeve, berî ku serbest dibe herdu çavên wî tîr derxistin, kor dibe.

Di van salan de, li paytextê Bîzansê darbe, kontra-darbe, şerê hundir, dek-dolav, fend-fêl û lîstikên gelek mezin pêk dihatin. Li dor sînoren welêt yê dîr xayîntî, xwefiroşî û nepakîyên bêhempa her berdewam bûn. Bi kurtî Bîzans "serîkî bê beden" bû. Prof. Alf Henrikson, di xebateke xwe ya li ser dîroka Bizansê de, tabloyeke gelek balkêş radixe pêşîya xwendevanan, ew dibêje ku: "Ji 107 hukmdarên Împaratoriya Romaya Rohilat tenê 34 kes bi ecelê xwe mirine. Kesê ku înterensa wî li ser reqaman heye, dikare hesab bike wekî 65 şoreş di demê cure-cure de çê bûne û ji patriarkên cîh hilind yê Konstantinopolê 140 kes bi zor hatine belav kirin, 41 kes bi daxwaza xwe kar berdane, 3 kes bi jehrê hatine kuştin, du kes bi xençerê, yek stû hatîye jêkirin, yek hatîye kor kirin, yek hatîye darda kirin û yek jî hatîye xeniqandin"(21).

MOTÎVA " DAYÎKA HERKESÎ"

Çawa çavên Romanos Diogenes tîr derxistin, çi hatibe serê wî, tê serê mîrê Kurd, Mîrê Emgionê jî, enînivîsa wan wek hev e.

Angorî Ekelöf dema çavên mîrê Kurd tê derxistin, piştî vê yekê ew ji girtîgehê derdikeve, bi hesret, şewateke kûr dixwaze here welatê xwe Kurdîstanê. Lê belê Ekelöf ji vî mîrê kor re hevlekê peyda dike. Ev hevala keçek e, dilketî, xwişk, dayîk û dostek e. Her çiqas ew bi keçikeke bakîre-azep (jungfru) tê nav kirin jî, Ekelöf bi vî navî ve dixwaze, bilindîya paqijîyê, paqijîya dil, hundir nîşan bide, ew dosteke dilovan e, "dayîka herkesî"ye, destê tu kesî, destê pîs vê xwedaya mezin neketîye. Ji alîyê din ew tekoşer, alîkar û dosteke Kurd e ku bi alîkarîya tenikîya filozofîya jîyîna Ekelöf ve hatîye rûbarê vê dinyayê, ew tariya ber çavên mîrê Kurd belav dike, destê wî digre, wî berbi Kurdîstanê bi rê dixê û dibe "dayîka

herkesî" (modern ât alla). Derheqa vê dayîkê de, Doç. Reidar Ekner yê ku di warê huner û efrandinên Gunnar Ekelöf de gelek lêkolîn û xebat pêk anîye, bawerîyên xwe wusan dîyar dike: "Di helbestan de tê gotin ku mîr ji eşîreke Kurdan, ji nav eşîreke serihildayî tê. Paşnivîs û gelek cihên mayîn de Ekelöf rola wî wek tekoşerekî li dijî rejîma jîhevçûyî tîne her çavan. Lê belê ev motîva semholîk, ya ku enînivîsa mîr pêk anîye, zêde nêzîk di berevokê de nebatîye nîşandin. Ew ronahîya muhteşem ku li dora şahsiyeta xweda-keçîkê heye, ezîyet, hovîtiya mezin, tevkuştina (jenosît) dewra hilweşîna patîşahê Bizansê û tariya ku parçekî jiyîna mîr pêk tîne, belav dike(22). Cara pêşîn Ekelöf dema di sala 1965'an li Îstenbolê digere, rastî sûreteke Hezretî Meryem (Vlacherne-madonna) tê, ya ku di hemêza wê de zarokek heye, Ekelöf gelek jê hez kirîye, ev sûreta paşê bûye kakil û bîngê efrandîna dost û hevala mîrê Kurd, ew li Îstenbolê di qesra Vlacherne de rastî kopya vê suretê hatîye. Hunera îkonan gelek bala Ekelöf kişandîye, jê hez kirîye.

Çawa di dîwanê de tê xuyanê ev dosta mîrê Kurd, destê wî digre ji îstenbolê wî dibe İzmirê, Manîsayê, bajarekî kevnare Sardesê û heta Qonyayê bi wî re hevaltîyê dike. (wek navçeyên ku Ekelöf di sala 1965'an lê gerîyaye). Mîr, ji wira rê dikeve berbi Kurdistanê dimeşe. Dema ji Qonyayê derbaz dibe, ji dûr ve tenê bîna Kurdistanê tê vî mîrê çavnabîne:

ji wira dîsa berhi jor
li welatê min, berbi Stêrka li ezmin
di nav zivîstaneke nû de.
Ez dixwazim li wir çem bêdeng bin
çemên çîyan
tenê ji ho ku careke din leme-lema wan bê gubê min.

Ev stêrka ku Ekelöf "stêrka li ezmîn" (stjärnan som finns bågen) û "stêrka li paş çîyan" (stjärnan på andra sidan bergen) bi nav dike ,di helbestên wî de wek nîşana Kurdistanê hatîye bi kar amîn.

ZORDESTÎYÊN BÎZANSÎ LI KURDISTANA ÎROYÎN

Gunnar Ekelöf piştî çapbûna dîwana xwe, bi Swen Thiessen re li ser naveroka vê efrandinê û li ser rewşa Kurdan hevpeyvînekê çê dike. Di vê hevpeyvînê de Ekelöf dibêje: "Mîr ez bi xwe me, mîrê Împa-

ratoriya rizyayî, jibeçûyî. Pirtûk ji bo formdayîna enînivîsareke Bizansî ye û helbestvaniya berxwedanê ye". Derheqa Kurda de jî, di beşeke vê hey-peyvînê de dîyar dike ku: " Wan hertim li hemberî hêzên îktîdarê serî bildane, ew serbildana ji salên 1000 vir de berdewam e"(23). Çawa me destpêkê de jî gotibû, Ekelöf xwe ji parçekî Kurdên tekoşer hesab kirîye. Ev îdentîfikasyona di navbera salên 1965-1968 hertim bê navbirî ajotîye. Ji ber vê yekê jî gelek rexnevan û nivîskarên navê pirtûkê yê orjînal Dîwana Mîrê Emgionê kirine "Dîwana Gunnar Ekelöfê Emgionê". Bi vî tehrî Ekelöf bûye mîr, bûye Kurd û alîyê Bîzansîyan de ezîyetekî mezin dîtîye. Evert Taube dengbêj û nivîskarê Swêdî yê populer wî "Ekelöfê Emgionê" bi nav dike û dema dixwaze spasî dîwana Ekelöf bike, ew bi serbilindî: "Spas ji bo mîrê ku hêjayî poezîke awa giranbiha ye" (24) dibêje.

Armanca nivîsandina Dîwanê û helbestên mayîn ji bo Ekelöf ne tenê nîşandina rojê bihurî û zordestiyên Bîzansî ne. Ji alîyê din ew bi alîkarîya dîroka van rojên tarî, dixwaze rewşa mirovatîyê ya îroyîn rexne bike, bala xwendevanan bikşîne li ser problemên îroyîn , zordestî, lêdan, kuştin û îşkenceyê hevdem û nûjen. Ulf Thomas Moberg di lêkolîneke xwe de Ekelöf "*mirovêkî berxwedanê*" bi nav dike û dibêje ku: "Bizans wek neynikeke li jor girtî ye derheqa jiyana me xwe ya civakî û politîkî de"(25).

Dîwana Mîrê Emgionê di sala 1966'an de xelata here mezin ya edebî li Îskandinavyê wergirt (Nordiska Rådets Litteratur Pris). Gunnar Ekelöf gelek xelatên mayîn jî wergirtine wek xelatên Bellman, Fröding, xelata mezin ya Akedemîya Danîmarkî. Ekelöf, ji alîyê din, doktorê hurmetê yê Akedemîya Swêdî bû. Piştî wergirtina vê xelata dawî, di nameke xwe ya spasdariyê de ew êrîşî zordestî, lêdan û neheqîya rojên îroyîn dike û xelatê wek xelateke ku ji mîrê Kurd re hatîye dayîn, hesab dike: "Ev xelata para min ket ji ho Dîwana Mîrê Emgionê ye. Ew û berdewama wê, serhildana li dijî îktîdarê, berxwedan, evîn, canfedayî, ezîyet û hêdî-hêdî mirinê dide nasîn", berde wambûna neguhastina eş-jana mirovatîyê jî, awa tîne zimîn: "neheqîke bêtêdavi pêk hat, hertim pêk tê, hema niha pêk tê, dê pêk bê jî"

Bi rastî Gunnar Ekelöf di warê edebîyata ezîyet û zordestîya li ser Kurdan efrandîneke naverok tîr-tijî pêşkêşî xwendevanan kir. Ji sala 1071'an vir de heta sala 1965'an gelê Kurd di navbera nêzkaya van hezar salan de çî ezîyet û zordestî dîtîye, wî serpehatîya vê dîroka reş nivîsîye .Ew dixwaze, Bîzansê, bi taybetî lîstikên Bîzansî, yên ku îro dest guhirandine, ji alîyê Tîrk, Ereba û Farîsan de tîne ajotin rûreş û mehkuû bike. Di vê çarçevê de nivîskarê Swêdî Göran Palm naxwaxe zincîrên duh-îro biqetîne, ew di nivîsa-

reke xwe de Tirkîya îroyîn û Rohilata Bîzansê ji bo Kurdan wek hev dibîne (26). Wek Göran Palm çawa difikire, bi rastî piştî van hezar salan di warê zordestîya li ser Kurdan de tu guhartinek tune ye. Her çiqas niha çavên mîrê Kurd nayên derxistin jî, lê belê canê wan tê derxistin. Derheqa dîwana Ekelöf de, dema Evald Palmund bawerîyên xwe eşkere dike, ew dibêje ku ev zordestîyên li mîrê

ett ensamt barn (långbent) och det är nog nyttigt för henne att träffa folk.

Jag kommer att ha 3 veckor till förfogande för tortyren av den kurdiske fursten, få se hur det går. Har ännu inte träffat Olof men på hans intresse och högaktning verkar det som om Nelly Sachs skulle bli en liten (?) bok på W&W. Det är krafter i rörelse med ett lotteri, på grund av de senila.

Nå, nu är jag här i Kurdistan. Vad jag får färdigt återstår att se. Konvalescent fortfarande, men dessutom behövs nervkrafter att mota käringar (bland vilka inte min äkta hälft, som faktiskt är halva jag) i grinden!

Jag vet inte om jag i ett tidigare brev beskrev den som jag tycker vackraste vägen.

Men jag låter höra av mig pr Box 161 senast den 20 aug. Var inte rädd: allt går lugnt till: en sup, ett glas punsch, krafter ur Slafsan, som är den friskaste bäcken här. Hälsa alla jag känner, dock utan adress.

Till. G.

Originalet i Albert Bonniers förlags arkiv
Brevet skrivet från gården Karlstorp i Västergötland, som Ekelöfs 1965 förvärvat som sommarställe
tortyren av den kurdiske fursten, syftar på färdigsställandet av diktsamlingen *Dîwân* över fursten av Emgîon
Olof, Olof Lagercrantz

Nama ku Ekelöf xwe li Kurdistanê dihesibîne.

Kurd dibin, zordestîyên li zîndanên Nazîyan û girtîgehên Fransî li Cezayîrê tîne bîra mirovan(27).

Piştî ku dîwana Ekelöf hate weşandin, gelek nivîskarên Swêdî di rojname, kovar û lêkolînên xwe de bîr û bawerîyên xwe jî li ser Kurdan gotine. Ji vana yek jî Gösta Ågren e, ew di nivîseke xwe de, zêdetir bala xwendevanan dikşîne li ser rewşa îroyîn li Kurdistanê . Ew, tekoşîna gelê Kurd ji bo serxwebûnê: "şerê jibîrkirî" (det glömda kriget) bi nav dike û navê pirtûka Ekelöf jî, ji nû ve datîne: "Mîrê Kurdê Emgîonê" (Kurdiske fursten av Emgion". Ew di vê nivîsara xwe de bala xwendevanan dikşîne şerê Kurdan li Iraqê û

pirtûka Ekelöf di nav vî "Şere Jibîrkirî" de wek mudahaleke aktuel dibîne(28).

Di sala 1966'an de pirtûka Ekelöf ya ku li ser tema rohilatê şax vedaye, bi navê Çîroka Li Ser Fato (Sagan om Fatumeh) çap bû(29). Ev pirtûka wek berdewama Dîwana Mîrê Emgionê tê xuyanê. Her çiqas navê mîr dîrek nayê dayîn jî, gelek parellelî, nê-zîkî navbera herdu efrandinan de heye, vê carê li şuna Mîrê Emgionê, Fato di haremekê de tê girtin. Tema girtin-lêdanê wek sarbûna pêwendîyên nemirovî di van herdu pirtûkan de jî hev-naverok e. Berî mirina xwe, di sala di sala 1967'an de pirtûka sêwemîn(30) Ekelöf di vê rêzê de bi navê Rehberê Binê Erdê (Vägvisare till Underjorden) weşand. Bi vî tehrî ev hersê pirtûkên Gunnar Ekelöf wek sê beşên dîwanekê jî dikarin bê hesibandin, carina ev hersê efrandin bi dîwana sêserî (diwantrilogi û akritic-ke) tên nasîn, lê belê her yek ji alîkî de bi naveroka xwe ve ji hev cuda dibin.

MÎRÊ KURD DI NAV ERD Û EZMÎN DE STAREKÊ DIGERE

Ew helbestên ku berî mirina Ekelöf li tu cîhekî çap nebibûn, piştî mirina wî, di sala 1969'an de ji aliyê jina wî de, bi navê Partitur wek pirtûkeke bi serê xwe hatin weşandin(31). Di vê berevokê de çawa em dibînin ku, Mîrê Emgionê ango mîrê Kurd jîndar e, li dijî zordestî, nepakî û rûreşîyê bi xurtî radiweste, berxwe dide. Di destpêka Partitur de dengê qîrîn û qîjîna wezîran û berdevkên wan li Kurdistanê şewitî bilind dibin:

**Ez niha li welatê xwe me.
Her çiqas ez zêde nikarim çîyayên xwe hihînim jî
ez dibihê
xeberên ku wekîlên tataran tînin:
-Xweliya Kurdistanê şewitî bidin min
xweliya Bexdayê.
Bidin min xwina Ermenîstanê.
Jî ortê rakin gola Wanê.
Xweliya Peloponessosê bidin min.**

Gunnar Ekelöf van cellatan bi "*seqetên tirsonek*" (fega krymp-lingar) û "*paşayên sêboçik*" "(paschor av trenne svansar) nav dîke, lê belê mîrê Kurd hêvîdar û bînfîreh e, ew optîmîzmê dibarîne:

Lê belê keça min diji
û keçikên wê ji,
dê zarokan bînin.
Û keçikên wê ji
dê bev bez bikin hev hinêrin
birinên birindaran bipêçin
û destê koran bigrin bibin mal.

Pirtûka Partitur wek Dîwana Mîrê Emgionê bi evîneke germîn ve tijî ye, Ekelöf di vê pirtûkê de li Kurdistanê ye, di hemêza te-bîyetê de ,ji xwe re starek dîtiye.

O! Îşqa çavê min
berde wê çaxê ez razêm
di bemêza te de.

Ji hîr neke keriyên-min
heywanên min.
Berde bira ew biçêrin
li çiyayên te de.
Avê bide wan
di çemên te de.

Ev xewa kûr wek nefretkirinekê , hêrseke ji vi cîhanê dikare bê hesabandin. Hêrsa wî bêsînor e. Ji ber vê yekê jî dixwaze ji vê "cîhana pîs" bar bike. Ekelöf li ser koç, barkirina vî mîrê qenciyê strane-ke şînê jî nivîsîye:

Fîrara mîrê Emgionê:
Dema sala pênca tijî bû
li çiyakî Kurd mîr rabû .
Derbeqa korbûna patîşah de westiya bû
ji bundir ve têr bû
bi alîkarîya xizanekî
wî xwe avîte derva nav erş-ezmîn.

Tu kesî pîyên wî nedît.
Tenê sîsarkê keçekek
Ji ber ku cîb awa batîbû bilbijartin.

Bengt Holmqvist vê pirtûka bi navê Partitur wek kurtenivîsare-ke li ser mîrê Kurd û rojên wî yên dawîn dihesibîne. Di Dîwana Mîrê Emgionê de mîr ji Îstenbolê rê dikeve, di Partitur de ew li Kurdistanê ye. Holmqvist dibêje ku ev mîrê korbûyî per-baskê wî şkestî dema tê Kurdistanê, di vê baweriyê de ye: "Ew bêvîya ketina

Konstantinopoles û qezayên mayîn e. Ew li ser hemû zordestan nefreta xwe dibarîne. Ew bi navê hemû kole-belengazan û kesên ezîyet dibînin, li dijî vê " dî-roka" rezil, kepaze deng dike"(32).

Ji der pirtûkên Ekelöf, di helbestên wî yên tu pirtûkeke wî de çapnebûyî de jî em rastî tema Kurdan tên. Di helbesta bi navê "Lettres Suedoises" de bi tevî kêmanîyên mayîn, belengazîya Kurdan li meydana Tehranê tê zimîn(33). Ekelöf navê pirtûka Montesquieu "Nameyên Îranê" (Lettres Persanes) anîye guhirandîye, xistîye navê vê helbesta xwe.

Gunnar Ekelöf, di van efrandinên xwe de bi çavê mîrekî Kurd li rewşa cîhanê nihêriye. Wî motîva Bîzansê wek nîşana zordestîyê di berhemên xwe de cîh kirîye, ev nîşana ku Kurdan hertim jê nefret kirîye , îro jî dîkin. Eva-Lisa Lennartsson di lêkolîneke xwe ya ku li ser hunervanîya Ekelöf de pêk anîye, li wir dibêje ku : " **Mîrê Kurd yê Emgionê , welatê xwe yê ku di nav çîyan, sînoran de ye, li dijî zordestan diparêze**" û paşê ew ser da zêde dike, dibêje ku , mîrê Kurd nîşana berxwedana li dijî van rojên ku îro em di nav de nin, van rojên xirab e(34).

Dîwana Gunnar Ekelöf ya li ser mirê Kurd heta niha bi çend zimanên Ewrûpî der çûye, wek Fransî, Îngilîzî, Spanî û Hollandî. Lêkolîn û xebatên ku li ser huner û helbestvanîya wî tên pêk anîn, tema Kurdan di nav van berheman de bivê-nevê cîhekî taybetî digre. Ji alîyê din çawa em pê dihesin gelek destnivîsarên Gunnar Ekelöf hene ku berî mirina xwe pê re negîhandîye biweşîne, di payîza sala 1991'an de ev helbestên wî wek pirtûkên cuda dê derkevin. Di nav van xebatên ku ji bo çapê amade dibin berhemeke bi navê "Dîwan 2" jî heye. Ev berhema ku ji du beşan pêk tê wek orjî-nala 1965'an li ser mîrekî Kurd hatîye nivîsîn, wek dumahîka Dîwana li ser Mîrê Emgionê dikare bê hesibandin(35).

ÇAVKANÎ:

- 1) Gunnar Ekelöf: **En biografi av Carl Olof Sommar**, Stockholm, 1989, rûp.572.
- 2) Anders Olsson, **Ekelöfs Nej**, Stockholm,1983, rûp.276.
- 3) Bengt Landgren, **Ensamheten, döden och drömmarna**, 1971, rûp.11.
- 4) Gunnar Ekelöf, **Non Serviam**, Stockholm, 1945, rûp.27.
- 5) Gunnar Ekelöf, **En självbiografi - Efterlämnade brev och anteckningar**, Stockholm, 1971, rûp.51.
- 6) **Tarjuman Al-Ashwaq** by Muhyi'ddin Ibn Al-Arabi, London, 1911.

- 7) **Ivan Agueli** av Axel Gauffin, Stockholm, 1940.
- 8) Sören Lindgren, **Svensk Orientalism**, Norrbottens-Kuriren 2.7. 1969.
- 9) Karl Krumbacher, **Geshichte der hyzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches (527-1453)**, 2.Aufl. München, 1897.
- 10) **Det Bysantinska Eposet om Digenis Basileios Akritis**, översättning jämte en inledning av S. Lindgren, Göteborg, 1940.
- 11) Ulf-Thomas Moberg, **Gunnar Ekelöfs turkisk resa 1965**, Svenska Forskingsinstitutet i Istanbul Meddelanden 7/1982.
- 12) Bengt Landgren, **Ensamheten, döden och drömmarna**, rûp.192.
- 13) Gunnar Ekelöf, **Diwan över fursten av Emgion**, Stockholm, 1965.
- 14) **Gunnar Ekelöfs brev 1916-1968**, Stockholm, 1989, rûp.197
- 15) Björn Julen, **Som ikonernas hemlighet**, Svenska Dagbaladet 22.10.1965
- 16) Göran O Eriksson, **Till jungfrun av elden och intet**, Stockholms-Tidningen 22.10.1965
- 17) Lasse Söderberg, **Ekelöfs Diwan**, Arbetet 26.10.1965
- 18) **"Kurdisk getaboren**, Kladd Bok 4, UUB.
- 19) **Diwan,Partitur** Kladd Bok 4, rûp.159, 160. UUB.
- 20) Elzbieta Swiecicka, **Turkarnas erövring av Anatolien**,Ur Anatoliens historia, Skrifter utgivna av Sällskapet för asienstudier, Uppsala, 1987, rûp.42.
- 21) Alf Henrikson, **Byzantinsk historia år 326 till år 1453**, Stockholm, 1988, rûp.398.
- 22) Reidar Ekner, **I den havandes liv**, Åtta kapitel om Gunnar Ekelöfs liv, Stockholm, 1967, rûp.137.
- 23) **Ekelöf och Fursten**, Göteborgs Handels Sjöfart-Tidning 23.11.1965
- 24) Evert Taube, **Ode till Ekelöf**, Expressen 13.2.1966
- 25) **Gunnar Ekelöf, en motståndsmän**, Marginalteckning av Ulf Thomas Moberg, Stockholm, 1986, rûp.11.
- 26) Göran Palm, **Vem har skrivit Gunnar Ekelöfs nya dikter**, Expressen 22.10.1965
- 27) Evalt Palmlund, **Tröst för en furste och oss**, Kvällsposten 22.10.1965
- 28) Gösta Ågren, **Dig i mitt hjärta**, Vasabladd 30.1.1966
- 29) Gunnar Ekelöf, **Sagan om Fatumah**, Stockholm, 1966.
- 30) Gunnar Ekelöf, **Vägvisare till underjorden**, Stockholm, 1967.
- 31) Gunnar Ekelöf, **Partitur**, Stockholm, 1969.
- 32) Bengt Holmqvist, **Gunnar Ekelöfs efterlämnade dikter**, Sanningens ögonblick, Dagens Nyheter 17.1.1969
- 33) Gunnar Ekelöf, **"Lettres suedoises"** Dagens Nyheter 6.11.1966
- 34) Eva-Lisa Lennartsson, **Ögat i Gunnar Ekelöfs diktning**, Horizont No:3, 1977.
- 35) Reidar Ekner, **Bländad furste -nya dikter i Gunnar Ekelöfs Diwantrilogi**, Dagens Nyheter 15.9.1991.

DI WEŞANÊN PERİYODÎK YÊN SWÊDÎ DE DUELLOYA HÊZÊN PRO-KURD Û KONTRA-KURD (1960-1980)

Di nav weşanên periyodîk yê Swêdî de her çiqas gelek nivîs, şirovekirin, daxuyanî û wêne ji bo hewcedariya xwendevanên Swêdî derheqa pirsê Kurdan hatine amade kirin jî, ji aliyê din ev materyal û malzeme wek neynika pêwendiyên Kurd û Swêdîyan jî dikare bê hesabandin. Di nav rûpelên van weşanan de ji bo lêkolînan gelek babetên giranbiha û hêja hene. Di medya cihanê de (rojname, kovar, radyo-televîzyon) çawa em dibînin di van salên dawîn de pirsê Kurdan cîhekî giring û fireh digire. Ji bo baş naskirina vê çek-sîlahê, bêguman zanîna tecrube û ceribandînan salên bihurî ji bo pêşketina tekoşîna gelê Kurd gelek giring e.

Di navbera salên 1960 û 1980'an de di nav weşanên periyodîk yê Swêdî de li ser Kurdan çi hatine nivîsîn, kê çi gotiye, Swêdîyan bi çavekî çawan li Kurdan mêze kirine? Di vê lêkolîna xwe de heta ji destê me tê, em dixwazin bi çavekî sistematîk bersîva van pirsan bidin.

Di vê lêkolînê de me tenê periyoda 1960-1980 hilbijart. Sedemên hilbijartina vê periyodê em dikarin awa şiro ve kin:

a) Ev periyoda destpêka şkandina bêdengî û nenasîya li ser Kurdan e. Heta van salan di weşanên periyodîk yê Swêdî de Kurd hatine ji bîr kirin. Di salên berî vê periyodê yê bihurî de tenê dîtînan çend gerok û mîsyonerên Kurdî, çend nûçeyên li ser nebaşbûna pêwendiyên Ermenî-Kurdan, piştî avakirina komara Tirkîye bi çend bûyeran ve girêdayî navê Kurdan di nav weşanan de derbas dibe, wek pirsê Musilê -ji ber ku serokê komîsyona Musilê Swêdî bû û

wek serhildana Şêx Seîd... Vê bêdengîyê û balnekişandinê heta 1960'an berdewam kirîye.

b) Di navbera van bîst salan de weşanên perîyodîk giraniya xwe zêdetir dane tenê li ser beşekî Kurdistanê ango Kurdistana Iraqê. Ji ber vê yekê jî di babeteke bi sînora de îmkana kûrbûna lêkolînê ji bo me peyda bûye.

c) Di nav van bîst salan li ser rûpelên weşanên perîyodîk çawa eni dibînin ne tenê çend nivîs, nûçe û şirovekirin hatine weşîn, ji aliyê din di navbera rojnemevanên Swêdî de li ser pirsê Kurdan tekoşîneke îdeolojîk-polîtîk jî dest pê kirîye. Hêdî-hêdî bi taybetî piştî sala 1974'an rojnamevan û nivîskarên Swêdî di nav xwe de bûne du beşan û du hêzên li dijî hev peyda bûne: hêzên pro-Kurd û hêzên kontra-Kurd. Armanca û hedefa vê lêkolîna me ya bingehîn ku daye pêşîya xwe ronahîkirina vî şerî ye. Ji ber vê yekê ji me lêkolîna xwe li ser du beşan pare vekir: Bilindbûna dengên pro-Kurd (1960-1974), destpêka peydabûna hêzên kontra-Kurd, bi zimanekî mayîn pro-Iraq (1974-1980).

d) Bi saya weşanên perîyodîk zanîn û nasîna dîroka pêwendîyên Kurd û Swêdîyan di salên dawîn de ji bo me hêsantir bûye, di temambûna vê pirtûkê de valahîke mezin tijî kirîye. Ji aliyê din ji derpirtûkan wek çavkanî materiyalekî tenê ji nivîsên rojnama û kovaran pêkhatî cara pêşîn ji bo xwendevanan, lêkolînkaran tê pêşkêş kirin.

Di vê lêkolîna xwe de me bi taybetî materiyalê çar rojnamên Swêdî, du hebên danê sibê (*Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet*) û du hebên danê êvarê (*Aftonbladet, Expressen*) dane ber çavan, ev hercar rojname bi tîrajên xwe ve, rojnamên Swêdê yên here mezin îro tîrê hesibandin. Lê belê çend rojnamên herêmî û çend kovarên Swêdî jî gelek kêrî me hatin. Di nav vî materiyalî de nûçeyên li ser Kurdan me zêde neda li ber çavan, tenê nivîsên ku ji analîzan pêk tên, babetên giring şirovedikin û nivîskarên wan kîvş in me hilbijart. Piraniya van nivîsan bi destê Swêdîyan hatine nivîsîn, çend nivîs jî, ji aliyê rojnamevan, nivîskar, xwendevan û rêxistinên Kurdan de hatine amade kirin. Hejmara rojnamevan û nivîskarên ku li ser Kurdan di navbera van bîst salan de nivîsîne digihêje dora 40 kesan. Piraniya van ji du nivîsaran zêdetir nivîs amade kirine, çend kes jî çawa emê bibînin di pirsê Kurdî de gelek kûr bûne, hejmara nivîsên wan gelek zêde ne. Ji van rojnamevanan gelek îro jî bi pirsê Kurdî re mijûl dibin, pêwendîyên wan û Kurdan qut nebûne. Hinek ev 20-30 sal e, bi pirsê Kurdan ve mijûl dibin. Ji aliyê din piraniya wan çûne Kurdistanê, bi taybetî Kurdistana Iraqê, hinek jî

du-sê caran çûne. Ew kesên ku çûne vî beşê Kurdistanê gelek ji wan Barzanî bi xwe jî dîtine, pê re hevpeyvîn çêkirine. Beşek ji wan bi dizîka, ne rîyên resmî, beşek jî bi rîyên resmî, li ser gazîkirina hukmetên Iraqê wek mêvan çûne. Bêguman ev tehrê çûyîna wan li ser raporkirina nûçeyan bandûreke mezin hîştîye. Hinek ji

UTLANDET

Revolten i Kur- De ånnu alltiemt mycket sparsamt meddelas om den revolten i Kurdistan. De ånnu alltiemt mycket sparsamt meddelas om den revolten i Kurdistan. De ånnu alltiemt mycket sparsamt meddelas om den revolten i Kurdistan.

Den revolten i Kurdistan ge vid beredning av allieringens är allieringens är den turkiska regeringen i början ville toedja. Först ökte man begärligare rören och betecknade den som en "national revolt, anställd" av en kurdiskschejk i ett distrikt av vilajetet Argson. Det upplystes också att lugnet återställt. På måndagen orsakade emellertid premiärminister Fethi bøj inför nationellförsamlingen i Angora att revolten var av generallöjens karaktär. Den omfattar vilajeten Diarbekir, Marumet-el-Aziz och Döj och visar tendens att sprida ytterligare. Inrikesminister erkänner å sin sida att man väntar att en revolt planerades i de östliga vilajeterna för nästa månad, men att beaktningen av ett par av ledarna kommit den att utryta tidigare. I Konstitutionsföreläsningarna förklarade att revolten ledas av shejk Saïd, som utmanar till befäring och kräver bildandet av en kurdisk regering och återuppstående av kalifatet.

Uppgiften att revolten har en religiös bakgrund är särskilt ägnad att väcka uppmärksamhet. Om den kräfs, skulle man i kurdernas revolt ha det första föröret i stället att regera mot den radikala republikanska regim som under Mustafa Kemals ledning söker att se till Turkiet göra en moderat stat. Kemals "konstitutionspolitisk genomförande" skulle följande har inte kunnat undgå att väcka betänkligheter hos den stora massan av troende muslimmedlemmar, liksom den ju i östliga Turkiet att minska Turkiets prestige inom den islamitiska världen. Det ligger i det osannolikt i att kurderna, som fört prövat sina intressen på de armeniska kristna, inte skulle sig till revolt mot omstyrtningens ämnade i Angora. Ett Heisterleeramt från Konstantinopel meddelar att de upproriska sprida flyktad, var det påstås att mahmudismen inte kan existera utan kalifatet. Situationen har i Angora utlommat ett allierat till bekräftelse till den proklamerade i tron av de östliga vilajeterna under en annan och fem årsklasser reservstyrkor mobiliserade i distriktet som väntas till Kurdistan.

På samma gång anseras den demokratiska reningen från ett annat håll. I början bildades ett nytt parti för republikanska framstegspartier, som bländ annat kräver upprättandet av en parlamentarisk styrelse. Kemals maktövertagande, som utlommat

get, har börjat kända siltför tryckande. Som president i den turkiska republiken har Kemal behållit ordförandeskapet i det republikanska folkpartiet, och han läger demotom befoget att i särskilda fall föra klubben både i nationalförsamlingen och i kabinetten. Han har ingående stöckit under stol med att folkpartiet, såligt hans mening, är alldeles tillräckligt för att tillfredsställa alla goda turkiska politiska verksamhet och han har undanbott sig alla partitider så länge republiken lottar väntat tillräckligt ståtiga. Det väckte därför utomöjligt uppmärksamhet då den diktator måste följa sig i att se regeringen lämnad pascha falla i november förra året. Lämnad pascha måste trada tillbaka väsentligen därför att han betraktades som personifikation av folkpartiets ofördragsamhet, som även ogillas av en icke obetydlig grupp inom partiet. Den nya regeringen Fethi bøj sammansattes visserligen också endast av representanter av folkpartiet men regeringsstyrelset innehåller icke lika mindre en tillräcklig rimmings för Kemal. Mot revolten i Kurdistan står emellertid nationalförsamlingen enig. De bekräftade anslagen till dess undertrycker. Kemal ha beviljats enhälligt och församlingen har avstått från att diskutera den inträdda situationen.

Eberts förbättring fortskrider.

Någon ställföreträdare kommer ej till utse.

Från Dagens Nyheter Berlin-korrespondent.

HERLIN, fredag. Underrättelserna från rikspresidenten Ebert sjukläger äro i dag gynnammare. Vid läkarnas överläggning i keall kl. 6 fastställdes att förbättringen i patientens tillstånd fortskrider. Den sjukte har enligt läkarnas upplattning, kunnat över det värsta, och några förslög för hans liv anses nu icke längre föreligga. På grund av patientens allmänntillstånd måste man emellertid räkna med att ett tredje kan inträffa.

Uppgifter ha spritts om att läkarna i går skulle ha företagit en annan operation. Denna uppgift är icke riktig. En sådan har varken varit påtänkt eller blivit utförd.

I politiska kretsar diskuteras frukon hurvida man måste räkna med en så lång rakoverensänd för rikspresidenten att det blir nödvändigt att utse en ställföreträdare för honom. Klart vad Dagens Nyheter korrespondent erfarit från ledande håll, placeras icke regeringen fränlygande av

SCHEJK AGHMED TILLFÄNGATAGEN. CHARPUT UTRYMT

ANGORAREGERINGEN INKALLAR FEM ÅRSKLASSER.

Lamet pascha erhåller överbefälet över trupperna.

Från Dagens Nyheter korrespondent.

KONSTANTINOPEL, fredag. Regeringen i Angora har inkallat fem årsklasser, reservofficerna och de avskedade frivilliga officerarna, som kämpade under oavhängighetskriget. De upproriska kurderna ha besatt Malatia, Marumet-el-Aziz och huvuddelen av den efter denna ort upplösta provinserna. Samtidigt kommer lamet pascha att erhålla överbefälet över trupperna. Man diskuteras även möjligheten att kalla hem ambassadören i Berlin, greve Karl von Sams.

Enligt meddelande från atridsmyndighet, lapa fångna upproriska ha befälet väja i besittning av väpen och ammunition av utländsk tillverkning. Insegenerna sprida flyktad, variförklarar ett mahmudismensuro som förtur kaa existera utan kalifatet.

De upproriska retirera i ordning.

ANGORA, fredag. T.T. från Havas. De väpnade hand, som besatt Charput, ha slagits tillbaka och mist utrymna staden. Insegenerna retirera i ordning och förtjälja utrymna Charput. De främsta upprorikerna, har tillfångatagits. Den lokala befolkningen deltog i förtjäljandet, vilket energiskt bekräftar i betydelse utomordentligt.

Nationalförsamlingen beviljar stridsanslag.

ANGORA, fredag. Nationalförsamlingen har enhälligt beviljat av regeringen budgetanslag till bekämpande av reningen i Kurdistan. Befolkningen har jagat bort rebellerna från El-Aziz. Upploften att Diarbekir skulle bli intaget demeteras.

"Tyskland väntar att N. F. erkänner Versailles."

Tyska regeringens not om trupperna i Saar.

Di rojnama Dagens Nyheter de çihgirtina nûçeya derheqa serhildana Şêx Seîd (28.02.1925).

wan di nav Kurdan de bi mehan mane. Ji alfyê din li Kurdistanê karê rojnamekarîyê çawa tê xuyanê ewqas hêsa nebûye. Hinek hatine girtin, birîndar bûne, hinek ji welêt hatine bi dûr xistin.

Ew rojnamevan û nivîskarên ku di navbera van bîst salan de (1960-1980) li ser Kurdan di weşanên periyodîk de ji nivîsekê zêdetir nivîs weşandine, ev kes in: Barbro Karabuda, Agne Hamrin, Lennart Ljunglöf, Anders Küng, Per Wästberg, Gösta Ågren, Thommas Hammarberg, Jan Guillou, Marina Stagh, Tord Wallström, Eivor Samuelsson, Per Gahrton, Göran Lundin, Lars Hesselmark, Staffan Heimersson, Per Forslin, Ulla Lundström, Caleb J. Anderson, Sture Karlsson, Johnny Flodman, Richard Haas, Johan Almqvist, Martin Dyfverman, Herman Lundqvist, Aino Heimersson, Sigrid Kahle, Elin Clason, Lars Holmberg, Peter Bratt, Åke Ringberg, Olof G Tandberg, Peter Stjärnberg, Gunnar Helander, Anders Mellbourn...

Ji der rojnamevanên Swêdî, di navbera van salan de çend nivîs jî, ji aliyê Kurdan de hatine nivîsîn, wek Cemal Alemdar, Selhattin Rastgeldi, Memo Yetkin, Bedirxan Anter, Mahmut Baksi...Çend nivîs jî, ji aliyê Komela xwendekarên Ewrûpê-beşê Swêd, Bahoz, Partiya Demokrat ya Kurdistanê Iraq-beşê Ewrûpê wek van rêxistinên Kurdan hatine amade kirin û di rojnamamên cuda de weşîne. Çawa em dibînin hinek rojnaman jî nivîsarên ku bi zimanekî mayîn li ser Kurdan hatine weşîn, wergerandine zimanê Swêdî.

Dema mirov li weşanên destpêka salên 1960'an mêze dike, ziman, usul û îfadeyên derheqa Kurdan de hatine bi kar anîn, nêrînen berî sed salî tînin bîra mirovan. Lê belê ev stîla piştî çend salan jî ortê hêdî-hêdî radişe. Di gelek weşanan de çawa em dibînin Kurd wek gelekî (xelq) hela hê nayê nav kirin, Kurd wek "bergsfolk" (gelê çîyan), "nomadfolk" (gelê koçer), "herdefolk" (gelê şivan) tên bi nav kirin. Carina jî ev peyvên ji bo Kurdan hatine bi kar anîn: "banditer" (cerd, eşqîya), "rövare" (şêlankar, rêbir), "vildar" (hov, beyani), "smyglare" (qaçaxçî)...Carina jî îfada "obändiga Kurder" (Kurdên serhişk) di rojnaman de derbas dibin. Bi giştî Kurd "gelekî nenas" (ett okänt folk) tên nasîn. Ji ber perçebûna Kurdistanê û şerê eşîran di nav xwe de hinek nivîskaran navê Kurdan danîne "gelê perçebûyî" (det splittrade folket). Ji ber êrîş û zordestiyên li ser Kurdan jî navê "gelekî ku bûye nêçîr" (ett jagat folk) li Kurdan kirine. Piştî ku navê Kurdan hinekî di weşanên periyodîk de derbas dibe, ew perçekî ji aliyê Swêdîyan de tên nas kirin û êşên wan tên zanîn êdî zimanê derheqa Kurdan jî diguhire. Ji bo tekoşîna gelê Kurd îfada "şerê jibîrkirî" (det glömda kriget)

an jî "şerê bêdeng" (det tysta kriget) hatîye bi kar anîn. Ji bo tekoşîna gelê Kurd li Îraqê, di nav rûpelên rojname de ji tekoşînê zêtir peyva "şer" (krig) hatîye bi kar anîn. Di van salên pêşîn de nezanîna li ser tekoşîna Kurdan û zêdebûna serhildanan li ser hev, pirsê Kurdan wek "pirsê esrarengîz" (den mystiska frâgan), Kurdistan bi xwe jî "herêmên dûr, mirov xwe nikare bighîne" (otillgängliga trakter) hatine bi nav kirin. Ji ber înkarkirina hebûna gelê Kurd li Tirkîyê, qedexebûnên li ser Kurdan, em rastî îfada "bortcensurerade folket" (gelekî ku ji ber sansurê wunda bûye) tên.

Pêştacûyîna bûyeran û ji aliyê Swêdîyan de nasîna Kurdan çawa mirov dibîne li ser zimanê Swêdî di vê babetê de bandûreke mezin hiştîye.

I

BILINDBÛNA DENGÊN PRO-KURD (1960-1974)

Dema mirov rojname û kovarên dora sala 1960 mêze dike du faktor derheqa Kurdan de bala me dikşîne. Yek piştî şoreşa Îraqê di sala 1958'an bilindbûna dengdayîna tekoşîna gelê Kurd û di sala 1960'an de li Tirkîyê pêkhatina guhartinên politîk, hişyarbûna gelê li vî beşê Kurdistanê.

Piştî ku general Qasim li Îraqê hate li ser text, çawa tê zanîn rewşa Kurdan ji yekten, nişkê ve guhirî, Barzanî ji Sovyet vegeşîya hate Kurdistanê, ji bo Kurdan efû hate derxistin. Kurd li Îraqê bi kurtî bûne faktorekî girîng. Rojnamevan Lennart Ljunglöf di sala 1958'an di nivîseke xwe de Nasirîyan, komînîst û Kurdan wek sê faktorên nerehetîyê dibîne û ew Barzanî wek "hespekî Truvayê" (en trojansk häst) bi nav dike. Piştî yanzdeh salan vê hatina wî ji Sovyet, wek tehlukeke Sovyet û "perda hesin" dihesibîne (1). Paşê jî çawa emê bibînin di weşanên periyodîk yê Swêdî de pêwendiyên Sovyet-Kurd bûne babeteke girîng. Bi taybetî di salên 1974-1975'an de raberzînen (muneqaşe) Göran Lundin bi Caleb J Anderson û bi Sture Karlsson re di vê çarçevê de hatine pêk anîn.

Di sala 1959'an cara pêşîn li ser mafên Kurdan yê siyasî û rewşa Kurdistanê lêkolîneke Erik Nyblom di kovareke Swêdî de tê weşandin. Ev lêkolîna dirêj di rohilata navîn de cîhê tekoşîna gelê Kurd di bin sîya çend faktorên de analîz dike, piştî peymanê Sewrê, şoreşa Îraqê ya sala 1958'an wek hêvîke nû û aktuel dibîne. Lêkolîn bi çavekî akademîk hatîye amade kirin(2).

Bêdengîya li ser Kurdan li Swêdê cara pêşîn bi weşîna pirtûk û çend nivîsên Barbro Karabuda tê belav kirin. Di salên nêzîk de vê rojnamevana Swêdî şaş-rast Kurd li Swêdê dane nas kirin, wê pêşengîya vê yekê kirîye. Cara pêşîn pirtûkeke Barbro Karabuda bi navê Rohilata Firatê-Li welatê Kurdan di sala 1960'an tê weşîn. Ev berhema monografiya pêşîn e ku li Swêdê li ser Kurdan hatiye nivîsîn. Piştî derketina vê pirtûkê bi dehan pirtûknasî (recention) di weşanên perîyodîk de li ser pirtûkê, wusan jî li ser Kurdan hatine weşandin. Di hemû van pirtûknasiyan de li ser kêmbûn û tunebûna materiyalên bi Swêdî derheqa Kurdan tê sekinandin, hemû xweyê van nivîsan hevî dikin ku ev pirtûk piçek be jî vê valahîyê tijî bike. Di nav van nivîsên A.J. Smålan, Sven Nordvall, Kjell Ronnelid, Bertil Hanström, G.J. ,Sven Wahlberg, Harry Didmar tiştên kurt û balkêş li ser Kurdan cîh girtine(3). Di nav van de A.J. Smålan bi zimanekî hişk Barbro Karabuda rexne dike, kêmasî-şaşîyên wê derheqa Kurdan nîşan dide. A.J. Smålan derheqa serhildana Şêx Seid de bawerîyên Karabuda cîh de nabîne, di pirtûkê de Karabuda pêkhatina vê serhildanê bi tevbûna çend "polîtîkvanan" û "kesên xwewnerojan dibînîn" ve girê dide. Paşê Smålan dibêje ku di salên kevn li Swêdê serhildana gundîyên Dalarna de li dijî tehsildarên biyanî tevbûna Gustav Vasa mirov nikare xelet bibîne. Serhildana Kurd û vê serhildana gundîyên Swêdî wek hev dibîne, Ji alîyê din de Barbro Karabuda angorî wî keçeke cîwan e (bîst pênc salî) nikare li ser Kurdan analizên sosyo-ekonomîk binivîse û dersa bide Kurdan. Ji der vê pirtûkê Barbro Karabuda çend nivîsên wê jî di rojnaman de hatine weşandin(4).

Ji ber ku mêrê wê Tirk bû, pasaporta wê ya Tirkîyê hebû, ew bi hêsanî dikaribû biçûya Tirkîyê û nav Kurdan. Di van salan de çûyîna rojnamevanên biyanî li Kurdistanê qedexe û gelek dijwar bû. Barbro Karabuda di sala 1966'an de dema di pirtûkeke (Rosenkul-len) xwe ya mayîn de bi çavekî- nêrîneke çep li pirsên Kurdan nihêrî, piştî çûyîna wê li Tirkîyê ew ji alîyê polês de hate girtin.

Di sala 1960'an de çawa tê zanîn li Tirkîyê darbeke leşkerî tê bi dar xistin, guhartinên mezin diqewimin. Kurdên Tirkîyê di navbera salên 1940-1960'an bi darê zorê bédeng hatibûn hiştin, zordestîke mezin li ser Kurdan hatibû pêk anîn. Nûçehîhanê rojnama Dagens Nyheter Agne Hamrin ji Îstenbolê li ser Kurdan nivîseke dirêj ji rojnamê re dişîne, tê de zordestîyên li ser Kurdan û belengazîya wan cîh girtiye, derheqa Kurdan de polîtîkaya resmî ya dewletê tê rexne kirin. Ji alîyê din rojnamevan rewşa Kurdên Îstenbolê jî, di nivîsa xwe de radixe li ber çavan, bi taybetî xizanî belengazîya bar-

kêşên (hammal) Kurd gelek bala wî dikşîne û wan "*kerên dupê yên çarsîyan*" (basarernas tvâbenta lastâsnor) bi nav dike. Di bin barên giran de pişt wan çawa xar dibe, ew dibêje ev rewşa wan dibe babeteke "rengin" ji bo turistan. Dîsa ew dîyar dike ku ev pişt xarbûna van barkêşan enînivîsa gelê Kurd ya tîrş-tal gelek baş simbolîze dike(5). Agne Hamrin di pirtûkeke xwe ya bi navê Gera di nav îsyankaran (Resa bland rebeller) ku di sala 1954'an de çapbûyî de jî bi kurtî qala Kurdên Îranê dike.

Di sala 1961'an du nivîsên Barbro Karabuda wek du beşên nivîsekê dirêj di rojnamekê de tîn weşandin. Beşa yekemîn bi sernivîsara "*Serokeşîrên Kurd ji bo aşîtiya Tirkîyê tehluke ne*" hatîye nav kirin, tê de li ser girtina 189 serokeşîrên Kurd hatîye sekinîn. Çawa tê zanîn piştî darbeya leşkerî di sala 1960'an ev kesan bi hevra hatîne girtin, di girtîgeha bajarî Siwasê de bi nehan girtî mane. Di destpêka nivîsa xwe de ew dibêje dîroka Kurdan bi xwinê ve hatîye boyax kirin, ew bi sedan salan ji bo xwe û bi bo hesabê hêzên may-

Barbro Karabuda

în şer dikin. Beşa duwemîn de jî li ser rola Kurdan li Rohilata Navîn disekine û bi van peyvan dest bi nivîsa xwe dike: "*Kurd wek haydutan û şerkarên hov hatine nas kirin*". Di cîhekî mayîn de jî dibêje : "*Her Kurdek hertim bi çek-sîlah e*"(6). Di van herdu nivîsên xwe de jî ew di rohilata navîn û li Tirkîyê Kurdan wek elementekî negatîf dibîne. Ev tabloya reş li ser rojnamevanên mayîn jî bêguman bandûrek hîştîye. Lennart Ljunglöf di nivîsareke xwe de Kurdan "*Gelê çîya yê serhişk*" û "*koçerên hov*" bi nav dike(7).

Lê belê derketina vê pirtûka Karabuda piştî salekê dikeve bin sîya şerê Kurdên Iraqê, nûçe û nivîsên derheqa şer ji pirtûkê aktuelitir dibin.

Di sala 1962'an de pêwendîyên general Qasim û Kurdan li Iraqê her diçin sar dibin, navbera Kurdan û hukmeta Iraqê vedibe û hevalbendîya Iraq-Sovyetê jî berbî nebaşîyê diçe. Du nivîsên ku di vê demê de hatine weşîn dîyar dikin ku "rojên kêfê" ji bo Barzanî ewqas dirêj nînin û Qasim jî, ji bo nêçîrê tivdarekê xwe dibîne. Lenart Ljunglöf(8) û John Myron(9) di van herdu nivîsên xwe de neamadebûna hezên mezin ji bo dewleteke Kurd bawerîyên xwe jî pêşkêş dikin.

Di sala 1963'an de zordestî, lêdan û êrîşên hukmeta Iraqê li dijî Kurdan her diçin hişk dibin. Sovyet bi navê Moxolîstanê vê yekê di koma Yekitîya Netewan de protesto dike. Ev etapa di weşanên perîyodîk yê Swêdî de destpêka bilindbûna dengên pro-Kurd dikare bê hesibandin. Bûyerên van salan bala rojnamevanên Swêdî gelek kişandîye li ser xwe. Rojname Swêdî ya here mezin Dagens Nyheter van êrîşên dijî Kurdan "seferên cezayî" (straffexpeditioner) bi nav dike, paşê cîh daye gazîya hukmeta Iraqê ku ki Barzanî bikuje, ji wî re mîlyon nêvek kron pere heye(10). Rojnamevanekî mayî Bruno Eneberg tekoşîna Kurdan "tekoşîneke ebedî" (Kurdernas eviga kamp), Kurdan jî "gelê ku tevayî wek dinan bûye evîndarê azadîyê" (ett helt folk med desperat frihetslängtan) bi nav dike(11).

Di sala 1963'an de li ser pirsê Kurdan êdî di platform û çarçevyên navnetewî de raberzîn tînin pêk anîn. Çawa Leander Tell di nivîseke xwe de dîyar dike ku nûçeyên li ser Kurdan her çûne zêde bûne. Leander Tell ji bo Kurdan di vê nivîsa xwe de dibêje ku: "*Hertim heyranîke min ya şexsî ji bo Kurdan peyda bûye*". Paşê ew cîh dide navê du hevalên xwe yê ku çûne Kurdîstanê, di nav Kurdan de mane, yek ji wan dok. Lars Theodor Hyllander, kurê xuşka avakarê çanda bajarê Lundê, yek jî dok. Kurt Lindberg ye, yê pêşîn çûye nav Kurdên Tirkîyê, yê din jî çûye nav Kurdên Îranê. Çawa Leander dide kivşê wî zanîyarîyên xwe derheqa Kurdan de ji van herdu hevalên xwe wergirtiye(12).

Di sala 1964'an di kovareke Swêdî de nivîsareke Carl-Elof Svenning bi navê "Netewetîya Kurdan" (Kurdisk nationalism) hatîye weşîn. Piştî şerê cîhanê yê yekemîn di nav Kurdan de belavbûn û şaxvedana bîr-bawerîyên netewî de rola zimîn wek çek-sîlaheke tekoşîna azadîyê dibîne, ew piçekê jî wek du zimanên Hîndî-Ewrûpî li ser nêzîkîya navbera zimanê Kurdî û Swêdî disekine. Paşê ew bi kurtî bingeş û hîmên netewetîya Kurdî dikolîne. Ji alîyê din ni-

vîskar bi taybetî di warê pêşketina aboriya rohilata navîn de, çend baweriyên xwe dibêje, di warê firotina hirî û goştê pêz, xweyîkirina hespan de bala xwendevanan dikşîne li ser rola Kurdan. Di salên kevn de ji bo sedemên tunebuna mercên avakirina dewleteke Kurdî ew van herdu faktorên nîşan dide: pêknehatina enerjîke mezin û pêknehatina zimanekî netewî (li ser zaravan). Ev lêkolîna Carl-Elof Svenning ji gelek aliyan ve înfomatîk û rênîşandar e(13).

Li teniştê bilindbûna tekoşîna gelê Kurd, wusan jî serokê vê tekoşînê Mustafa Barzanî cîhekî fireh di weşanên periyodîk girtîye. Ji alîkî de mîrxasîya wî, şaxsîyeta wî ya karîzmatîk û rengîn, ji alîkî de serokeşîrtîya wî, di nav partiyê de bêdeng hiştina hêzên mayîn bala gelek rojnamevanan kişandîye. Eivor Samuelsson di nivîseke xwe de qala "dîsîplîna eşîrtiyê" dike, vê tabîrê ji bo Barzanî bi kar tîne(14). Di nivîseke mayîn de ku tê de xetên portreke Barzanî dikşîne ew van tiştan derheqa Barzanî de dibêje: " Barzanî li dijî hêzên Rojavayê û Yekîtîya netewan tekoşîneke hişk û tûj dajo, ev yeka kêmasîke femdariyê pêk tîne, angori rojnamevanên Rojavayê ev kêmasî li ser bingehên dinênasîya wî ya kalvenîst, esrarengîz-dînî ava dibe. Ew ji mefhumê rastîke asmanî (abstrak) bi rê dikeve û tiştên ku rast dibîne, bi wan re hev nayê. Ew , politikaya Ereban ya xwe ba dike-oportînîst e ya ku ji her tiştî re rêke revê-xelasîyê dibîne, jê gelek nefret dike"(15). Ev tiştan ji bo Barzanî di sala 1966'an de hatine gotin. Çawa emê paşê jî bibînin di weşanên Swêdî de baweriyên pro-Barzanî di salên 1974-1975'an gelek kêmbûn, li dijî Barzanî rexneyên mezin tên kirin. Îfada "*Barzanîyê nemir*" (den ödödliga Barzanî) û "*Barzanîyê efsanevî*" (Den legendariska Barzanî) êdî piştî van salan kêmbûne bi kar anîn.

Di sala 1966'an li Swêdê komîteke piştgirtîyê ji bo Kurdan tê saz kirin (Svenska Kurdkommitten). Piştî sazkirina vê komîtê di nav rûpelên weşanên periyodîk de pirsê Kurdan gelek aktuel dibe, hejmarê nivîsên ku li ser Kurdan hatine amade kirin bilind dibin. Li hemberî zordestî û lêdanên Iraqê êdî gazin li hukmeta Swêdê tên kirin , gelek kes dixwazin Swêd wek dewletekê li pirsê Kurdan xweyî derkeve, vê pirsê bibe rojeva Yekîtîya Netewan. Çawa M.K. di nivîseke xwe de diyar dike îmkanên Swêdê bi formel hene wekî pirsê Kurdan bibe nav koma Yekîtîya Netewan(16). Rojnamevanekî mayîn Johan Almqvist çawa di Göteborg Posten de dinivîse politikaya hêzên mezin rê nade vê yekê. Dîsa ew dinivîse Kurdistan ji aliyê hebûnên binerdîn û sererdîn welatekî dewlemend e, eger rojekê aşîtê bê Kurdistanê, ev herêma dikare bibe cîhekî gelek xweşik ji bo turîstan. Di dawîya nivîsa xwe de ew dibêje eger ev pirsê

çareser nebe piştî çend salan Vîetnameke nûh dikare peyda bibe(17).

Çawa me li jor jî got piştî sazkirina Komîta Kurdî, li Swêdê sempatîke mezin ji bo Kurdan peyda dibe. Nêzkaya 800 000 hezar Kronî alîkarî bi destê Komîtê wek alîkarî tê berev kirin. Ev alîkarî piştî gelek dijarîyan ji Kurdên Iraq re tê şandin. Li ser şandina vê alîkarîyê çawa rojname Sydsvenska Dagbladet dinivîse çend serêşî derketine meydanê. Ew perê ku wek alîkarî hatine şandin, li Îranê ketiye berîka "çend Kurdan". Lars Holmberg dîsa di vê nivîsa xwe de derheqa pirsê Kurdan cîh dide bêdengîya hukmeta Swêdê. Çawa ew dide kivşê serokwezîr Erlander û wezîrê karê der Torsten Nilsson nexwestine berpirsîyarên Kurdan qebûl bikin û li ser rewşa Kurdan bipeyîvin. Hukmeta Swêdê beyan kirîye ku Swêd naxwaze tevî karên hundur yê welatekî mayîn bibe(18). Di nav Komîta Kurdî de kesekî aktîf kar kirîye, heta niha jî pişgirtîya tekoşîna gelê Kurd kirîye Olof G Tandberg ye. Ew bi xwe geolog e, li ser Afrîkayê pişpor e, derheqa gelên bindest û kêmanîyên etnîkî gelek nivîsên wî di rojname û kovaran de derketine. Di sala 1966'an de bi stîla çîrokan nivîseke wî di kovarekê de li ser Kurdan hatîye weşandin. Di ve nivîsê de rola petrolê ya mîstîk çawa koka Kurdan anîye Olof G Tandberg li ser vê pirsê disekine(19).

Di sala 1967'an raporeke Komîta Kurdî wek pirtûkekê tê weşandin. Pirtûk ji alîyê sê kesan de hatîye amade kirin: Selhattîn Rastgeldî, Olof G Tandberg û A. Norlander. Piştî çapbûna vê berhême di weşanên perîyodîk de jan û êşa Kurdên Iraqê cîhekî fireh girtîye. Ev cara pêşîn bû ku materiyaleke rewşa Kurdan rast eşkere dike, digihîste destê xwendevanên Swêdî. Hem li ser pirtûkê, hem li ser rewşa Kurdan û hem jî li ser pêwendîyên Kurd-Swêdîyan gelek nivîs piştî çapa vê pirtûkê di rojname û kovaran de derketin(20). Nivîskarê Swêdî Per Wästberg di rojname Dagens Nyheter gazî Swêdîyan dike(21) û navê nivîsa xwe datîne: "Kurdan ji bîr neke" (Glöm inte Kurderna), di rojname Svenska Dagbladet de nivîsa L. Carlsson bi navê "Hawara Rohilatê" (Nödorp från Orienten) tê weşandin(22), di van herdu pirtûknasîyan de tekoşîna Kurdan wek ya Vîetnamîyan tê dîtin, herdu nivîskar jî gazî Swêdîyan dikin wekî alîkarî û pişgirtîya doza Kurdan bikin.

Di rojname Kvällsposten de Johan Almqvist zordestîyên li ser Kurdan disekine, Kurdan gelekî mêrxas û tenêmayî bi nav dike, ji ber vê yekê navê nivîsa xwe datîne: Şerê ji bîr kirî(23).

Wek Kurd di nav rûpelên weşanên perîyodîk de em carina rastî navê çend Kurdan jî tên, bi taybetî navê dok. Selhattîn Rastgeldî di

En av första världskrigets många följder var att två av dåtidens största statsbildningar utplånades från den politiska kartan. I Europa var det habsburgarnas gamla kejsardöme Österrike—Ungern och i Främre Asien var det de osmanska sultanernas storturkiska rike som på så sätt skattade åt förgångelsen. Åtminstone i Europa kan väl denna omvälvning betecknas som en framgång för nationalitetsprincipen enligt vilken folkgrupper som talar ett eget språk och har en egen historia också äger rätt att styra sig själva i ett eget land. Det var ju enligt denna princip som det uppstod en rad nya stater i Östeuropa på ruinerna efter habsburgarnas välde. Men även om England och

Frankrike under kriget vädjat till nationalistiska stämningar inom det gamla osmanska Storturkiet så blev fredsåret 1918 knappast något märkesår för nationalismen i Främre Asien. När det kom till kritan råkade den i konflikt med de västerländska kolonialmakternas intressen. I stället för att beakta inhemska nationalitetskrav skapade de europeiska stormakterna en rad mandatområden som knappast avgränsades mot varandra efter några nationella principer, och inom dessa mandatområden, var för sig, började nästan genast den inhemska befolkningen en bitter nationell befrielsekamp, nu inte mot turkarna, utan mot européerna. När denna kamp så småningom gav resul-

Nivîseke bi navê "Netewetîya Kurdan" (Politisk Tidskrift, Januari - 1964)

gelek weşanan de derbas dibe. Çawa em dibînin di rojnama Uppsala Nya Tidning de nivîseke Bedirhan Anter bi navê Tehdît û terora li dijî Kurdan hatiye weşandin(24). Di van salan de hejmara xwendekarên Kurd li Swêdê gelek kêrêm bûye, lê belê bi aktîfî tevî karên piştgirtîya gelê Kurd bûne.

Rojnamevan Caleb J Andersson ku di salên 1974-1975'an de li ser Kurdan gelek tişt nivîsîne, cara pêşîn di sala 1967'an derheqa Kurdên Iraqê em rastî nivîseke wî tên(25).

Di sala 1968'an ji ber guhartinên politîk li Iraqê, hatina hukmetên nû, bi Kurdan re dan û standinên hertimi wek van faktorên gelek faktorên mayîn bûye sedemê bêdengîke li ser Kurdan di vê

salê. Ji ber vê yekê di weşanên periyodîk de li ser Kurdan kêmtir tişt hatine nivîsîn.

Di sala 1969'an de zordestî êrişên hukmeta Iraqê li dijî Kurdan ji yekten zêtir dibin. Nivîskarê Swêdî Gösta Ågren ji ber van erîşan gazî Swêdîyan dike wekî alîkarî û piştgirtîya xwe nîşan bidin. Ew dîyar dike ku rewşa Kurdistanê ji Biafrayê jî xirabtir e. Çawa tê zanîn di van salan de pirsra Biafrayê gelek aktuel bû(26). Olof G Tandberg jî di nivîseke xwe ya mayîn de pêwîst dibîne wekî Yekitîya Netewan grupeke lînerînê, yeke nealîgir bişîne Iraqê ji bo rewşa Kurdan di cîh de bibîne(27). Ev dengên nûh çawa em dibînin bûne kakilê pêkhatineke raya giştî li Swêdê. Nivîsên di van salan de hatine weşandin çawa em dibînin bi îfada "şerê jîbîrkirî" (det glömda kriget) dest pê dikin, ev peyvan di gelek rojname û kovaran de derbas dibin. Ev îfada her çiqas navê pirtûka Komîta Kurdî li ser Kurdan tîne bîra mirovan jî, zêtir nenasî û bêdengîya tekoşîna Kurdan li Iraqê tîne zimîn. Ingvar Laxvik navê nivîseke xwe di vê çarçevê de danîye: "Şerê jîbîrkirî li Iraqa Kurdistanê" û van peyvên general El Bekir ve dest pê dike : "Ez bi navê xwedê sond dixwim. Eger ez koka elementên ne-Ereb neyînim, ez ne Ereb im, ne jî dinê Mubammed im". Paşê ew cîh dide dîtînen berpirsîyarê PDK li Iskandinavyê mîmar Cemal Alemdar(28).

Di sala 1969'an di rojnama Svenska Dagbladet de em rasti du nivîsên dirêj yên Anders Küng tên. Ew di nivîsa pêşîn de cîhê Kurdistanê di nav sîyaseta cîhanê nîşan dide, li ser rewşa çar beşên Kurdistanê yek-yek disekine, rewşa Kurdistanê bi Cezayîr, Angola û Afrîka Başur re rûberî hev dike. Ew ji aliyê din Yekitîya Netewan rexne dike ji ber ku pirsra Kurdan piçûk dibîne. Ew derheqa Kurdan de pasîvîta Swêdê nîşan dide, ji bo Vîetnamê çî sempatî hatîye nîşandin, ew dibêje ji bo Kurdan jî divê bê nîşandin. Di dawîya nivîsa xwe de ew bala xwendevanan dikşîne li ser tunebûna piştgirtîya "çepên nûh" ji bo Kurdan (29). Di nivîsa duwemîn de Anders Küng tenê li ser rewşa Kurdistana Iraqê disekine. Nivîskar zêtir li ser avabûna tevgera Kurd, hêzên nav tevgerê û rola Barzanî raçav dike. Barzanî çima ewqas şikê dibe hukumetên Iraqê, bawerîya xwe zêde Ereban nayîne? Nivîskar derheqa bersîva vê pirsê li Iraqê de tunebûna îstîkrarekê nîşan dide. Modelê agirbirîyan, hevhatin, şêwr û peymanan wek hev in, angorî nivîskar ev bûyeran nîşanên bêbawerîya hukumetên Iraqê pêk tînin, yên ku zû-zû cîhê hev digrin(30). Anders Küng derheqa Kurdan de tiştine mayîn nivîsîne, wek beşa Kurdistan ya pirtûka bi navê Bîndestên cîhanê-Kêmanîyên etnîkî li rûyê dinê (1970).

Di sala 1969'an de lêkolîneke Memo Yetkin û Ann Marie Fre-
ding li ser Kurdistanê di kovareke Swêdî de hatiye weşandin, der-
heqa Kurdan de zaniyarîyên giştî tê de cîh girtine(31).

Piştî peymanê 11 Adarê-1970 weşanên periyodîk cîhekî mezin
wek nûçe dane vê hevhatina Kurdan û Iraqê. Her çiqas hêvîya aşî-
tîyê zêde bûye jî, rojnaman derheqa Iraqê de îfadên nîşanên bêba-
werîyê, şikbirîyê jî bi kar anîne, rojnamevanan ev bawerîyê xwe li
ser tecrubeyên deh salan ava kirine (32). Nûçegîhanê rojnama Af-
tonbladê di meha Îlonê de diçe Barzanî dibîne, di beşekî vê hev-
peyvînê de Barzanî şika xwe raste-rast dîyar nekiribe jî, lê belê
rojnamevan ev şika tespît kirîye: "-Armanca me li Iraqê aşîti û otonomî
ye- Lê belê ew jî bin lêvan ve dikene û destê xwe dirêj dike, dibêje Inşallah ku tê
wê menê - eger Xwedê bixwaze"(33).

Cara pêşîn em di rojnaman de nivîseke li ser rewşa Kurdên Su-
rîyê dibînin (34).

Di sala 1971'an piştî hevhatina Kurdan û hukumeta Iraqê, nivî-
sên li ser vî beşê Kurdistanê di rojnaman de kêmbin. Di van sa-
lan de çawa tê zanîn rewşa Tirkîyê û Kurdîstana Tirkîyê her diçe
berbi nebaşî û xirabîyê diçe. Derheqa Kurdên Tirkîyê de Thomas
Hammarberg di rojnama Expressen de nerehetîya xwe dîyar di-
ke(35). Rojnama Dagens Nyheter cîh dide hatina Kamuran Bedir-

Kurder i Sverige lär sitt modersmål

En liten sirlig farbror kom till
Stockholm häromdagen. Man
kunde knappast tro honom om
att göra revolution. Men han var
här för att revolutionera. Han är
grammatiklärare och kom för att
undervisa en handfull landsmän
om deras eget språk; människor
som flytt hit undan politiskt för-
tryck från en halvt horrigt del
av världen, i västra Asien.

Det låter konstigt. Som om
dess kurdiska flyktingar som
tillförsäkrats en fristad här inte
behållit sitt modersmål. Men
så, ungefär, är det: kurderna i
Turkiet är förbjudna att tala sitt
eget språk, att undervisa i dess
grammatik, att över huvud taget
kalla sin kultur vid dess rätta

Bedir Khan — en liten sirlig
revolutionär.

"separatism", som är en helt an-
nan sak. För första gången på

gande repen med männen efter
sig.

- På andra män slet soldater-
na av mustascherna . . .

Bedir Khan börjar omedvetet
sno med ett finger i sin kortstub-
bade mustasch. Han tystnar, ler
litet i pausen, nästan ursäktande,
och hans töljeslagare passar på
att inleda en snabb konversation
på kurdiska. Den gamle böjer sig
fram och lyssnar noga och säger
eller ett lag.

Det har visserligen hävdats
av journalister i Turkiet, hör jag
nu, att myndigheterna sprider
kolerasmitta i Kurdistan. Alltså
ett bakteriologiskt krig, men det
hörde jag aldrig talas om när jag
var där och jag stötte inte heller
på några kolerasmittade. Vi vet

Nivîseke li ser hatine Kamuran Bedirxan li Swêdê
(Dagens Nyheter, 28.08.1971)

xan li Swêdê, Bedirxan li ser rewşa Kurdên Tirkîyê dîtinên xwe ji rojnamevanan re gotine(36).

Di sala 1971'an di rojnamên Expressen(37) û Dagens Nyheter(38) de du nivîsên Peter Stjärnberg li ser Kurdên Iraqê cîh girtine. Ew bi xwe gelek caran çûye Kurdistanê û Kurdistanê Tirkîyê. Ew li bajarê Uppsalayê xwendekar bûye. Di van herdu nivîsên xwe de ew bêhêvîya xwe derheqa aşîtîke rastîn li Iraqê dîyar dike.

Rojnama xwendekarên bajarê Uppsalayê-Ergo de beşa yekemîn ya nivîseke bi serî li ser rewşa Kurdan hatîye weşandin, nivîsê di çend hejmaran de beş-beş berdewam kirîye û ji aliyê Komela xwendekarên Kurd li Ewrûpê-beşê Swêdê de hatîye amade kirin(39).

Nuçegîhanên rojnamên Dagens Nyheter-Richard Hass(40) û Svenska Dagbladet-Johnny Flodman(41) di nivîsên xwe de cîh dane hewldayîna ajanên Iraqê ji bo Barzanî bikujin, paşê jî dijwarî û tengasiyên li pêşîya aşîtîyê analîz dikin. Barzanî ji Johnny Flodman re ev tiştan gotine : "Min tu wext bawerîya xwe bi bukumeta Iraqê neaniye, ne jî nîba pê tînim".

Di sala 1972'an de babeta nivîsên ku hatin weşandin ji hev cuda ne. Richard Hass di nivîseke xwe de hatina du Kurdên Iraqê li Swêdê ji xwe re kirîye babet(42). Ev babeta bi taybetî piştî salên 1980'an di weşanên periyodîk de gelek aktuel dibe. Di van salan de hejmara penaberên Kurd li Swêdê kêmtir in. Rojnamevan bi gotinên Îrlandîkî bi navê Lord Kilbracken dest bi nivîsa xwe dike, yê ku ji Kurdan hez kirîye, janên Kurdan û Îrlandîyan wek hev dîtiye. Di rojnama Göteborgs Handels och Sjöfartstidning de nivîseke ku bi giştî li ser Kurdan hatîye nivîsîn de tê gotin ku tenê di welatekî demokratîk de mercên bawerîyan peyman û lihevhatinan hene(43). Di nivîseke ku di Dagens Nyheter de çap bûye, tê de nivîsîn ku ajanên Iraqê careke din hewl dane wekî Barzanî bikujin(44). Di rojnama Ergo de vê carê nivîseke ku ji aliyê Bahoz de hatîye amade kirin, der çûye(45). Peter Stjärnberg di nivîseke xwe ya mayîn de bi çavekî dîrokî rewşa Kurdên Tirkîyê raçav dike(46).

Di hejmareke Svenska Dagbladet di sala 1973'an vê carê nivîseke li ser Kurdistanê Îranê hatîye weşandin, tê de meseke Kurdan li dijî sefareta Îranê cîh girtîye û bi kurtî rewşa vî beşê Kurdistanê tê nasandin(47). Çawa em pê dizanin angorî beşên Iraq û Tirkîyê, li ser beşên Kurdistanê yên Îran û Suriyê kêmtir nivîs di weşanên periyodîk de derketine.

Serokê Xwendekarên Kurd li Ewrûpê-beşê Swêdê Salîh al-Jadery çawa di rojnama Uppsala Nya Tidning de daye kivşê Iraq xwe amade dike wekî çek-sîlahên kîmyayî li dijî Kurdan bi kar bîne(48). Çawa tê zanîn sîgnalên van nûçe û nivîsan piştî çend salan di bûyera Halepçê de bûne realîte. Herdu rojnamên mezin yê Swêdî Dagens Nyheter(49) û Svenska Dagbladet (50) jî derheqa bikaranîna çekên kîmyayî de nûçe weşandine. Di van herdu nûçeyan de raporeke PDK cîh girtîye, dîsa herdu rojnaman jî alîyê din cîh dane dîtî-nên Olof G Tandberg-pisporê Swêdî yê ku di komîta mafên mirovî ya Yekîtîya Netewan de kar kirîye.

-II-

PERÎYODA TEKOŞÎNA PRO-KURD Û KONTRA-KURD

(1974-1980)

Heta sala 1974'an di weşanên perîyodîk çî rojname, çî kovaran de nivîsên ku li ser Kurdan derketine, bi taybetî yê ku li ser tevgera Kurd li Iraqê hatine nivîsîn dema em naveroka wan dinêrin, piranîya wan li dijî sîyeseta Iraqê ne, tê de sempatîya ji bo Kurdan gelek zelal tê xuyanê.

Lê belê dema 11 Adarê 1974'an de bi destê hukmeta Iraqê otonomîke din hate îlan kirin û Kurd li dijî derketin, careke din Kurdan dest bi şer kirin çawa em dibînin vê carê di weşanên Swêdî de li dijî tevgera Kurd dengên nûh bilind dibin, rexneyên li dijî Kurdan zêde dibin. Şerê Kurdan heta ku di navbera Îran û Iraqê de peymanek di sala 1975'an hate girê dan, berdewam kir, paşê jî çawa tê zanîn Kurd tenê man, binketin, tevgera Kurd belav bû û Barzanî jî dest ji şer berda, derbasî Îranê bû. Di sala 1974'an de bi destpêkirina vê rewşa nûh ve rexneyên li dijî tevgera Kurd û Barzanî jî her çûn tûj û hişk bûn.. Di nav weşanên perîyodîk yê Swêdî de çawa em dibînin piştî van bûyeran, ew zîhnîyeta pro-Kurd, yekgirtî û heta sala 1974'an ajotîye, belav dibe, dengên li dijî tevgerê û Barzanî zêde dibin. Di nav rûpelên rojname û kovaran de rexne û raberzînên (nûneqaşê) fireh hatine pêk anîn. Di dawîyê de di nav rojnamevanan de du ekîp peyda bûne: hêzên pro-Kurd û hêzên kontra Kurd. Çawa em dibînin bîr û bawerîyên van herdu hêzan derheqa sîyaseta cîhanê, tevgera Kurd û derheqa Barzanî de ji hev gelek cuda ne.

Hêzên ku li dijî tevgera Kurd derketine, tehlûka Sovyet zêde mezin nekirine, derheqa pêwendîyên Sovyet-Iraqê de bêdeng ma-

ne, li dijî emperyalîzm û sîyonîzmê derketine. Mafên welatên Erebb, bi taybetî mafên gelê Felestînî ji ser her tiştî re girtine. Di vê babetê de hevkarî û dostanetîya Iraq-Felestînê kirine, wek serêşîke nîezin li pêşîya vê dostanetîyê tevgera Kurd jî rûreş kirine. Iraq wek welatekî demokratîk, reformên mezin pêkanî hesibandine, van rojnamevanan angorî Tirkîyê, Îran û Surîyê sîyaseta Iraqê derheqa Kurdan gelek baş û demokratîk dîtine, angorî wan mafên Kurdan yê etnîkî tenê Iraqê de bi resmî hatine nas kirin...Barzanî kesekî feodal, salbihurî, dostê Îran û Amerîkayê hatiye nîşandin. Wek van rexneyan gelek rexneyên mayîn jî li tevgera Kurd hatine kirin, di dawîyê de di navbera hêz û dengên pro- û kontra Kurda raberzînen fireh û tûj hatine pêk anîn.

Di destpêka sala 1974'an de pêwendîyên Kurdan-Iraqê angorî rojnameyan berbi nebaşbûnê diçin. Kurd li dijî planên otonomîyê derdikevin ji ber ku petrola bajarê Kerkukê ji der kontrola Kurdan dimîne, sîyaseta asîmîlasyon, sirgun û "Erebkirinê" di nav çar salan de ji hêza xwe tu tiştek wunda nekirîye. Rewşa Kurdan baştir nebûye. Nûçegîhanê Dagens Nyheter îhtîmala ji nûh ve despêkirina şer gelek nêzîk dibîne(51). Bengt Nordell jî dîsa di vê rojnamê de pêwendîyên Kurd-Sovyet, Iraq-Sovyet raçav dike(52). Thomas Hammarberg di rojnama Expressen de bala xwendevanan dikşîne li ser pîrsa neamadebûna Irakê wekî mafên Kurdan bîne cîh û nerehetîya xwe derheqa şerekî nûh de tîne zimîn(53).

Rojnamevan Lennart Ljunglöf di rojnama Aftonbladet de tekoşîna Kurdan ji bo mafên netewî gelek rast û cîh de dibîne. Ew diyar dike Iraq li ser doza gelê Felestînê ewqas dilşewat e, lê belê di erdê xwe de mafê Kurdan naporêze, vê yekê wek paradoksekê dibîne(54). Nivîskar dixwaze dilnepakîya Iraqê nîşan bide. Ev nivîsa Lennart Ljunglöf angorî çend nivîsên wî yê berê pozîtîftir e.

Sigrid Kahle nivîseke dirêj bi navê "Welatê ku petrol lê heye nikare di nav aşîtiyê de be" li ser Iraqê di rojnama Svenska Dagbladet de dinivîse. Sigrid Kahle çawa dinivîse wek mêvanê hukmetê çûye Iraqê, li Iraqê gerîyaye. Di nivîsara xwe de ew rewşa Kurdan baş dibîne, hêzên emperyalîst rexne dike ku tevî karê Iraqê yê hundir dibin, nahêlin ev welat di nav aşîtiyê de bijî, dibin sedemê kuştina leşkerên Iraq û Kurdan, wan berî hev didin. Sigrid Kahle her çiqas Kurdan raste-rast nade ber xwe jî, lê belê Kurdan gunehkar dibîne, Iraqê rûsipî derdixe, ji sîyaseta hukmeta Iraqê zêtir ew hebûna petrolê li Iraqê wek belake giran dibîne(55). Sigrid Kahle keça rohilatnasê Swêdî yê navdar H S Nyberg ye, cara pêşîn li dor şoreşa 1958'an de bi bavê xwe ve tevayî çûye Iraqê û Kurdi-

Peter Sturkin - Rojnamevanê ku di şerê kurdan de hatiye birîndar kirin.
(Expressen 13.04.1975)

stanê. Ev nivîsa wê yek ji wan nivîsên ku li dijî Kurdan di van salan cara pêşîn hatiye nivîsîn dikare bê hesabandin. Bîna pro-Arabîzmê ji nivîsê tê.

Vê carê Gudrun Hjelte di rojnama Aftonbladet de li dijî tevgera Kurd û Barzanî nivîseke hişk dinivîse, cîh dide dîtînen Aziz Akrawî yê ku xeletî, şaşî û metodên nedemokratîk yê xebata Barzanî nîşan dide. Gudrun Hjelte di vê nivîsa xwe ya bi "Kurd piştî xwe li Barzanî vedigerînin" de derheqa Barzanî de van tiştan dibêje : "Ew kesê ku demekê wek mîrxasê azadiyê dibate hesabandin, nîba dijminê gel tê bi nav kirin" (56). Ew çûye Iraqê, li ser Iraqê nivîsên mayîn jî nivîsîne. Piştî vê nivîsa Gudrun Hjelt çend kesan li ser nivîsê bawerîyê xwe dîyar kirine, nivîsê jî raberzînen nûh re îmkân û rê vekirîye. Rexna pêşîn jî aliyê Kurdekî bi navê O.S. Shweish hatiye nivîsîn, ew van rexneyên derheqa Barzanî rast nabîne, li dijî derdikeve(57). Vê carê li dijî nivîsa vî Kurdî rojnamevanekî Irakî ku li Swêdê dimîne-Samir Boutani nivîsekê amade dike, wek bersîv jî rojnama Aftonbladet re dişîne. Ew di nivîsa xwe de Kurdan gunekar dike, pîrsa Kurdan piçûk dibîne, civata Kurd jî ber struktura eşîrtîyê civateke jihevçûyî-şerut bi nav dike(58). Ew jî bo Kurdan alîkarîya

Iranê wek mudahaleke karên hundir yê Iraqê dibîne, wek delîlê vê alîkarîyê jî nivîsên van rojnamevanên cîhanê nîşan dide: Davit Hirts (Guardien), Gwynne Roberts (Financial Times), Rosy Rouleau (Gama Press). Olle Engkvist jî di nivîsareke xwe de van bawerîyên Samir Boutani derheqa pirsê Kurdan de "nêrîneke alternatîv" bi nav dike, nêrîneke şaş û nerast dibîne. Olle Engkvist van nêrîn û bawerîyên vî rojnamevanê Erebb qebûl nake, li dijî derdikeve. Ew van nêrînan wek ducarkirina bawerîyên Vanna Beckman dibîne, ya ku di sala 1970'an de di televîzyona swêdî de li ser pirsê Kurdan şirovekirinek amade kirîye(59).

Bi kurtî di navbera Gudrun Hjelte, O.S. Sheweish, Samir Boutani û Olle Engkvist çêbûna van dan-standina bawerîyên cuda em dikarin bêjin destpêka raberzîn û rexneyên li ser Kurdan pêk anîne. Piştî vê yekê şerê pro-Kurd û kontra -Kurd her çûye tûj bûye.

Di sala 1974'an de rojnamevanekî ku rewşa Kurdên Iraqê baş pêkol kirîye, hevkarê rojnama Expressen Herman Lindqvist e. Ew ev 25 sal e bi destxistina nûçeyên derwayî welat re mijûl dibe, di wî warî de xweyê tecrubeyên mezin e. Cara pêşîn em rastî du hevpeyvînên wî ku bi Barzanî û pêşmergeyan re hatine çêkirin, tên. Çawa emê paşê jî li ser bisekinin, vê carê pênc nivîsên wî yê ku beşên serîke li ser Kurdan pêk anîne di rojnama Expressen de dor bi dor tên weşandin. Dema ew bi Barzanî re dipeyîve, ew jê dipirse :**"Çima Kurd şer dikin?"**, Barzanî vê bersîva jêrîn dide :**"Ji ber ku rejîma Baxdayê dixwaze me qir bike. Bi sistematîk bewl dide koka çanda Kurdî bîne. Ji aliyê din ji bo Iraqê demokrasîyê dest bi xîn, em şer dikin"**. Di destpêka vê hevpeyvînê de dema ew qala Barzanî dike, ew dibêje Barzanî gelek berî Mao û Ho Chi Minh dest bi şerê xwe yê gerîllayê kirîye. Amerîkayîyan dema ew li Sovyet dima navê wî danibûn "melayê sor" (den röda mullan) , îro jî rojnameyên Sovyet wî "ajanê rojavayê yê faşîst" (fascistisk västeragent) bi nav dikin. Derheqa Barzanî de zanîyarîyên bîyografîk yê gelek balkêş di destpêka vê hevpeyvînê de hene, wek mîsal ew dibêje ji ber sedemê kuştinekê di yek salîya xwe de Barzanî bi dîya xwe ve tevayî hatîye girtin. Hernan Lindqvist di sala 1977'an de jî çûye Kurdistanê(60).

Di sala 1974'an de sekreterê giştî yê Partiya Demokrat ya Kurdistanê Îranê Abdurahman Qasimlo tê Swêdê. Hevkarê rojnama Dagens Nyheter Martin Dyfverman di nivîsa xwe de cîh dide bawerîyên Qasimlo li ser rewşa Kurdistanê Îranê(61).

Hem Martin Dyfverman ,hem jî Herman Lindqvist di van salan de di nivîsên xwe de piştî Kurdan digrin, mafên wan diparêzin.

Di havîna sala 1974'an dema programeke li ser Kurdistan di televîzyona Swêdê de tê nîşandin, li ser programê çend nivîsên rexnegiri di rojnaman de tên weşandin. Ev filmê ku di roja 13-8-1974'an hatîye nîşandin, bi navê televîzyona Swêdî qanalê duwemîn "Rapport"ê li Kurdistana Iraqê hatîye kişandin, ev kara Nikola Maystrovic û Lasse Söderberg hildane ser milên xwe. Nikola Maystrovic di sala 1968'an de jî programeke li ser Kurdistan amade kirîye. Çend heftan ew di nav Kurdistan de mane, tekoşîna Kurdistan hildane film. Roja filmê bê nîşandin di rojnama Dagens Nyheter de nivîseke kurt li ser film ji bo danasînê bi navê "TV îro tekoşîna azadîya Kur-

Göran Lundin och Lars Hesselmark som gjorde reportaget.

Göran Lundin û Lars Hesselmark dema li Kurdistana Iraqê ne.

dan nîşan dide" hatîye weşandin(62). Di vê nivîsê de filmçêkir Lasse Söderberg dîyar dike ku Kurdên bêşik rojekê serkevin û bigihêjin azadîya xwe. Per Gahrton û Björn Ahren piştî nîşandina film çawa di nivîsên wan de tê xuyanê gelek azîc bûne û eşîyane. Per Gahrton piştî heftekî hem li dijî film û hem jî li dijî vê nivîsa ku li ser film di Dagens Nyheter de çap bûye, derdikeve, film û vi kurtenivîsê rexne dike. Gahrton, tekoşîna gelê Kurd çawa film de hatîye

pêşkêş kirin, rast nabîne, Barzanî bi zimanekî hişk rexne dike û Barzanî "hukumdarekî feodal-kal" (en gammal feodal härskare) û "serokeşîrekî kal" (en gammal stamhövdning) bi nav dike(63). Di roja ku ev nivîsa Per Gahrton di rojnama Dagens Nyheter de çap dibe, di binî de nivîseke Martin Dyfverman jî wek bersîv tê weşandin û bi navê "Iraqê li Kurdan xayîntî kir" di rojnamê de cîh digre, li dijî dîtînen Gahrton derdike. Martin Dyfverman li ser çend xalên girîng disekine, ew dibêje ku temsîlîya Kurdan di hukmetê de hatîye qebûl kirin, lê belê di organên li ser hukmetê mîsal di "şewra şoresê" de hemû hêz di destê Baasê de ne, ji aliyê din mafê vetoyê (dijî derketin) derheqa planên otonomiyê de Baas xwedî maf e, Kurd ji gelek organ, hêzên bingehîn bêpar mane, ew destgirêdayî ne. Piştî vê raberzîna Per Gahrton û Martin Dyfverman, vê carê Björn Ahren li dijî vî filmê li ser Kurdan derdikeve, wek Gahrton li dijî naveroka film rexneyên xwe dinivîse, wî nivîsa xwe bi "Barzanî Kurdan di rêke şaş de dibe" nav kirîye. Ew dide kivşê doza Kurdan wek film de cîh girtîye ewqas ne bi rûmet û hurmet e. Barzanî kesekî kevneperest, li dijî Sovyet, Partiya Komînistên Iraq dibîne(64). Ew, bi xwe jî çûye Iraqê.

Çawa em ji nivîseke Martin Dyfverman fêr dibin di sala 1974'an de heyeteke Iraqê ji bo propagandayê tê Swêdê. Di nav vê hêyetê de kurê Barzanî - Obeydullah jî cîh girtîye. Ew, çawa Martin Dyfverman dinivîse li dijî sîyaseta bavê xwe derketîye, angorî wî Barzanî xayîntî li gelê Kurd kirîye, bûye berdestiyê emperyalîzm, sîyonîzm û hêzên kevneperest(65).

Di van salan de hatina van heyetan li Swêdê û bi rîyên resmî wek mêvanên hukmetê çûyîna rojnamevanên Swêdî li Iraqê gelek zêde bûye. Ev hatin-çûyîna ji bo şkandina rûmeta tevgera Kurd û serokatîya Barzani bandûreke negatîf li dervayî welat pêk anîye. Ew yekdengîya salên bihurî di van salan de bûye pirdengîke belavbûyî û qels. Dengên li dijî tevgera Kurd her çûne zêde bûne, vê yekê sefera li dijî Kurdan li Swêdê xurt kirîye.

Di dawîya sala 1974'an nûçegîhanê rojnama Expressen Herman Lindqvist derheqa Kurdan de pênc nivîsan li ser hev beş-beş di vî rojnamê de weşandîye, di van nivîsan de ew cîh dide dîtînen xwe li Kurdistanê. Çawa rojnamê de tê nivîsîn ew sê cara çûye Kurdistanê. Ew di nivîseke xwe de ji bo pêşmergeên Kurd van tiştên jêrîn dibêje : "Min wek rojnamevan di 14 şer û konfliktên çekdarî de leşker dîtî, berî hemûyan li Biafra, Vietnam û Filipînê. Lê belê min kêman caran leşkerên awa rehet û bawermend dîtî". Nivîseke mayîn de jî dibêje ku : "Di kêman şeran de leşkerên dilgirtî (esîr) wek Kurdistanê muameleke mirovî dibînin". Di van

herpênc nivîsên Herman Lundqvist tu polemîkan cîh negirtîye. Tenê zordestî û lêdanên li ser gelê Kurd tîne rapor kirin(66). Wek Herman Lundqvist rojnamevanekî ku besnê pêşmergên Kurdan di de Louis Malke ye, ew Kurdan "leşkerên here baş li cîbanê" (bästa soldater i hela världen) ni nav dike(67).

Duello û "şerê" di navbera hêzên pro-Kurd û kontra-Kurd di dawîya sala 1974'an û destpêka sal 1975'an de çawa enî dibînin her diçe tûj dibe, dikeve qonaxê nûh, cîhê her kesî kîvîş dibe. Di vê demê de tevgera Kurd jî çawa tê zanîn di rewşeke krîtîk de ye. Di vê duelloyê de rojnamevanekî ku aktîf li bal tevgera Kurd, li dijî hukmeta Iraqê cîh girtîye Göran Lundin e, bi gelek kesan re ketîye polemîkan, wî jî hemûyan zêtir nivîs li ser Kurdan nivîsîye, bi wênekêş Lars Hesselmark ve teyayî kar kirîye.

Di dawîya sala 1974'an Göran Lundin bi Sture Karlsson re dikeve polemîkan, derheqa rewşa Kurdan de li dijî bawerîyên wî derdikeve. Sture Karlsson di nivîseke xwe de çawa dinivîse, binketina tevgera Kurd li Iraqê nêzik dibe, angorî wî Kurd erdekî gelek piçûk kontrol dikin. Vê serhildana Barzanî ya çaremîn wek ya dawî dibîne, rojên wî "serokeşîrê Kurd yê kal" (den gamla kurdisk stamhövdngen) êdî bi hejmar in (68). Li dijî van bawerîyên Sture Karlsson piştî çend rojan nivîseke Göran Lundin û Lars Hesselmark tê weşandin. Ev herdu rojnamevan pêşta dikşînin ku Sture Karlsson di gelek xalan de jî alîyê hukmeta Iraqê de şaş û xelet hatîye înfirme-agahdar kirin, dîtinên wî yek-yek pûç dikin(69). Piştî van rexneyan Sture Karlsson careke din nivîseke piçûk wek bersîv amade dike, ew dinêre analîza pîrsa Kurdan ewqas hêsa nîne, jî bo vê yekê jî navê nivîsa xwe datîne "şerê tevlihev" (krångligt krig). Di dawîya vê nivîsa xwe de hêvî dike ku li ser rewşa Kurdistanê ew herdu bigihêjin analîzeke teyayî(70). Piştî çend heftan bi alîkarî û destê rojnamevan Gnista hevra rûdinên, dîtinên xwe pêşkêşî hev dikin. Di çend babetan de kûr dibin, wek hebûna feodalîzmê li Kurdistanê, bandûra hêzên feodal li ser pêşketina tevgera Kurd û rola hêzên super...Vê carê di gelek xalan de ew wek hev difikirin, wek mîsal di rohilata navîn de jî bo xêra xwe, mafên xwe şerkirina Amerîka û Sovyetê. Lê belê Sture Karlsson di vî şerî de rola Sovyet wek Göran Lundin ewqas mezin nake, rola Sovyet piçûk dibîne(71).

Hem Göran Lundin, hem jî Sture Karlsson di payîza sala 1974'an di eynî demê de li Iraqê bûne. Sture Karlsson paşê di sala 1975'an de di kovara Internationella Studier de lêkolîneke dirêj diweşîne, tekoşîna gelê Kurd hem rast dibîne, hem jî dibêje ev tekoşîna jî alîyê hêzên mayînan de tê bi kar anîn, kêrî wan tê. Ji alîyê din

di destpêka vê lêkolîna xwe de zordestîyên Iraqê li dijî Kurdan û ,pêşketina tevgera Kurdan çanda wan tenê li Iraqê wek du tiştê dijî hev- paradoksekê dibîne(72).

Di sala 1975'an çawa tê zanîn piştî peymanê li Cezayîrê di navbera Iraq- Îranê di 6 Adarê tevgera Kurd ji yekten belav bû, gelek Kurd derbasî Îranê bûn, hinek çûne welatên dereke û hinek jî teslîmî hukmeta Iraqê bûn. Di weşanên periyodîk de ev tabloya nebaş cîhekî fireh digre, li ser bingeh û sedemên binketin, têkçûna tevgerê rexneyên gelek ji hev cuda tên kirin, raberzînen mezin peyda dibin. Di weşanên Swêdî de dîtîna û bawerîyên li dijî hev şerê xwe berdewam dikin. Rojnamevanên nûh jî tevî van raberzînan dibin, wek Tord Wallström, Jan Guillou...Ji aliyê din her çiqas di sala 1967'an nivîseke wî cara pêçîn li ser Kurdan der çûbe jî, di sala 1975'an de rojnamevanekî aktîf tevî vî şerî dibe jî Caleb J Andersson e.

Di destpêka sala 1975'an de di kovareke Swêdî, yeke gelek populer "Kovara Malê" (Hemmets Journal) bi wêneyên rengîn cîh dide rewşa Kurdên Iraqê û tekoşîna wan(73). Ev nivîsa ku ji aliyê Tord Wallström de hatîye amade kirin wek beş-beş di çend hejmaran de hatîye weşandin. Paşê van nivîsan çend beşên pirtûkeke wî ya li ser Kurdan pêk anîye (Dostên me tenê çîya ne).

Çawa emê paşê jî bibînin Tord Wallström çend nivîsên mayîna jî li ser Kurdan nivîsiye, piştî çapbûna pirtûka wî vî carê li ser pirtûkê dan-standinên fireh di rojnaman de hatine pêk anîn.

Göran Lundin di sala 1975'an de li Swêdê doza Kurdan bi aktîfî di weşanên periyodîk de parastîye, gelek nivîs di rojname û kovarên cuda-cuda weşandiye(74). Li ser Kurdan bûye xwedîyê zaniyariyên fireh, di nav Kurdan de mehekê maye, Kurd ji nêzîk ve nas kirîye, sêmatîke mezin ji bo tekoşîna Kurdan nîşan daye. Ew di nivîseke xwe ya bi navê "*Barzanîyê nemir*" (den "odödlige Barzani) de, wî "*gerilla-şervanê herî kevn li cîhanê*" (Världens äldsta grilla-krigare) bi nav dike(75). Göran Lundin bi bawerîyên xwe yên li dijî Sovyet di van salan de hatîye nasîn. Di destpêka sala 1975'an de navbera Göran Lundin û Caleb J Andersson de çend polemîk derheqa Kurdan de derbas dibin. Göran Lundin li dijî dîtînen Caleb J Andersson derdikeve. Andersson di rojnama Aftonbladet de du rapor li ser rewşa Kurdan diweşîne, ew çûye Iraqê, hêzên resmî dîtine, bi wan re li ser pîrsa Kurdî peyivîye wek Tarik Aziz (di wan salan de wezîrê înförmasiyonê bûye). Di nivîsên xwe de ew otonomîya sala 1974'an wek pêşketinekê dibîne û çavekî nebaş li tevgera Kurd dinêre(76). Ew, hevkarê rojnama Aftonbladet bûye, bi xwe

Tord Wallström li Kurdistanê li gel du pêşmêrgan

sempatîya wî ji sosyal-demokratên re hebûye. Roja din derheqê van raporên Andersson, Göran Lundin di Aftonbladet de bersîveke vekirî diweşîne, baweriyên Andersson xelet û şaş dibîne. Angorî Lundin Baasê hertim xwestîye wekî tevgera Kurd bê bingeheke polîtîk û leşkerî bihêle, kontrola tevgerê di destê Baasê de be. Ji aliyê din angorî wî Baasê hertim hewl daye wekî tevgerê bê Barzanî û bê partî li Iraqê hebe, wek delîl hewldayîna ajanên Baasê nîşan dide wan çawa xwestîye du caran Barzanî bikujin. Ev yekan çawa ew dibêje ji bo xêra Kurdan nîne(77). Piştî vê nivîsa Lundin, Andersson bersîvekê dide wî. Andersson di nivîsa xwe de ji ber sempatîyên Lundin derheqê Çîn û Mao wî rexne dike. Ew diyar dike ku Çînê tu wext piştgirtîya gelên cihana sêwemîn nekiriye, nêzkaya bîst salan e bultenên Ajansa Nûçeyan ya Çîna Nûh (Hsinhua News Agency) xwendîye, rojekê rastî xetêke derheqê şerê Kurdistanê nehatîye(78). Caleb J Andersson di sala 1975'an de analîzeke dûr-dirêj li ser pîrsa Kurdan amade dike û hêvîya xwe ji Kurdan dibire, tekoşîna Kurdan, tekoşîneke bêhêvî dibîne(79).

Faktorê Sovyet, wek faktorê Îran-Amerîkayê di rexne, raberzîn û nivîsên di van salan de dibe babeteke giring. Dijmîntîya Kurdan li dijî Iraqê ji aliyê gelek rojnamevanan de wek dijîmîntîya Sovyet

hatîye hesibandin heta sînorekî wek dijmintîya gelê Felistînê hatîye dîtin. Ji ber ku du di van salan de di navbera Sovyet-Iraq-Hêzên Felestînî de pêwendîyên nêzîk û germ hatine pêk anîn. Gelek rojnamevanên Swêdî jî li bal vê enîyê cîh girtine. Ji ber alîkarî û pişgirtîya gelê Felestînî zêde nexwestine Iraqê biêşnin. Vî faktorî derheqa pişgirtîya tekoşîna gelê Kurd de roleke negatîf listîye. Di van salan de hêzên li dijî Sovyet, ji ber germbûna pêwendîyên Iraq-Sovyet pirsra Kurdan ji xwe re nêzîk dîtine, dijmintaya wan ya Sovyetê di dawîyê da bûye dostanetîya Kurdan. Ji ber vê yekê wek mîsal Göran Lundin nivîseke xwe "Em ji alîyê balafirên Sovyet de hatin gullebaran kirin" bi nav kirîye. Di vê nivîsa xwe de ew derheqa Çînê de cîh dide çend bawerîyên Îdrîs Barzanî. Angorî Îdrîs Kurdan ji Çînê alîkarî xwestîye, lê belê hela hê tu bersîvek naha-tîye, wî Çîn wek hêzên mezin yên mayîn nedîtîye(80).

Di meha Adarê sala 1975'an de gelek rojnamevan cîh dane Peymana Cezayîrê, hevhatina Îran û Iraqê, zêdebûna êrîşên hukmeta Iraqê, trajedîya belavbûn, rev û teslîmîyeta Kurdan(81).

Rojnamevan Tord Wallström di nivîseke xwe cîh dide perîşanî, tî-birçîbûn, rût-tezîbûn û neçarî-bêgavîya 350 hezar Kurdên ku li dor sînoran berev bûne. Wî ji hukmeta Swêdê hêvî kirîye wekî alîkarîya Kurdan bike, telefon li ser telefonan vekirîye, lê daxwazên wî bê bersîv mane, telefon çawa li ser rûyê wî hatîye girtin di vê nivîsa xwe de li ser vê bêgavîya xwe disekine(82).

Di vê dema krîtîk de gelek rojnamevanên Swêdî çûne Tirkîyê û Îranê rewşa Kurdên Iraqê ji paş sînora de rapor kirine. Çawa rojname Aftonbladet dîyar dike tenê du nûçegîhanê cîhanê cara pêşîn karibûna derbasî li dor sînorê Iraq û Îranê bin, yek ji van nûçegîhanê Aftonbladetê Staffan Heimerson bûye(83).

Çawa rojname Expressen dinivîse nûçegîhanekî televîzyona Swêdê bi navê Peter Sturkin di nav şerê Kurdan de hatîye birîndar kirin, di rojnamê de li ser wî nivîsekê cîh girtîye(84).

Jan Guillou û Marina Stagh wek du rojnamevanan di sala 1975'an piştî têkçûna tevgera Kurd wek mêvanê hukmetê diçin Iraqê, li ser vê gerê dîtîyên xwe di rojname Dagens Nyheter diweşînin. Di nivîsê de Kurd neheq tî derxistin, Iraq jî wek welatekî pêşketî, dewlemend û demokratîk tê nîşandin. Piştî belavbûna tevgera Kurd angorî van herdu nivîskaran êdî aşîtî tê Iraqê, Kurd ji rewşa xwe gelek dilşa ne. Ew, vê yekê wek serketinek û serfirazîkê ji bo dewleta Iraqê dibînin(85). Jan Guillou û Marina Stagh piştî demekê li ser bîngehê van dîtîyên xwe û gera sala 1975'an di sala 1977'an de pirtûkekê amade dikin. Li dijî vê pirtûkê çawa paşê jî

emê li ser bisekinin rexneyên cuda-cuda di rojnaman de hatine weşandin.

Piştî binketina tevgera Kurd li Iraqê, li ser dostî, hevkarî, hevaltî û dostanetîyê gelek analîz û nivîsên giranbiha tîen amade kirin, di weşanên periyodîk de çap dibin. Hêzên dost û dijmin ne tenê ji alîyê Kurdan de, ji alîyê gelek rojnamevan, nivîskarên de ji tê raberzîn kirin. Tord Wallström di nivîseke xwe de Barzanî gelek dilpak, saf(naîf) dibîne. Di vê nivîsa xwe de ew li ser kuştina hevalekî xwe bi navê dr.Alexander disekine. Ji ber ku di nexaşaneke Kurdan de kar kirîye, ew ji alîyê rejîma Iraqê de hatîye kuştin(86).

Hukmeta Iraqê ji bo propagandaya xwe bike, li ber çavê cîhanê xwe şîrîn bide nîşandin, gazî gelek rojnamevanan kirîye, xistîye mewanên xwe. Per Gahrton dema ji bo gereke deh rojan diçe Iraqê, piştî vegerê angorî agahdarîyên wî dema ew li bajar û gundên Kurdan gerîyaye rastî tu lêdan û zordestîkê nehatîye. Tu tevkuştinek pêk nahatîye. Ew çûye Galala jî zîyaret kirîye, cîhê ku wextekê textê Barzanî bû(87).

Per Gahrton rojnamevanê ku herî zêde rexne li tevgera Kurd kirine dikare bê hesabandin, derheqa Kurdên Iraqê de gelek nivîsên wî der çûne. Ew çawa rojnamê van salan dîyar dikin sê cara çûye Kurdistanê.

Piştî ku di sala 1975'an pirtûkeke Tord Wallström li ser Kurdên Iraqê hat weşandin, li dijî vê berhemê ji alîyê Per Gahrton rexneyên tûj hem li pirtûkê û hem jî li nivîskarê pirtûkê hatin kirin. Tord Wallström ji alîyê Per Gahrton de "Swêdîyê dostê Kurdan" (Kurdernas svenske vän) hate bi nav kirin, li dijî vê nivîsêrê vê carê Tord Wallström jî ew "Swêdîyê dostê Baasîyan" (Baathisternas svenske vän) ni nav kir, di navbera wan de li ser rûpelên Sydsvenska Dagbladet Snällposten de şerekî nivîskî dest pê kir. Çend kesên mayîn jî tevî vî şerî bûn.

Per Gahrton pirtûka Tord Wallström wek berhemeke bê bingeş dibîne, angorî wî pirtûk bi çavekî hatîye nivîsîn, tenê xêra Kurdan diparêze. Ew dibêje pirtûk di dîroka rojnamegerîyê de wek mîsalekî mirovan ditirsîne, dikare bê hesabandin. Per Gahrton vê yekbûna (îdentîfikasyon) Tord Wallström bi Kurdan re rast nabîne, sempatîyên wî ji bo Kurdan derheqa analîzkirina rewşa Iraqê de wek rîskekî lêkolînê dihesibîne(88). Li dijî van rexneyên Per Gahrton vê carê Tord Wallström nivîseke bi navê "Swêdîyê dostê Baasîyan" dinivîse û bersîva wî dide, di cîhekî de jî navê "Swêdîyê dostê zordestan" (Förtryckernas svenske vän) ji bo Per Gahrton bi kar tîne. Paşê ew lêdan û ezîyetên ku li Kurdan dibin bê emsal di-

bîne û Kurdan "gelê ku bombe li serî de dibarin" (folk som får bomber i huvudet) bi nav dike(89). Rojnamevanekî bi navê Gunnar Helander jî wek Tord Wallström diji Per Gahrton derdikeve, wî derheqê Kurdan de neheq dibîne(90). Piştî van herdu rexneyan li dijî xwe, Per Gahrton mecbur dibe nivîseke mayîn dinivîse, bersîva van rexneyan dide(91). Rojnama Sydsvenska Dagbladet lê dinêre wekî ev şerê dirêj bajo, weşandina van nivîsên li dijî hev xelas dike, di dawîyê de bi kurti hem cîh dide Per Gahrton, hem jî Tord Wallström(92). Lê belê çawa em dibînin payîza sala 1975'an vê carê Kurdekî bi navê J. Ali (berpîrsiyarê PDK) li ser van hercar rexneyên li ser Kurdan dîtînin xwe ji vê rojnamê re dişîne, rojname jî çap dike. Bi taybetî ew li dijî dîtînin Per Gahrton derdikeve, şaşbûna avakirina dewleteke netewî ya ku bawerîya Per Gahrton e, cîh de nabîne, wek mîsal jî piştî sala 1945'an zedebûna dewletên endamên Yekîtîya Netewan nîşan dide yên ku hejmara wan ji 51'an bilindî 138'an bûne. Ji alîyê din ew di nivîsa xwe de dîyar dike ku ne partiyê, ne jî tevgerê daxwazeke avakirina dewletekê nekirîye(93).

Ji der van herpênc nivîsarên ku di rojnama Sydsvenska Dagbladet de derheqa pirtûka Tord Wallström de çap bûne, di çend rojnamên mayîn de jî hin nivîs li ser vê pirtûkê û rewşa Kurdan hatine weşandin. Ji vana yek ji alîyê nivîskarê Swêdî yê navdar Per Wästberg de hatiye nivîsîn. Ew di vi nivîsa xwe de her çiqas diji zordestîyên li ser gelê Kurd derdikeve jî, wek Per Gahrton diji vê pirtûkê derdikeve, rewşa Kurdên Iraqê angorî beşên mayîn wek Tirkîye û Îranê ronahîtir dibîne. Angorî Per Wästberg gelê Kurd ezîyet, bewermendî û mêrxasîyê sembolîze dike. Lê belê derheqa sîyaseta Iraqê de wek Tord Wallström nafikire, dudil e. Vê dudilî, şik û nenasîyê li ser gelek rojnamevanan bandûreke negatîf hiştîye .Di dawîya nivîsa xwe de Wästberg gazî hukmeta Iraqê dike ku destûrê bide rojnamevanên cîhanê wekî van gazînan derheqa Iraq û Kurdan de cîh de bibînin, lêkolînan pêk bînin, rastîya vê propagandaya diji Iraqê çi ye bi çavê xwe bibînin(94). Wek Per Wästberg di sala 1975'an gelek rojnamevanan bawerîya xwe bi zordestîyên li ser Kurdan neanîne. Di sala 1967'an de çawa me di çend rûpelên pêşîn de gotibû Per Wästberg bi zîmanekî gelek hişk zordestîyên li ser Kurdan protesto kiribû û gazî Swêdîyan kiribû: "Kurdan ji bîr nekin!". Di nivîseke mayîn de jî Gunnar Andersson emnîvîsa Kurdan analîz dike û li ser naveroka pirtûka Tord Wallström disekine(95).

Bi kurtî weşandina pirtûka Tord Wallström bi serê xwe bûye babeteke giring ji bo gelek nivîsan, wek bûyerekê hatiye hesibandin.

Piştî bûyerên salên 1974-1975'an çawa em dibînin di weşanên periyodîk yê Swêdî de hejmara nûçe, nivîs, lêkolîn û şirovekirinên li ser Kurdistanê kêm bûne.

Rojname Dagens Nyheter wek rojnameke here nêzin li Swêdê di navbera van bîst salan de (1960-1980) hertim cîhekî fireh daye pirsê Kurdistanê. Nivîs û nûçeyên bêbingeh, nerast û xelat tu wext ne- weşandiye. Bawerîya xwendevanên xwe derheqa vê yekê de wunda nekirîye. Di roja 2-8-1976'an de di rojname Dagens Nyheter de bi navê "Enînivîsa Kurdistan" şirovekirinek ji aliyê Anders Mellbourn

Sture Karlsson û Göran Lundin li ser pirsê Kurdistanê diaxifin.

de bi îmza A.M. di rûpelê duwemin de wek rûpelê bawerîyên roj- namê tê weşandin. Ev nivîsa balkêş çawa em dibînin bûye babeta rexnan. Di vî nivîsê de tê gotin ku piştî belavbûna tevgera Kurd li Iraqê 150 serokên Kurd hatine kuştin, bi hezaran kes li Îranê di nav belengazîyê de dijîn, 50 hezar kes bi darê zorê ji cîhên xwe hatine bi dûr xistin û Iraqê ew şandine aliyê Iraqa başur. Di dawîya nivîsa xwe de Anders Mellbourn dîyar dike ku gelek kêm penabe- rên Kurd ji Îranê hatine Amerîka başur û Ewrûpa Rojava, 15 kes jî hatine Swêdê, angorî wî pêwîst e hejmara wan zêde be(96). Li dijî vê nivîsê hêrsa dr. Bertil Persson tê, vê nivîsê, nivîseke şaş û xelet dibîne. Ew bi xwe çûye Iraqê, angorî gotinên wî ew rastî tu zordestî û lêdaneke li ser Kurdistanê nehatiye . Bertil Persson di nivîsa xwe de li ser başbûna rewşa Kurdên Iraqê disekine, wek mîsal pêşketina

zimanê Kurdî wek zimanê Erebi serfirazîke mezin dihesibîne, ew dibêje ku wî bi xwe re çend pirtûkên Kurdî jî anîye ku wek delîl rastîya dîtinên xwe nîşan bide(97). Rojname Dagens Nyheter jî di bin vê nivîsê de derheqa raporkirina pîrsa Kurdan de wek rojname sîyaseta xwe dîyar kirîye. Dagens Nyheter dîyar dike ku wek rojname wê tu wext başbûna rewşa Kurdên Iraqê angorî Tirkîyê û Îranê înkâr nekirîye. Paşê rojname cîh dide agadariyên rojnamên Guardian û Timesê wekî nîşanên kêmbûna zordestiyên li ser Kurdan qet nayên xuyanê. Anders Mellbourn derheqa pîrsa Kurdan de timê di xeteke dijî Iraqê de meşîyaye(98).

Di rojname Dagens Nyheter de, di roja 28-4-1976'an de "nameke vekirî" ya Per Gahrton tê weşandin ku li ser navê sefaretê Iraqê hatiye şandin(99). Di vê namê de Gahrton li ser sirgûnkirin, dardakirina Kurdan li Iraqê disekine, di vê babetê de nerehetîya xwe eşkere dike. Ew bi zimanekî nerm angorî nûçeyên rojnaman rewşa Kurdan di vê namê de pêşkêş dike, derheqa rastîya van gilî-gotinên ku li ser zar-zimanan digerin, agahdarîkê ji balyozxanê hêvî dike. Gahrton nerehetiyên xwe yê li ser Kurdan bi zanîyariyên nivîseke Gerard Chaliand ya ku li Mondê (18-3-1976) derketî ve girê dide, ev nivîs daye ber çavan. Ew, nama xwe bi van peyvan ve diqedîne: "Sempatîke kûr ji bo welatê Iraqê û gelê Iraq" (med djup sympati för Iraks land och Iraks folk). Çawa tê xuyanê Per Gahrton wek gelekên mayîn derheqa van nûçeyan de dikeve şikê, yek çep, yek rast lêdixe, di navbera du avan de dimîne. Di roja 6-7-1976'an da sefaretê Iraqê bi nivîseke dirêj bersîva Per Gahrton dide, bersîv di rojname Dagens Nyheter de çap dibe. Ji sefaretê kesekî bi navê Burhan Ghazal ev bersîv amade kirîye, di bersîva xwe de ew zordestî û lêdanên li ser Kurdan qebûl nake, hemû van nûçeyan vir-derew dibîne. Di dawîya vê bersîvê de ew vê tikayê (rîca) ji Per Gahrton dike: "Bi rastî Iraq ji herkesî re vekirîye. Kîjan rojnamevanê objektîv dibe bira bibe dikare serîkî bide Iraqê û rastîyê bi çavê xwe bibîne. Per Gahrton, hûn wek mêvanê bukmetê xêr tên Iraqê, bi vî tehrî hûn li ser pêwendiyên rastîn li wir dikarin bigihêjin bawerîkê"(100). Piştî vê dazanîna sefaretê Iraqê Per Gahrton nivîseke nûh amade dike, ji ber ku ev bersîv wî têr nake, ew dîsa dikeve şikê. Ya baş dibêje rojnamevanên Swêdî divê bi xwe herin Iraqê, rewşa Kurdan bi çavên xwe bibînin"(101). Vê carê berpîrsiyarê Partiya Demokrat ya Kurdistanê li dijî van nivîsan derdikeve, ew dîyar dike ku piştî Adara sala 1975'an 300 hezar Kurd ji cîhê xwe bi zorê hatine dûr xistin, 200 kes hatiye darda kirin, navê 6 kesan jî dinivîse(102).

Kurdên Swêdê zordestiyên li ser Kurdên Îranê protesto dikin. Di meşê de Cigerxwîn jî cih girtiye (Svenska Dagbladet 21.8.1979).

Sefareta Iraqê di van salan de pêwendiyên xwe yên bi der, bi taybetî pêwendiyên bi rojnaman re xurt dike, pêşta dibe. Vê carê di roja 24-10-1976'an de daxuyanîke kurt di rojnama Svenska Dagbladet de belav dike. Di vê daxuyanîyê de tê gotin ku heta niha 391 malbatên Kurd ketine ber efuyê. Wextê efuyê heta roja 15-11-1976 hatîye dirêj kirin. Çawa tê xuyanê ev dazanîna ji bo Kurdên ku li Swêdê dimînin hatîye nivîsîn(103). Lê belê Kurdên li Swêdê dimînin bawerîya xwe bi vê efuyê naynin, ew vê efuyê wek mirin û girtîgehê dibînin(104).

Di çend rojnaman de tê xuyanê tekoşîna gelê Kurd ji nûh ve dest pê kirîye(105).

Di sala 1977'an di weşanên perîyodîk de nivîsên li ser Kurdan her çûne kêmbûne. Vê bêdengîyê bi taybetî bi têkçûna tevgera Kurd li Iraqê ve girêdayî demekê ajotîye. Di sala 1977'an de tenê rojnamevanekî Swêdî Herman Lindqvist bi navê rojnama Expressen xwe gîhandîye li nav Kurdên Îraqê, heta Rewanduzê û Hewlêrê (Erbîl) çûye. Ew di beşeke nivîsa xwe de dibe şahîdê ajotina tekoşî-

na Kurdan, ew dema dîwarên otêla ku lê dimîne mêze dike, ew rastî îz û qulên gullan tê, ew dibêje ev nîşan didin ku şerê Kurdan neqedîyaye. Ew dîsa dibêje li bajarê Hewlêrê ez fam dikim ku tekoşîna Kurdan nasekine(106). Herman Lindqvist di sala 1974'an çawa me berê jî gotibû gelek nûçe ji Kurdîstana Iraqê rapor kirine.

Dema sala 1977'an de pirtûka Jan Guillou û Marina Stagh bi navê "Iraq-Erebîstana Nûh" hat weşandin li dijî pirtûkê gelek rexne di rojnameyan de derketin. Çawa tê zanîn di pirtûkê de sîyaseta Hukmeta Iraqê tê rûsipî kirin, Kurd neheq tên dîtîn. Herman Lindqvist(107), Sigrid Kahle(108), Wilhelm Agrell(109) di nivîsên xwe de pirtûk rexne kirine, derheqa Kurdan de bawerî û dîtînen Jan Guillou-Marina Saght çewt û xelet dîtine. Sture Karlsson di nivîseke xwe ya li ser pirtûkê de wek berê sîyaseta Iraqê parastîye û besnê pirtûkê daye(110). Per Gahrton jî dema li ser naveroka pirtûkê disekine, Iraqê wek welatekî pêşketî dibîne û di warê kirîn-firotinê de ew çawa dîyar dike di navbera Iraq-Swêdê pêwîst e êdî pêwendîyên xurt bîna pêk anîn, Swêd petrolê ji Iraqê bistîne. Ji bo ku hukumdariya monopolên petrolê yêna cîhanê qels bibe, ew vê polîtîkayê kêrhatî dibîne(111). Dema mirov ji vê nivîsa Per Gahrton bi rê dikeve, tê xuyanê ku wî heta van salan jî polîtîkaya Iraqê ya der û hundir rast dîtîye.

Wek Sigrid Kahle, Marina Stagh ji sala 1978'an şunda hejmara rojnamevanên jin ku çûne Kurdîstanê çawa em dinêrin zêde bûne, wek mîsal Elin Clason, Ann Erikson, Aino Heimerson...

Di navbera salên 1978'an de rojnamevana Swêdî Elin Clason diçe Kurdîstanê, li herçar beşên Kurdîstanê mehekê di nav Kurdan de dimîne. Di nav van salan de gelek nivîsên wê di rojnameyan cuda-cuda tên weşandin. Di sala 1978 nivîseke wê ya dirêj li ser Kurdên Tirkîyê di rojname Ny Dag de der çûye(112). Carina bi serê xwe, carina jî bi Mahmut Baksî ve tevayî nivîsên li ser Kurdan amade kirîye. Di van salan de Mahmut Baksî jî wek rojnamevan gelek nivîs li ser Kurdan nivîsîne. Bi taybetî wek warê xebatê van herdu rojnamevanan ji xwe re Kurdîstana Tirkîyê hîlbijartine. Di van salan de êdî nivîsên li ser Kurdîstana Tirkîyê û Îranê zêtir dibin, Kurdîstana Iraqê dikeve cîhê duwemîn. Piştî hatina helbestvanê Kurd yê navdar Cigerxwin li Swêdê çawa em dibînin di weşanên perîyodîk de li ser wî gelek tişt hatine nivîsîn(113).

Di sala 1979'an de piştî şoreşa Îranê bala rojnamevanên cîhanê li ser tekoşîna Kurdên Îranê berev dibe. Di van salan de ji alîkî de hêvîyên Kurdan mezin dibin, ji alîkî de zordestîyên nûh li ser Kurdan tên pêk anîn. Di weşanên perîyodîk de ev şahî û şîna Kurdan, ji

Rojnamevan Ann Eriksson piştî gereke xwe sûretên ku li Kurdistanê kişandiye, li Swêdê nişan dide.

ber bi lez pêşketina bûyeran çawa em dibînin ketine zikê hev. Di weşanên periyodîk de ew sûretên ku hovîtiya nedîtî nişan didan, yên ku tê de dihate xuyanê leşkerên Xumeynî çawa li ber dîwaran Kurdên çav û destgirêdayî didin ber gullan. Ev suretan ji gelek nivîsan zêtir bala xwendevanan kişandine ser xwe. Ev tabloyên hov di rojnamên Swêdî, yên van salan de bi firehî cîh girtine(114).

Di sala 1979'an de babeta çend nivîsan dîsa Kurdistanê Iraqê pêk anîye. Ann Erikson di sala 1979'an de li ser sînorê Tirkîyê re derbasî Kurdistanê Iraqê dibe. Piştî sala 1975'an Kurdistan çawa kavi-xopan bûye, hatîye vala kirin, li vê herêma xalî ew dibe şahîdê belengazî û perîşaniya Kurdan. Angorî agahdarîyên wê wek zanîyarîyên berê 250 hezar Kurd bi zorê ji cîhên xwe hatine bi dûr xistin(115). Ann Erikson ne tenê wek rojnamevan, ew wek wênekêş jî hatîye nas kirin, gelek wêneyên wê di rojname, kovar û pêşgehên cuda-cuda de hatine nişandin. Ann Erikson, di sala 1975'an de bi du hevalên xwe ve tevayî li ser gereke xwe li Kurdistanê Tirkîyê nivîseke dirêj di rojname Dagens Nyheter de weşandibûn(116).

Di van salan de rojnamevanekê jin li ser Kurdan çend nivîs amade kirîye, Aino Heimerson e. Ew çûye Iraqê, Iraqê welatekî wek jêderxistinokê dibîne, siyaseta Iraqê derheqê Kurdan de zêde baş nabîne(117). Paşê ew derbasî Kurdistanê Îranê dibe(118).

Di sala 1979'an de çawa me li jor jî gotibû Kurdistanê Îranê di weşanên periyodîk de cîhekî berbiçav digire. Piştî destpêka şerê

Iraq-Îranê, di nav du agir û du enîyan de mayîna Kurdan, ji ber vê yekê babeta gelek nivîsan rewşa van herdu beşên Kurdistanê pêk tîne, nûçeyên derheqa Îran û Iraqê de dikevin nav hev.

Li dijî zordestiyên rejîma Îranê li dervayî welat gelek dengên protestoyê tên. Weşanên roja 21.8.1979 cîh dane meşeke protes-toyê li dijî êrîşên Îranê, Kurd li bajarê Stockholmê heta avaya huk-metê dimeşin. Di nav wan de helbestvanê Kurd Cigerxwin jî tê xuyanê, berpirsiyarên ku ev meş amade kirine, çawa em ji rojna-mên vê rojê fêr dibin bi serokwezîr Olla Ullsten re rûniştine, li ser rewşa Kurdan peyivîne. Herdu rojnamên mezin hem Dagens Ny-heter(119), hem jî Svenska Dagbladet(120) cîh daye vê bûyerê. Di sala 1980'an di rojnamên Swêdî de em daxuyanîke sefaretê Iraqê dîsa dibînin. Bi taybetî sefaretê çawa me berê jî gotibû navên nivî-sarên xwe danîye daxuyanî(annons). Di vê nivîsê de A.J.Haddavî li dijî pirsên Oswald Söderqvist û bersîvên serokwezîr Ola Ullsten derdikeve, ev pirs û bersîv derheqa Kurdan de li parlamentoya Swêdê de hatine raberzîn kirin. Ev daxuyanîya sefaretê Iraqê hem ji aliyê Kurdan, hem ji aliyê Swêdîyan de tê rexne kirin(121). Di sa-la 1979'an de cara pêşîn di parlamentoya Swêdê de bi alîkarîya Partîya Çep pirsê Kurdan tê rojevê. Ev bûyerê di pêwendiyên Kurd û Swêdîyan de wek pêşketineke giring dikare bê hesibandin.

Di sala 1980'an wek tê zanîn zordestî, êrîş û lêdanên dijî Kurdên Îranê ji yekten zêde dibin. Nivîskara Swêdî Britt Arenander, ji bo bala xwendevan û hevwehatiyê Swêdî bikşîne li ser vê pirsê, di nivîsa xwe de bêdengîya hukmeta Swêdê protesto dike, navê nivîsa xwe datîne "Gelo Olof Palme li ser Kurdan tiştêkî nizane?"(122). Parleme-terê Swêdî Bertil Måbring jî piştî vê nivîsê dîsa ji xwendevanan dipir-se: "Çima hemû kes derheqa Kurdan de hêdeng dimînin?"(123).

Ji alîkî de zêdebûna rexne û dengên protestoyê li dijî hukmeta Swêdê, ji alîkî de nebaşbûna rewşa Kurdên Îranê, di roja 12.8.1980'an de Olof Palme mecbur dimîne baweriyên xwe derhe-qa Kurdan de bi hevpeyvînekê pêşkêş dike. Di vê hevpeyvînê de Palme ji bo çareserkirina pirsê Kurdan li şûna zorê rêke aşîyîyê pê-wîst dibîne, eş-janên Kurdan qebûl kirîye, li dijî pêpeskirina mafên mirovî li Kurdistanê derketîye, zêtir li ser rewşa Kurdên Tirkîyê û Îranê sekinîye. Palme di vê hevpeyvînê de, li van herçar welatan Kurd wek kêmanîkê (minoritet) hesibandîye, ji bo Kurdan di nav sînorên van çar dewletan de otonomîya Kurdan wek rîya xelasîyê nişan daye, avakirina dewleteke serbixwe realîst nedîtîye. Ev hev-peyvîn di rojnama Aftonbladet de derketîye(124). Di dîroka pê-wendiyên Kurd û Swêdîyan de ev cara pêşîn e ku serokwezîrekî

Swêdî derheqa Kurdan de bi tehrekî vekirî awa fireh bawerîyên xwe pêşkêş kirîye.

Di nav van bîst salan de çawa çawa em berê jî li ser sekinîbûn, derheqa çend pirtûkên ku li ser Kurdan hatine weşandin, gelek pirtûknasî (recension) ji aliyê rojnamevan û nivîskaran de hatine nivîsîn, di dawîyê de ev nivîs bûne bingehên rexneyên fireh li ser Kurdan, forum û platformên kêrhatî pêk anîne. Di vî warî de Per Wästberg, Sigrid Kahle û Per Gahrton sê kesên ku pirtûknasîyên here zêde nivîsîne, dikarin bên hesibandin. Di vî warî de pirtûkek ku zêde rexne lê bûne, nivîs li ser hatine nivîsîn, pirtûka Mahmut Baksî û Elin Clason e ya ku di sala 1980'an de bi navê "Kurdistan- li ser zordestî û tekoşîna rizgarîyê" der çûye. Rexneya pêşîn li ser pirtûkê ji aliyê Per Gahrton hatîye nivîsîn, ew çend kêmasîyên pirtûkê nîşan dide. Nivîskarên pirtûkê di beşekê pirtûkê de li dijî nivîskarê Tirk Yaşar Kemal derdikevin, derheqa Kurdbûna wî, şaşîyên wî derheqa Kurdan de rexne dikin, ew Yaşar Kemal îtham dikin wekî wî folklorê Kurdî wek ya Tirkî nîşan daye, bêbextî li Kurdan kirîye. Derheqa Yaşar Kemal de, Per Gahrton di nivîsa xwe de wek Baksî û Clasonê nîn be jî, peyvên "bêbext" (svikare) û "xwefiroş" (quisling) bi kar tîne(125). Berpirsîyarê weşanxana ku pirtûkên Yaşar Kemal wergerandine zimanê Swêdî - Kristen Gidlung di nivîseke xwe de van îfadeyên Gahrton şaş û xelet dibîne. Ew dîyar dike ku Yaşar Kemal ne bi nivîskî, ne bi devkî Kurdî dizane. Yaşar Kemal tu wext xwe nefirotiye dewleta Tirkîyê, Yaşar Kemal cara pêşîn zordestîyên li ser Kurdan eşkere kirîye(126). Paşê nivîseke Siwe Raadik tê weşandin, ew jî wek Baksî û Clasonê difikire, weki Yaşar Kemal çanda Kurdî kirîye Çanda Tirkî ew vê yekê ji bo Yaşar Kemal şermekê dibîne(127). Piştî çendekî Baksî bersîva Kristen Gidlung dide, ew dîyar dike ku Yaşar Kemal Kurdî zane pipeyîve û destana Çiyayê Araratê ji devê gundîyên Kurd wergirtîye(128). Piştî van rexneyan dor tê Yaşar Kemal, di rojname Expressen de nivîseke wî wek bersîva Gahrton, Baksî û Raadik tê weşandin. Di vê nivîsa xwe de Yaşar Kemal van rexneyên li dijî xwe qebûl nake, di cîhekî de dinivîse tenê carekê wî li ser "perçê rohilata Tirkîyê" nivîsiye ew jî Destana Çiyayê Araratê ye(129). Sigrid Kahle jî nivîseke dirêj li ser pirtûkê dinivîse, lê belê tevî raberzînen derheqa Yaşar Kemal nabe(130). Mahmut Baksî di dawîya meha heyştan vê carê bersîva Yaşar Kemal dide, dijî gotinên wî derdikeve(131). Çawa tê zanîn di van mehan de Yaşar Kemal li Swêdê dima, paşê vegerîya Tirkîyê.

Heta sala 1980'an jî nêrîna bingehîn ya ku derheqa Kurdên Iraqê de di weşanên periyodîk de peyda bûye, teza "başbûna rewşa Kurdên Iraqê" ye. Rastiya vê başbûnê angorî rewşa Kurdên Tirkîyê û Îranê hatîye pîvandin, bûye krîterekî mezin. Piraniya rojnamevanên Swêdî ji nav welatên ku Kurd lê dijîn, wek welatê baştirîn Iraq hilbijartine. Svante Löfgren û Claes Löfgren piştî gereke dirêj li Iraqê ew jî vê bawerîyê parve dikin. Di nivîsa xwe ya ku di sala 1980'an de bi navê "Gilêya Kurd" (den Kurdiska knuten) hatîye weşandin, tê de cîh dane van bawerî û dîtînan xwe, di dawîya nivîsa xwe de dibêjin ku :**"Rewşa Kurdan ji der Iraqê tu cîhekî mayîn haştir nîne"**(132).

Lê belê piştî şerê Iraq-Îranê dest pê kir, ev herdu welat ketin pêsîra hev, qirika hev girtin, vê "başbûna" Iraqê reng û tehr guhirand, bûyerên dawîn wek bûyera Halepcê, Trajedîya Kurdan gelek tişt sero-bino kirin. Rûyê Iraqê yê rastîn vê carê li hemû cîhanê baş hate xuyanê, êdî ji hêzên ku bawerîya "Iraqa baş" diparastin tu dengê dernediket. Gelek rojnamevanên Swêdî piştî bîst salan êdî dikaribûn şovemîzma Baasê hêdî hêdî nas bikin, wan vê carê cîhê xwe li bal Kurdan girtin, wek Per Gahrton derbasî alîyê Kurdan bûn. Tekoşîna hêzên pro-Kurd û kontra-Kurd piştî gelek salan bi vî tehrî diqedîya. Rê careke din ji hev dahatin veqetandin wek sala 1974...

ÇAVKANÎ:

1) Lennart Ljunglöf, **Nasseriter, kommunister, kurder farlig treklöver för general Kassem**, Kvällsposten 12.12.1958.

2) Erik Nyblom, **Kurdistan-Trumfkort eller hjärnspöke i Mellersta Östern**, Svensk Tidskrift nr.4, 1959.

3) Bertil Hanström, **Det splittrade folket**, Sydsvenska Dagbladet Snällposten, 11.11.1960. G. J., **Intressant om Kurdistan**, Folket 22.11.1960. Sven Wahlberg, **I kurdernas oroliga hörn av världen**, Norrländska Socialdemokraten 1.11.1960. A.J. Smålan, **Folket som FN glömt**, Ny Dag, 19.11.1960. Kjell Rönnelid, **Kurderna-okänt hergsfolk**, Dala Demokraten, 7.12.1960. Sven Nordvall, **Kurdisk kontakt**, Sundsvall Tidning 7.12.1960.

4) Barbro Karabuda, **Hos kurderna** 1-2, Vecko-Journalen, nr.42, 43, 1960.

5) Agne Hamrin, **Kurderna-det glömda folket som vädjar förgäves**, Dagens Nyheter 26.11.1960.

- 6) Barbro Karabuda, **Kurdiska stambövdingar fara för Turkiets lugn**, Östergötlands Folkblad 4.1.1961. Barbro Karabuda, **Kurdproblemet i Mellersta Östern II**, Östergötlands Folkblad 7.1.1961.
- 7) Lennart Ljunglöf, **Kurderna i Mellersta Östern**, Kvällsposten 31.1.1961.
- 8) Lennart Ljunglöf, **Kassemis trupper och upproriska kurder bekämpar varandra med Öststatsvapen**, Kvällsposten 17.7.1962.
- 9) John Myron, **Kurderna på offensiven**, Nya Norrland 27.8.1962.
- 10) Lars B Svedgård, **"Arabernas plåga"**, Dagens Nyheter 24.7.1963.
- 11) Bruno Eneberg, **Kurdernas eviga kamp**, Barometern 25.6.1963.
- 12) Leander Tell, **Frågan om Kurderna**, Östergötlands Folkblad 17.7.1963.
- 13) Carl-Elof Svenning, **Kurdisk nationalism**, Pohitisk Tidskrift, Januari-1964.
- 14) Eivor Samuelsson, **Kurderna och Irak**, Ny Tid 12.5.1965.
- 15) Eivor Samuelsson, **Porträttet: Mustafa Barzani**, Världshorizont nr.5, 1966.
- 16) M.K., **Begår Irak Folkmord?**, Bohusläningen 3.6.1966.
- 17) Johan Almqvist, **Kurdistan - Partisanrig eler storpolitisk tändhatt**, Göteborgs-Tidningen 25.9.1966.
- 18) Lars Holmberg, **Penninghjälp till fattiga kurder borta i korruperades fickor?**, Sydsvenska Dagbladet Snällposten 31.12.1966.
- 19) Olof G Tandberg, **Sagan om den magiska oljan som trollade bort ett folk**, Fönstret nr.9, 1966.
- 20) Anders Johansson, **Ett folk som saknar nation .Svensk anklagar Irak - Folkmord på Kurder**, Dagens Nyheter 15.2.1967. Anders Beijbom, **Är det "glömda kriget" i Irak folkmord? - Ja säger observatör från kurdkommitten**, Vår Kyrka nr.33, 1967.
- 21) Per Wästberg, **Glöm inte kurderna**, Dagens Nyheter 4.3.1967.
- 22) L. Carlsson, **Nödorp från Orienten**, Svenska Dagbladet 15.2.1967.
- 23) Johan Almqvist, **Det glömda kriget - I snart fyrtio år har kurder kämpat för sin frihet**, Kvällsposten 23.7.1967.
- 24) Bedirhan Anter, **Hot och teror mot kurderna**, Uppsala Nya Tidning 29.11.1967.
- 25) Caleb J Andersson, **Rebellerna i bitter strid - regeringen: 25 miljoner för ledarens huvud**, Vi nr.1, 1967.
- 26) Gösta Ågren, **Irak mördar kurderna**, Expressen 22.3.1969.
- 27) Olof G Tandberg, **Det glömda kriget - en sak för FN**, Göteborgs-Posten 11.6.1969.
- 28) Ingvar Laxvik, **Det "glömda" kriget i kurdiska Irak**, Länstidningen-Östersund 3.9.1969.
- 29) Anders Küng, **Kurdistan i världspolitiken**, Svenska Dagbladet 30.10.1969.
- 30) Anders Küng, **Kurdistan - ett glömt krig**, Svenska Dagbladet 4.11.1969.

31) Memo Yetkin-Ann Marie Freding, **Kurdistan - Landet som inte är**, Kommentrar nr.3, 1969.

32) Johnny Flodman, **Ökad inrikes oro bakom eld - upphör**, Svenska Dagbladet 12.3.1970. **Bagdad lovar kurderna självstyre inom Irak -Inte första gången**, Dagens Nyheter 12.3.1970. Bo Ture Larsson, **Kurdistan blir till**, Barometern 20.3.1970.

33) **Aftonbladet hos frihetsledaren som segrat efter 9 år**, Aftonbladet 24.4.1970.

34) Bitte Lundbrog, **Syrien tvångsflyttar 400 000 kurder**, Svenska Dagbladet 16.1.1970.

35) Thomas Hammarberg, **Det nya regeringen i Turkiet...**, Expressen 28.7.1971.

36) Richard Haas, **Kurder i Sverige lär sitt modersmål**, Dagens Nyheter 28.8.1971.

37) Peter Stjärnberg, **I elva år var det krig**, Expressen 25.8.1971.

38) Peter Stjärnberg, **Ingen riktig fred för kurderna**, Dagens Nyheter 9.9.1971.

39) **Kurderna ett glömt folk**, Ergo 15.10.1971.

40) Richard Haas, **Hur Barzani undgick det gröna mordbältet**, Dagens Nyheter 9.10.1971.

41) Johnny Flodman, **Johnny Flodman hos kurdernas ledare: "Litar ej på Bagdad -fredsavtalet kränkt"**, Svenska dagbladet 29.11.1971.

42) Rickard Haas, **Undkom ändstationen i Irak till polisstationen i Sverige**, Dagens Nyheter 14.1.1972.

43) Birger Stolpe, **Kurderna illa ute - begär demokrati**, Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning 21.1.1972.

44) Rickard Haas, **Nytt försök mörda kurdledare med bomb**, Dagens Nyheter 8.8.1972.

45) **Kampen mot förtrycket**, Ergo 17.8.1972.

46) Peter Stjärnberg, **Kurderna i Turkiet**, Liberal Debatt nr.3, 1972.

47) Bo Kage Carlson, **Kurdiskt protesttåg**, Svenska dagbladet 6.5.1973.

48) **Kurder fruktar krig: "Irak bar BC-vapen"**, Uppsala Nya Tidning 19.9.1973.

49) **Kurdisk larmrapport -Irak redo för gaskrig**, Dagens Nyheter 1.12.1973.

50) **Kurderna fruktar gaskrig**, Svenska Dagbladet 1.12.1973.

51) **Nytt krigshot i Irak -dödläge om Kurdistan**, Dagens Nyheter 28.9.1973. Rickard Haas, **Ingen glädje i Kurdistan -Bagdad bröt alla löften**, Dagens Nyheter 11.3.1974.

52) Bengt Nordell, **"Sovyet vill pressa kurderna till lugn"**, Dagens Nyheter 24.3.1974.

- 53) Thomas Hammarberg, **Han laddar upp för ett nytt krig**, Expressen 31.3.1974.
- 54) Lennart Ljunglöf, **I skuggan av...**, Aftonbladet 18.4.1974.
- 55) Sigrid Kahle, **Ett land med olja får inte vara i fred**, Svenska Dagbladet 8.5.1974.
- 56) Gudrun Hjelte, **Kurderna vänder sig mot Barzani**, Aftonbladet 21.5.1974.
- 57) O.S.Shweish, **Kurdernas kamp är rättvis**, Aftonbladet 4.6.1974.
- 58) Samir Boutani, **"Först ska Bagdad kuvas ner sen är det kurdernas tur"**, Aftonbladet 10.6.1974.
- 59) Olle Engkvist, **Kurdistan**, Liberal Debatt nr.4, 1974.
- 60) Herman Lindqvist, **Expressen mitt inne i kurdernas krig - ett land utan gränser**, Expressen 2.7.1974. Herman Lindqvist, **Kurdisk brigad anföll - och Expressen var där!**, Expressen 3.7.1974.
- 61) Martin Dyfverman, **Irans Kurder boppas också på frihetskamp**, Dagens Nyheter 6.8.1974.
- 62) **TV visar idag kurdernas fribetskamp**, Dagens Nyheter 13.8.1974.
- 63) Per Gahrton, **Iran, USA med i kampen om Kurdistan**, Dagens Nyheter 18.8.1974. Martin Dyfverman, **Irak svek kurderna**, Dagens Nyheter 18.8.1974.
- 64) Björn Ahren, **Barzani leder Iraks kurder på fel väg**, Ny Borg, nr.53, 1974.
- 65) Martin Dyfverman, **Irakisk delegation -Stridande kurder allt mer isolerade**, Dagens Nyheter, 27.8.1974.
- 66) Herman Lindqvist, **Expressen har träffat kurdernas ledare Barzani : "Vi ger oss inte förrän vi besegrat Iraks arme"**, Expressen 15.11.1974. Herman Lindqvist, **Irakiska soldater levande måltavlor**. Expressen 17.6.1974. Herman Lindqvist, **De kurdiska fångarna ville kurderna inte visa mig**, Expressen 19.11.1974. Herman Lindqvist, **Världens tuffaste soldat kan inte gå i takt**, Expressen 21.11.1974. Herman Lindqvist, **En natt frös 31 barn ihjäl**, Expressen 22.11.1974.
- 67) Luis Malka, **Kurderna är världens bästa soldater**, FIB-Aktuellt nr.20, 1974.
- 68) Sture Karlsson, **Sista striden för kurderna?**, Dagens Nyheter 7.12.1974.
- 69) Göran Lundin-Lars Hesselmark, **"Kurdiska gerillan långt ifrån slagen"**, Dagens Nyheter 10.12.1974.
- 70) Sture Karlsson, **Krånkligt krig i Kurdistan**, Dagens Nyheter 11.12.1974.
- 71) **Kurdistan - en rättvis frihetskamp eller i USA's intresse?**, Sture Karlsson och Göran Lundin diskuterar ett okänt krig, Gnista nr.1, 10/16.1.1975.
- 72) Sture Karlsson, **Kurdernas självständighetskamp berättigad och utnyttjad**, Kommentar, nr.5-6, 1975.

73) Tord Wallström, "**Bergen är våra enda vänner...**" - HJ:s Tord Wallström **bland frihetskämparna som världen glömt**, Hemmets Journal nr.1, 1975.

74) Göran Lundin - Lars Hesselmark, **Vi körde mjöl och granatar**, FIB-Aktuellt, 8.4.1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, **Rapport från kurdkriget: 50 000 strider för självstyre**, Statsanställda nr.3, 1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, **Det tysta kriget i Kurdistan rasar vidare**, Fabriksarbetaren, nr.1, 1975. Göran Lundin - Lars Hesselmark, **Frontrapport från Kurdistan**, Rapport från SIDA :1, Januari-Februari 1975. **Gerillan i Kurdistan: "Vi slåss för vår självständighet"**, Bilder Lars Hesselmark SAFTRA, Aktuell Fotografi nr.3, 1975.

75) Göran Lundin, **Den "odödliga" Barzani - Världens äldste gerilla-krigare**, Aftonbladet 6.1.1975.

76) Caleb J Anderson, **Kriget mellan Bagdadregeringen och kurderna blir inte långvarigt**, Aftonbladet 21.1.1975. Caleb J Anderson, **Tiden arbetar för regeringen inte för kurderna**, Aftonbladet 22.1.1975.

77) Göran Lundin, **Om kurderna i Irak**, Aftonbladet 30.1.1975.

78) Caleb J Anderson svarar, Aftonbladet 31.1.1975.

79) Caleb J Anderson, **Kurdernas kamp på upphälningen**, Internationella Studier nr.3, 1975.

80) Göran Lundin-Lars Hesselmark, **"Vi blev bombade av sovjetiska plan"**, Clarte nr.47, 1974.

81) Leslie H. Gelb, **Efter avtalet Irak-Iran: Storoffensiv mot kurderna**, Svenska Dagbladet 11.3.1975. Per Forslin, **Grannsämja kurdernas olycka**, Svenska Dagbladet 14.3.1975. Åke Ringberg, **Kurder betalar fred Irak-Iran**, Dagens Nyheter 20.3.1975. Staffan Heimerson, **Kurdernas ledare flyr till USA**, Aftonbladet 23.3.1975. A.M., **Kurderna kapitulerar**, Dagens Nyheter 19.3.1975. Ulla Lundström, **Turkisk press: Massjälvmord bland kurder**, Dagens Nyheter 30.3.1975. Staffan Heimerson, **Hundratusentals kurder når inte fram till friheten**, Aftonbladet 31.3.1975. Per Forslin, **Ett folk på flykt...**Svenska Dagbladet 6.4.1975. Ulla Lundström, **Kurder i desperat flykt mot stängda gränspass**, Dagens Nyheter 6.4.1975. Åke Ringberg, **Kurdernas frihetskamp är slut**, Dagens Nyheter 4.5.1975.

82) Tord Wallström, **I Kurdistan hotas nu 350 000 människor av svältöden...Men UD vill inte höra på**, Expressen 24.3.1975.

83) Staffan Heimerson, **Ett helt folk sopas hort i oljans heliga namn**, Aftonbladet 6.4.1975.

84) Calle Hård, **TV-fotograf sårad i kurdernas krig**, Expressen 13.4.1975.

85) Jan Guillou & Marina Stagh, **Kurderna lägger ner vapnen - Forna fiender försonas**, Dagens Nyheter 6.5.1975.

86) Tord Wallström, **När kurderna övergavs av USA och Iran**, Sydsvenska Dagbladet 11.5.1975.

- 87) Per Gahrton, **Kurdupproret kuvat-många problem kvar**, Sydsvenska Dagbladet 17.5.1975.
- 88) Per Gahrton, **Kurdernas svenske vän**, Sydsvenska Dagbladet 13.6.1975.
- 89) Tord Wallström, **Baatbisternas svenske vän**, Sydsvenska Dagbladet 17.6.1975.
- 90) Gunnar Helander, **Tendentiös recensent**, Sydsvenska Dagbladet 20.6.1975.
- 91) Per Gahrton, **Inget folkmord i Kurdistan**, Sydsvenska Dagbladet 2.7.1975.
- 92) Tord Wallström, **Slut på debatten om kurderna**, svar: Per Gahrton, Sydsvenska Dagbladet 20.7.1975.
- 93) J.Ali, **Kurderna...** Sydsvenska Dagbladet 29.9.1975.
- 94) Per Wästberg, **Kurderna har rätt att bestämma sitt öde**, Dagens Nyheter 6.8.1975.
- 95) Gunnar Andersson, **Kurderna - det förrådade folket**, Värnamo Tidningen 20.9.1975.
- 96) A.M., **Kurdernas öde**, Dagens Nyheter 28.2.1976.
- 97) Bertil Persson, **Kurdernas öde**, Dagens Nyheter 29.2.1976.
- 98) A.M., **Den kurdiska knuten**, Dagens Nyheter 2.9.1976.
- 99) Per Gahrton, **Öppet brev till Iraks ambassadör om deportering och avrättning av kurder**, Dagens Nyheter 28.4.1976.
- 100) Burhan Chazal, **Svar till Per Gahrton om kurderna i Irak : "Försök namnge en enda avrättad Kurd"**, Dagens Nyheter 6.7.1976.
- 101) Per Gahrton, **Är Bagdadregimens metoder förenliga med humanitet och rättssäkerhet?**, Dagens Nyheter 7.6.1976.
- 102) **Förföljersna av Kurderna: 300 000 har deporterats, över 200 har avrättats**, Dagens Nyheter 28.7.1976.
- 103) Annon: **Meddelande från Iraks regering**, Dagens Nyheter 24.10.1976.
- 104) Lotta Schullerqvist, **Amnesti innebar död och fängelse**, Dagens Nyheter 8.11.1976.
- 105) **Kurderna i Irak återupptar revolten**, Dagens Nyheter 3.8.1976. **Legendarisk gerillaman leder Kurdiskt uppror**, Dagens Nyheter 17.10.1976.
- 106) Herman Lindqvist, **Kurderna försätter sin tusenåriga kamp**, Expressen 27.11.1977.
- 107) Herman Lindqvist, **En dimmig bok om Irak**, Expressen 30.3.1977.
- 108) Sigrid Kahle, **Irak-det nya Arabien?**, Svenska Dagbladet 27.12.1977.
- 109) Wilhelm Agrell, **En ny provokativ bild av Irak - Det nya Arabien försöker fjärma sig från Sovjet**, Dagens Nyheter 11.8.1977.
- 110) Sture Karlsson, **Irak-en fallstudie för det nya Arabien**, Aftonbladet 30.8.1977.

- 111) Per Gahrton, **Tjänar svensk exportindustri på en radikal utrikespolitik?**, Sydsvenska Dagbladet 9.4.1977.
- 112) Elin Clason, **Det glömda Kurdistan**, Ny Dag 9.1.1978.
- 113) Mahmut Baksi, **Sorg och tillförsikt** Aftonbladet 30.7.1980. Elin Clason, **Ciger-xwin -diktare utan land**, Aftonbladet 6.11.1979.
- 114) Elin Clason, **"En kamp för att överleva"**, Dagens Nyheter 21.8.1979. Elin Clason, **Dröm om frihet**, Dagens Nyheter 26.8.1979. Elin Clason, **Kurdernas korta frist ute**, Dagens Nyheter 30.10.1979.
- 115) Ann Erikson, **"De dödade våra får, brände allt vi ägde"**, Aftonbladet 15.2.1979. **Kurdiska bilder på bibliotek**, Norbottens-Kuriren 15.5.1979.
- 116) Gunilla Abrahamsson, Ann Eriksson och Karin Fahlgren, **Kurderna i Turkiet - fattiga, diskriminerade**, Dagens Nyheter 5.5.1975.
- 117) Aino Heimerson, **Det gåtfulla Irak**, Aftonbladet 7.2.1979.
- 118) Aino Heimerson, **Kurdernas ledare: "Iranska soldater dödade våra kvinnor och barn" - Här har kurdernas nya krig börjat**, Aftonbladet 25.4.1979.
- 119) **Kurder kräver Sveriges stöd**, Dagens Nyheter 21.8.1979.
- 120) Eva Hamilton, **Kurder manar Ullsten: "Fördöm Irans nye diktator"**, Svenska Dagbladet 21.8.1979.
- 121) A.J.Haddavi, Anonns: **Meddelande från Iraks Ambassad**, Svenska Dagbladet 26.1.1980.
- 122) Britt Arenander, **Vet Olof Palme inget om kurderna?**, Expressen 2.6.1980.
- 123) Bertil Måbring, **Varför tiger alla om kurderna**, Expressen 14.6.1980.
- 124) **"Kurdisk självstyre bör uppnås på fredlig väg"** (intervju med Olof Palme), Aftonbladet 12.8.1980.
- 125) Per Gahrton, **Oumbärligt om kurderna**, Dagens Nyheter 29.2.1980.
- 126) Krister Gidlund, **Gahrton har fel**, Dagens Nyheter 3.3.1980.
- 127) Siwe Raadik, **Är Kemal förrädare?**, Expressen 8.8.1980.
- 128) Mahmut Baksi, **Kemal är kurd**, Dagens Nyheter 10.3.1980.
- 129) Yasar Kemal: **Nej, jag bar intet stulit!**, Expressen 14.8.1980.
- 130) Sigrid Kahle, **Kurdistan - Fast på fel sätt**, Svenska Dagbladet 22.8.1980.
- 131) Elin Clason & Mahmut Baksi, **"Äntligen avslöjas lögnaren Kemal"**, Expressen 26.8.1980.
- 132) Svante Löfgren & Claes Löfgren, **Den kurdiska knuten**, Jorden Runt nr.9, 1980.

DI NAV "EDEBÎYATA OLOF PALME" DE NÊÇÎRA KURDAN

Çîroka, "Kurd mirovkuj, rêbir, eşkiya û hov in" çîrokeke gelek navdar û kevn e. Çîrokeke mayîn jî "Kurd netewekî bêxweyî, bêkes û tenêmayî" ye. Ev herdu çîrok jî berî sed salan li Ewrûpê belav bûne, ketine li ser zar-zimanan. Ji bo rastîya van çîrokan bi çavên xwe bibînin, gelek mîsyoner, gerok, rohilatnas û kesên mayîn çûne derketine Kurdistanê. Piştî van gerên xwe van kesan li ser Kurdan gelek caran tiştine çewt, xelet û ne objektîf nivîsîne. Lê belê piştî sed salî vê carê Kurd hatine Ewrûpê, tehrê van herdu "çîrokên klasîk" her çiqas hatin guhartin jî, bingehên naveroka wan zêde nehejîya, tenê motif û xemilên nûh ve neqîşîn, wek motîfa terorê...Motîfa terorê wek zîhnîyeteke nemirovî bû barekî giran li ser milên Kurdan. Di rêça van "çîrokên klasîk" de paydabûna "çîrokên modern" derheqa Kurdan de neguhirîna bîr-bawerîyên pêşin û xelet nîşanî me didin. Belavkarê van çîrokan bê guman ne tenê Ewrûpayî ne, wusan jî hêzên ku li ser Kurdan zordestîke mezin dajon bi xwe nin.

Ji van çîrokên modern yek jî, bi taybetî piştî kuştina serokwezîrê Swêdê Olof Palme, li Swêdê hat efirandin û belav bû. Angorî vê çîrokê Olof Palme bi destê Kurdan hatibû kuştin, di vê çîrokê de Kurd wek mêrkujê Olof Palme dihatin nîşandin. Kurd wek kategorîke etnîkî dihatin mehkum kirin. Lê belê gelek nivîskar û rojnâmevanên Swêdî li dijî vê neheqîya Kurdan bûyî, derketin, ev propaganda wek çîrokên berî sed salî, "*çîrokên haydutan*" (rövarhistorier) bi nav kirin. Ev çîroka ji devê kê derket, mêrxasê wê kî ne û çîrok çawa belav bû? Bersîvên van pirsan ji der polemîkên teng heta niha bi çavekî zanistî ne hatine dayîn. Piştî kuştina Olof Palme tenê li Swêdê li ser vê bûyerê gelek pirtûk hatin weşandin, van çavkanîyan di dawîyê de bingehên edebîyata li ser Olof Palme pêk anîn. Hejmara wan roj bi roj her diçin zêde dibin. Di nav van materyalan de kê-m-zêde faktorekî balkêş jî faktorê Kurd e. Nivîsarên ku di rojnâme û kovaran de çap bûne jî, mirov li ser vê edebîyatê de zêde bike, em dikarin bêjin ev "*Edebîyata Olof Palme*" îro gîhîştîye bi sed hezar rûpelan. Ji aliyê din raporên çend grup û komîsyonan jî di van salên dawîn de wek pirtûk hatin weşandin, wek Rapora Komîsyona Hukukvanan (1), Rapora Komîsyona Parle-

menteran (2), Rapora li ser Rêxistina Îstîhbaratê (3) Rapora Pirsîyarîyên Komîsyona Qanuna Bingehîn û raporên mayîn (4)...Firehîya vê materiyala li ser kuştina Palme ya ku tenê ji raporan pêk hatî îro gîhîştîye 12 0000 rûpelan. Di vê lêkolîna xwe de bi taybetî em dixwazin di nav "Edebîyata Olof Palme" de li ser perspektîva Kurdan bisekinin, bi alîkariya van çavkanîyan bingehên vê perspektîfê raçav bikin.

Li Swêdê "Nêçîra Kurdan" (Kurdjaktet) berî (1984-1986) û piştî (1986-1990) kuştina Olof Palme wek du perîyodan mirov dikare beş bike. Bi kurtî kampanya li dijî Kurdan di navbera salên 1984-1990 bênavbirî heft salan berdewam kir. Lê belê kuştina Olof Palme safî bibe jî, nebe jî di vê babetê de navê Kurdan bi salan di gelek çavkanîyan de bê guman dê cîhê xwe bigre û di vê bûyerê, bûyerên bi vê ve gêrêdayî de perspektîfa Kurd hertim dê bê lêkolandin.

I

Di navbera van heft salan de (1984-1990) propaganda, êrîş û nêçîra li hemberî Kurdan li Swêdê bû babeta romanekê, nivîskarê Swêdî Jan Guillou, di vê romana bi navê Mêrkujê Rûmetbilind (5) de dixwaze neheqîya li dijî Kurdan eşkere bike, hunera efirandina vir-derewan û desînformasyonê raxe li ber çavan.

Jan Guillou di sala 1944'an de hate dinê, di despêkê de wek rojnamevan kar kir, li gelek rojname û kovaran de nivîsarên wî der çûn. Bi taybetî di warê eşkerekirina hin rastîyan de roleke gelek aktîf lîst. Jan Guillou ji aliyê din piştgirtîya gelên bindest kir, her çiqas derheqa tekoşîna Kurdên Iraqê de piştî binketîna sala 1975'an de tiştine nerast nivîsî be jî, hertim doza bindestan parast, wek gelên Felestînî, Vîyetnam, Kurd...Di dawiyê de bi kurtî ew bû dostê "Gelên Cîhana Sêwemîn".

Piştî şikîn û binketina şoreşa Kurdên li Iraqê, Jan Guillou û Marina Stagh çûn Iraqê, rewşa Kurdan bi çavên xwe dît. Piştî vê gerê van herdu rojnamevanan pirtûkeke bi navê Iraq-Erebîstana Nûh(6) di sala 1977'an de nivîsîn. Ev "Erebîstana" ku îro li rohilata navîn de doza Pan-Arabîzmê dike, bû sedemên krîza Kuweytê, Jan Guillou berî çardeh salan pêşketina wê tespît kirîye. Di vê pirtûkê de her şiqas bawerîyên pro-Arabîzm zêde bin jî, wek çavkanî berhemeke giring e, beşeke fireh jî li ser rewşa Kurdan hatîye nivîsîn. Bi vî tehrî zanîyarîyên Jan Guillou li ser Kurdan diçûn digihîştin

van salan, piştî vê yekê nivîskar bi pirsra Kurdan ve hertim mijûl bû.

Romana pêşîn ya ku bi navê Dîkê Sor di sala 1986'an de hat weşandin, nivîskar dema ev romana xwe nivîsiye, angorî gotinên wî rewşa Kurdan li Swêdê daye ber çavan, ji serboriyên Kurdan gelek îstifade kirîye(7). Di vê romana pêşîn de li Stockholmê polêsekî Swêdî bi destê kesên nenas tê kuştinê. Angorî polês, ev kuştin bi destê Felestîniyan hatiye bi cih anîn. Lê belê mêrxasê romanê yê bi nav û deng Carl Hamilton di vê baweriyê de nîne, ew diçe Îsrayîlê, di rêçeke mayîn de dimeşe, bi vî tehrî "teoriya porreşan" ji rojevê dikeve.

Romana Jan Guillou ya ku sala par (1990) bi navê Mêrkujê Rûmetbilind hat weşandin, di ve romanê de nêçîra ku li Swêdê dijî Kurdan hatiye ajotin, cihekî giring digre. Wek romanên berê, mêrxasê vê romanê jî yê herî navdar Carl Gustaf Gilbert Hamilton e. Ew, di romanê de wek ajanekî mêrxas, bêtirs tê nas kirin. Kesekî jêhatî ye. Carl Hamilton li Amerîkayê xwendîye, ketîye nav hêzên çep, kesekî dewlemend e. Hamilton paşê di nav karê îstîfbarata leşkerî de cih digre û di dawiyê de dibe zabitekî bahriyê. Lê belê, berî her tiştî ew dibe ajanekî-super, paşê jî dibe mêrkujekî bê tirs. Bi kurtî, di romanên xwe de Jan Guillou ew xistiye dilqê "James Bondê Swêdê". Dena mirov her pênc romanên nivîskar dixwîne, dibîne ku ji destê Carl Hamilton her tişt dikare bê. Bi efirandina wek mêrxasekî Carl Hamilton, nivîskar dixwaze nîşan bide ku ew tenê ne mirovek e, ji aliyê din de Carl Hamilton di civata Swêdê de dezgeh û sazgehekê temsîl dike.

Romana Mêrkujê Rûmetbilind de Carl Hamilton her çiqas dîsa navdar be jî, bûyerên ku di romanê de derbas dibin zêdetir bala xwendevanan dikşînin li ser xwe, wek "Nêçîra Kurdan"...Angorî romanên berê, di vê romanê de Hamilton êdî mirovan nakuje, di romanê de "derdê dilan" gelekî Hamilton mijûl dike. Ji alîkî de Eva Britta wî li Swêdê, ji aliyê din Tessie wî ji Amerîkayê lingê wî dixîne soleke teng. Ew êdî di rêke mayîn de dimeşe: make love-not war. Vê carê "derdê dilan" mala Carl Gustaf Gilbert Hamilton dişewitîne...

Di romanê de bûyerên here mezin kuştina du zabitin Swêdî ne. Herdu zabit jî, kesine salbihurî ne, êdî kal bûne. Yek ji wana generalekî kevn-af Klinton e, bi hovîti li bajarê Norrköpingê tê kuştin, 85 salî ye. Piştî çendekî vê carê amîralekî bi navê von Otter li bajarê Uppsalayê tê kuştin. Pirsên "kê" ev zabitan kuştine û "çima" kuştine, hişê polês tevlihev dike û serêşike mezin ji bo polês peyda

dibe. Dema polês îfadên nas, pizmam û hevalên wan zabitan digre, malên wan digere, serboriya van kesan, pêwendiyên wan dikolîne, di dawîyê de polês rastî rêça Kurdan tê. Êdî polêsê îstîhbaratê bawerîya xwe baş tîne ku, ev zabitên Swêdî bi destê terorîstên Kurdan hatine kuştin. Polês êdî li pey Kurdan e...

Çima polês şikê dibe li ser Kurdan? Piştî pirs-pirsariyên xwe polês dibîne ku keça generalê ku li bajarê Norrköpingê hatiye kuştin, ev keça bi navê Louise Klinton pêwendiyên wê bi Kurdan heye. Angorî polês ev keça ku doxtoriyê dike, li Kurdistanê alîkarîya Kurdan kirîye, ew dosta Kurdan e. Angorî teorîya polês bavê vê keçikê bi destê Kurdan hatiye kuştin, motîfekî polîtîk di bin vê yekê de heye.

Ji aliyê din amîralê ku li bajarê Uppsalayê tê kuştinê, angorî bawerîya polês ev jî, bi destê Kurdan hatiye kuştin, polês dixwaze vê yekê jî bavêje li ser Kurdan. Angorî teorî û bawerîya polês, li wê taxa ku ev amîral lê maye, hemberî mala amîral çend keçikên xwendevan dimînin, ji wan keçikan yek xwişka wê bi Kurdekî li Stockholmê dimîne, bi wî re zewicîye. Îhtîmaleke gelek mezin heye ku, vî kesî ev amîral kuştîye. Polês ji aliyê din bi tehrekî veşartî, dizîka ve mala van keçikan jî guhdar dike. Di malên wan de veşartina mîkrofonan û derxistina van mîkrofonan di dawîyê de dibe serêşîke mezin. Ev beşê romanê, li Swêdê guhdarkirina malên Kurdan û skandalên bi vê yekê ve girêdayî, gelekî baş radixe li ber çavan.

Ji ber ku ev herdu general leşker in, ji aliyê din de sazgehên leşkerî jî li pey mêrkujên wan zabitan dikevin, pirsîyarî û xebatên xwe ji der polês berdewam dikin. Ji bo mêrkujên wan generalan bibînin, Carl Hamilton û du hevalên xwe li pey rêçeke mayîn dikevin, bawerîya xwe bi teorîya Kurd naynin. Carl Hamilton û hevalên wî dikevine nav arşîvên kevn, şev-roj bi serboriya van zabitên kuştî ve mijûl dibin. Paşê ew dibînin ku van herdu zabitên Swêdî di salên Şerê Cîhanê Yê Duwemîn de alîkarîya ordiyên Hitler kirine. Bi kurtî di bin kuştina van herdu zabitan de pirsê heyfildanê heye. Carl Hamilton û hevalên wî di dawîyê de rêça rast dibînin, ji bo mêrkujên wan zabitan bigrin diçin derdikevine Norveçê.

Jan Guillou angorî her çar romanên xwe yê berê, ev romana xwe zêdetir li ser bingehekî entellektuel ava kirîye. Di vê romanê de Carl Hamilton gelek nerm bûye. Nivîskar di vê romana xwe de dixwaze nîşan bide ku, di salên Şerê Cîhanê Yê Duwemîn de, nealîgirîya (neutralitet) Swêdê birînen mezin xwarine. Di van salan de li Swêdê hejmara kesên alîkarîya ordî û hêzên Hîtler kirine her çûne zêde bûne. Di sala 1943'an de tirs-xofa Swêdê mezin dibe wekî

Almanên serkevin û welatê wan zevt bikin. Ji ber vê yekê jî her çiqas Swêdê di nav şer de raste-rast cîh negirtibe jî, çawa nivîskar nîşan dide gelekî piştgirtîya hevalbendên Hitler kirîye.

Nivîskar di romana xwe de dixwaze vê mesajê bighîne xwendevanan: "Çawa ev herdu zabitin Swêdî hi destê Kurdan nebatine kuştin, Olof Palme jî bi destê Kurdan nebatîye kuştin". Bûyerên ku di romanê de li dora Kurdan berev dibin, bi xwe bûyerên berî û piştî kuştina Olof Palme tînin bîra mirovan, an jî nivîskar dixwaze bîne bîra xwendevanan. Neheqîya di romanê de tê serê Kurdan, wek realîte neheqîyên ku di navbera salên 1984-1990 hatine serê Kurdan, tîne zimîn. Nivîskar pêwendîyên duh-îro-sibê di romanê de bi gelek jêhatî rûberî hev dike. Ew, nêçîra ku ji aliyê polês de li dijî Kurdan hatîye ajotin, nivîskar wek realîtekê dispêre dîrokê û vê êrîşê bi zordestîyên Hitlervanan ve hemberî hev dike.

Foto: ROLF HAMILTON

Evîn, Berin och Welat är kurder och bor i Tensta. De är arga för att den svenska polisen envisas med att tro att det är några kurder som har mördat Olof Palme.

Misstankar skapar rädsla Kurdiska barn längtar hem

Ji ber nêçîra Kurda, zarokên Kurd tirs-xofa xwe dîyar dikin (Dagens Nyheter 1.2.1987).

II

Di roja 28-2-1986'an de serokwezîrê Swêdê Olof Palme li kuçeke Stockholmê danê êvarê saet 23.21'an bi destê kesên heta niha jî nenas de tê kuştinê. Olof Palme û jîna wî Lizbet Palme wê êvarê ji bo filmê "Birayên Mozart" (Bröderna Mozart) mêze bikin, diçin sînemake bi navê Grand. Dema film diqede, ew û jîna xwe vê şeva Înê tenê bi peyatî dixwazin herin mala xwe, lê belê mêrkuj biryarê kuştina wî êdî girtîye, dema ew derbasî alîkî kuçê dibin, jî pişt ve Olof Palme tê lêxistin û cîh de can dide.

Piştî kuştina Olof Palme li Swêdê roja din polês dest bi karê xwe kir, bi sedan polês pey îz û şopa mêrkujê Olof Palme ketin. Lê belê di destê polês de tu delîlek tune bû an jî mêrkuj li pey xwe tu îzek-tîstek nehîştibû. Bi hezaran bawerî, teorî û rêç hebûn. Angorî tecrubeyên polîsîyê, pêwîst bû rêçek bihata hîlbijartin, di vê rê de tenê pêşîra mêrkuj dikaribû bihata girtin. Di dawîyê de polês angorî tecrubeyên xwe, ev gotina kal bavan ji xwe re kire bawerîya rênîşandar: **Nêçîrê dikî rêkê de here!**

Polês bawerî, şik û hêza xwe di rêkê de berev kir. Ev rêç diçû digihîste Kurdan. Piştî kuştina Palme li ber destê polês 18 000 nav berev bûbûn û polês şik dibire 200 rêçan. Di dawîyê de polês rêça Kurdan hîlbijart, bêtir li ser sekinî. Angorî vê çîrokê Kurdan Olof Palme kuştibû. Peyva "Kurdan" (Kurder) li Swêdê perspektîfeke nûh wergirt, peyv kete nav dîroka kriminalita Swêdê. Ev peyva bû peyveke gelek bargiran ji bo Kurdan, struktura xwe ya gramatîkî û etmîkî ji yekten wunda kiribû. Bi kuştin û çûyîna Olof Palme ve gelo tiştêkê têketa kîs û berîka Kurdan? Bersîva vê pirsê ji alîyê sîyasetzan, pisporên pêwendîyên navnetewî, nivîskar û gelek rojnamevanên Swêdê de "naxêr" bû. Wê çaxê ev sefera bêrûmetkirinê li dijî Kurdan (fäلتtåget mot Kurder) çima dest pêkiribû? Bê guman bi peyvekê mirov nikare bersîva vê pirsê bide. Lê belê bi peyvekê mirov dikare bêje bersîva vê pirsê, her çi qas bona biyanîyan, wusan jî bona Kurdan ewqas gelek giring e.

Sefera li dijî Kurdan bi Hans Holmer ve dest pê kir. Piştî kuştina Olof Palme, şefê emnîyeta bajarê Stockholmê Hans Holmer bû şefê masa lêgerîna mêrkujê (qatîl) Olof Palme. Hans Holmer 341 rojan li ser vî karî ma, ew herroj jî di wê bawerîyê de bû, wekî Olof Palme bi destê Kurdan hatîye kuştin. Di destê wî tu delîlek jî tune bû. Hela hê dest bi karê xwe nekiribû, piştî kuştina Olof Palme roja duwemîn dema ji Dalarna dihate Stockholmê ji rojnamevanan re digot: **"Ji min re wusan tê xuyanê Partîya Karkerên Kurdîstanê di nav vê yekê**

de heye". Hans Holmer ev bawerîya xwe li ser du kuştinên ku berî bûyera Olof Palme pêk hatibûn, ava dikir. Di van bûyerên ku di salên 1984 û 1985'an de pêk hatibûn, çawa tê zanîn du kes hatibûn kuştin. Angorî Hans Holmer kesên tilîya van di van bûyeran de hene, wan Olof Palme jî kuştîye. Çawa tê zanîn di van herdu kuştinên amatorî de jî mêrkuj derhal hatin girtin, lê belê kuştina Olof Palme karekî gelek profesyonel tê xuyanê. Heta niha jî kê Palme kuştîye û motîf çî ye, çima hatîye kuştinê kes pê nizane. Lê van herdu kuştinên li jor gotî de hem kesên mêrkuj, hem jî motîf gelek êşkere bûn.

Hans Holmer mêrxasên "romana" xwe ya polîsîyê ji mêjva kîvş kiribû. Ji bo li ser Kurdan zanîyarîyên xwe pêsta bibe şev-roj nedigot kar dikir, di pîrsa Kurdan de gelek kûr bûbû, di dawiyê de ew dibê "kurdnasekî" (kurdkännare) navdar. Rojmamevanekî Swêdî-Erik Magnuson derheqa vê yekê de dibêje ku: "**Barrling û Holmer, Kurd wek pizmamên xwe nas dikirin**"(8). Çawa emê paşê jî li ser bisekinin Barrling jî romaneke li ser Kurdan di sala 1991'an de nivîsî.

Nêçîra Kurdan (Kurdjaktet) li Swêdê bi rastî berî kuştina Palme bi du cînayetên polîtîk ve dest pê kir. Mîrov dikare vê nêçîrê wek du perîyoda beş bike, perîyoda yekemîn 1984-1986, perîyoda duwemîn 1986-1990. Perîyoda yekemîn me çawa li jor jî got piştî du cînayetên polîtîk dest pê kir. Ev herdu cînayet jî bi dest Kurdan hatibûn pêk anîn. Di nav van salan de hukmeta Swêdê biryar girt wekî 9 Kurdan ji welêt derxe, wan bişîne welatê xwe. Ev kesan bi navê terorîst hatin bi nav kirin. Di destê polês de zêde delîl tune bûn, wekî wana karekî terorîstîyê pêk anîye. Ev navkirina terorîstîyê (terroriststämplingen) rûmeta Kurdan gelek nimz kir. Ev bûyera derheqa Kurdan de skandala pêşîn bû. Ji ber ku ev kesana angorî qanunan negunekar bûn. Dadigejan ji ber tunebûna delîlan nikaribûn ceza bidana wan û bavêjin girtîgehê. Angorî biryarê hukmetê vê carê ev kesan di nav çend sînorên beledîyan de hatin heps kirin (kommunarresten), ji der van sînoran nikaribûn derketana biçûna cîhekî mayîn. Eva ji skandala duwemîn bû, vê bûyerê ne tenê serê Kurdan, serê Swêdê jî gelek êşand. Rêxistin, partîyên mayîn, nivîskar û gelek rojnamevan li dijî van neheqîyên lê Kurdan bûyî, derketin.

Ji alîyê din dijî van kesan, malbat û nasên wan jî zordestî û êrîşên bêbav, ne konvensiyonel, neklasîk jî hatin ajotin, wek bi dizîka mal guhdarkirin (buggning), îzgerîn (skuggning), guhdarkirina telefonan (telefonavlyssning) û metodên tirsfirandinê (utpressning)...

Bi kurtî koka sefera li dijî Kurdan diçû digihîşte van bûyeran. Lê belê Hans Holmer ev bûyerên berî kuştina Olof Palme, bi bûyerên

piştî kuştinê ve gîhandin hev, teoriya xwe ya meşhur ava kir. Angorî vê teoriyê Palme bi destê Kurdan hatibû kuştin, Holmer ev teoriya xwe bi "rêça bingehîn" (huvudspåret) nav kir, di rojname de ev rêça bi vekirî "Rêça Kurdan" (Kurdspåret) hate belav kirin. Çarçeva nêçîra Kurdan êdî kivş bû. Piştî kuştina Palme, Holmer dest bi nêçîra xwe kir, bi sedan Kurd îfadeyên wan hatin girtin, navên wan derbasî resmîyetê bû. Rojname, kovar, radyo, televizîyon û organên mayîn de êdî "quncikê Kurdan" vebûbû. Hans Holmer navê hemû Kurdên ku li Swêdê diman, ji Sazgeha Biyanîyan (Invandrarverket) stend, ew xistin dosyê.

Hans Holmer bi zimanê xwe nikaribû, çî dihate ber dêv digot. Holmer hela hê nêçîra xwe nedîtibû, gulla xwe teqandibû. Wî ev nêçîr te digot di xewna xwe de dîtibû, dixwast di nav demeke kurt de vê nêçîrê bi can dest bixe. Bo vê yekê jî, li dijî Kurdan, malên wan, cîhên karên wan sefereke bêhempa amade dibû. Rojnamevanê Îngîlîz Chris Mosey di pirtûka xwe ya li ser Palme de vê qîrîn û qîjînê bi "*Hîsterîya li dora Kurdan*" nav dike(9).

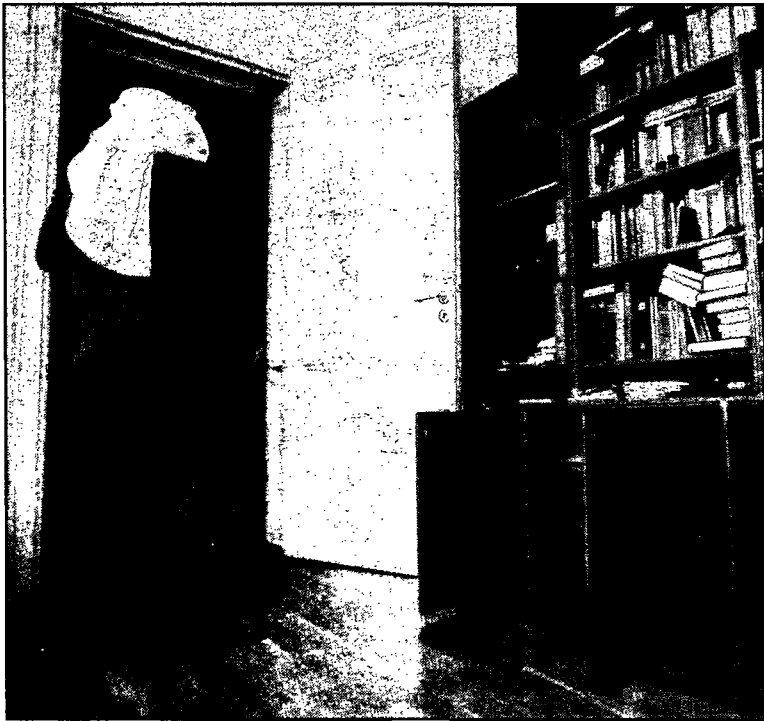
Hans Holmer di pirsra Kurdan de wusan konsantre bibû, tu rêçeke mayîn nedidît, wî li ber ajansên cîhanî yên nûçeyan digot: "**Ez sedî nod pênc bawerîya xwe bi rêça bingehîn tînim**" ango Kurdan Palme kuştîye. Lê belê sawcîyên ku vê dawê dinêrîn wan jî sedî nod pênc bawerîya xwe bi van gotinên bêbingeh nedianîn...Ev çîroka "kuştîye-nekuştîye" bû serêşîke mezin di adaleta Swêdê de.

Piştî kuştina Olof Palme, Hans Holmer bi 300 polêsan, rojê 20 saetan kar dikir wekî mêrkujê Palme bibîne. Wî ev peyvên Churchill dubare dikir: "**Eva ne dawî ye. Eva qet destpêkê dawîyê jî nîne. Eva dawîya destpêkê ye**". Angorî rojnamevanan ji ber nedîtina nêçîra xwe, esebên (sinir) Holmer berbi nebaşîyê diçûn. Nikaribû cîhê xwe de rûnê, hinekan jî digotin ew tayê (frossbrytning) ketîye. Hans Holmer ji xwe re nexwaşîk peyda kiribû, bawerîya "Kurdên me bikujin" an jî "Kurd li pey me ne" dest ji pêşîra wî bernedida. Ev tirs-xofa Kurdan li serê wî bûbû belake giran. Rojnamevanan ev jana Holmer bi "Kurdnojan" nav dikirin.

Hans Holmer kesekî goran, şet û tiştek ji dêst nedihat, lê belê dîsa jî navê wî gelek belav bûbû, wî "swov" çê dikir, ji ber vê yekê jî ew ji aliyê Televîzyona Swêdê programa duwemîn de "Swêdîyê Salê" hat hilbijartin. Rojnamevan û kovaran de carina "mêrê herî seksî li Swêdê" dihate bi nav kirin. Holmer bi rastî hêza rojnamevan û televizyonê bi hostatî bi kar anî, nivîskar Wilhelm Agrel, Holmer wek aktorê polîtîk nav dike(10). Wî navê artist Clint Eastwoods jî bi dest xistibû, Holmer bi "Clintan" dihate bi nav kirin. Metodên wî

yên kar carina jî, ji alîyê rojnemevanan de bi metodên komîserê film Clouseau ve dihatin rûberî hev kirin.

Piştî Hans Holmer dest bi karê xwe kir, vê carê şikeke mezin li ser kesekî 33 salî berev bû. Ev kesê ku ji alîyê polês de kesê "33-Salî" (33-åringen) dihate bi nav kirin, kesekî dijî Olof Palme û sosyal demokrotan bû. Paşê çawa hat dîtîn ku ew jî ne mêrkujê Olof Palme ye, ji alîyê polês de hat berdanê. Polês dixwast pêwendîyên vî kesî û Kurdan jî pêk bîne, wî bi Kurdan ve girê bide. Angorî teorîyên polês, dema vî kesî mamostetîya zimanê swêdî kirîye, xwendevanên wî yê Kurd û biyanî hebûne. Ji alîyê din mala vî kesî, kuçeke ku komeleke Kurdan lê hebû, dima. Polês dema ev tiştan didane li ber çavan, şika xwe ya li ser Kurdan bawerî pê dianî. Paşê hemû hîpotezên derheqa vî kesê 33-salî de pûç derketin. Ev kesa di pirtûka xwe Ez û Kuştina Palme ya ku ji serborîyên wî pêk hatîye, tê de dinivîse ku : "Gelek tişteki ecêb bû ku wî-Hans Holmer- ez wek serokê Kurdan bi nav nekirim"(11).

Maleke Kurda ku polês, tev li hev kirîye (Expressen 10.2.1987).

Ji bo ku mêrkujê Palme ji nav Kurdan de hilibijêre, Holmer dixwast êrîşî malên Kurdan bike, nêzkaya 200 kesî bigre bîne qerekolê, an jî navendên polês. Holmer ne tenê li pey Kurdên şikbir bû, wî wusan jî dixwast îfadên Kurdên ne şikbir jî bigre, wî bawer dikir sedî- sed "tiştêk" an jî "dengek"ê ji nav van kesên girtî derkeve. Angorî Ann-Marie Åsheden bi van metodên polîsî, wî dixwast Kurdan biwestîne, bitirsîne û bikire (12). Di dawiyê de hejmara van "Kurdên Holmer" (Holmers Kurder) dakete 69. Ji ber muhalefeta sawcîyan ev hejmara kêmbû. Vê êrîşê di çavkanîyan de navê "Nêçîra Kurdan ya Holmer" (Holmerska Kurdjakten) wergirt. Di dawiyê de Holmer ev êrîşa li dijî Kurdan (Kurdrazzia) di berbanga roja 20-1-1987'an de dest pê kir, di vê êrîşê de malên Kurdan hatin sero-bino kirin, çend kes jî aliyê polês de hatin girtin. Polês ev êrîşa "Operation Alpha" bi nav kir, ji aliyê hin rojnamevanan de pêkanîna vê lêdanê bi "Chicago still" hate nav kirin. Hinekan jî ev êrîşa wek êrîşên salên 1950 li Amerikayê li dijî komînîstan "Nêçîra McCarthys" dîtî. Bi kurtî bê delîl û bê îspat girtina van Kurdan di nav hêzên demokîrat de întîbake neçê, nebaş hişt. Derheqa vê dor-girtina Kurdan (Kurdsvep) de şefê sawcîyan Solveig Riberdahl awa digot: "Em wek Şiliyê hin deştên futbolê naxwazin". Sawcî bi van gotinên xwe ve tradejîya berev kirina demokratên Şiliyê piştî darbeya Pinoche di sala 1973 li deşteke futbolê dixwast bîne zimîn, rewşa Kurdan û Şiliyan hemberî hev dikir.

Nêçîra Kurdan ya ku bi destê Holmer amade bibû, kolonîya Kurdên Swêdê gelek bêhuzir kiribû. Nêzkaya deh hezar Kurd bêrûmet bûbûn. Navê Kurdan pir xirab derketibû, Kurd bûbûn benîştê nav dev-diranan, ew jî ber çavên Swêdiyan yekten ketibûn, bûbûn kesine krîmînal, kesine mêrkuj...Di zimanê Swêdî de ferhengokek jî, li ser Kurdan hate pêk anîn, wek *Kurdspåret*, *Kurdjaktet*, *Kurdteorin*, *Kurdmorden*, *Kurdsvepen*, *Kurdnojan*, *Kurdtramset*...Ev termînolojî bêguman li ser hîmên çend realîteyên vekirî hat çêkirin. Di rojname, kovar, radyo, televîzyon û organên mayî de bi dubarekirina van peyvan, di hiş û mêjûyê Swêdiyan de îmajek, suretekî nebaş derheqa Kurdan de peyda bû. Ev suretê nebaş bi dirêjahîya salan bêguman di beşekî mijûyên Swêdiyan de biwê-nevê dê cîhekî bigre.

Hans Holmer dema Kurd wek mêrkujê Palme nîşan da, ne tenê Kurd, gelek komên biyanîyan yên mayî jî êşîyan. Ji ber ku ew jî wek Kurdan li Swêdê biyanî, xerîb û porrej bûn. Peyva "Kurd" û "biyanî" gazî hev dikirin, ketibûn nav hev. Biyanîyên mayî jî ber biyanîbûna xwe, bi Kurdan ve, xwe yek didîtin. Ev îdentîfikasyona

wek proseseke sosyo-psîkolojik bandûreke mezin li ser pêwendîyên biyanîyan û Swêdîyan yên rojane hişt. Sven Arner derheqa vê yekê de wusan dibêje: "Nêçîra Kurdan ya Hans Holmer, dilê biyanîyan wek kêrekê dibire"(13). Bi kurtî di bûyera kuştina Palme de derbasbûna navê Kurdan, tenê Kurd ne êşand, biyanîyên mayîn jî xistibû ber agirê xwe. Vê yekê ne dîrek be jî, dijayetîya li hemberî biyanîyan di nav Swêdîyên nijadperest, rasîst û nexerîbdost de mezin kir. Ew kesên ku zengilê şer bûn, di vê rewşê de cesaretekî heta niha nedîtî wergirtin.

Hans Holmer, nêzkaya piştî saleke nihêrî, ji der rîya berbi dawîyê diçe, tu rêk û tişteki mayîn nemaye, paşê ew mecbûr ma ji karê xwe îstîfa kir. Ew rêça ku Hans Holmer tê de nêçîra xwe dikir û sedî sed bawerîya xwe pê dianî, paşê rêşeke pûç derket, ango "Rêça Kurd" (Kurdspår) bû "Rêça Şaş" (Villospår). Her çiqas Hans Holmer dest ji Kurdan berda jî, îcar vê carê Kurdan dest jê ber ne da...Kurdan ji ber bêheqîya li wan bûyî, ew anîn dan mehkemê. Derheqa vê êrîşa Holmer li dijî Kurdan zaniyarîyên gelek fireh di pirûka Thomas Kangar de cîh girine(14).

Hans Holmer piştî dest ji karê xwe berda, vê carê bawerî, dîtî û bîranînên xwe li ser kuştina Palme wek pirtûk nivîsî, tê de cîhekî fireh jî li ser Kurdan hatiye nivîsandin. Pirtûk bi navê Olof Palme Hat Lêxistin der çû, pirtûkê de Holmer dîr-dirêj li ser nêçîra xwe ya Kurdan disekine. Berî ku dest bi qala vê nêçîrê bike, ew zaniyarîyên kurt jî li ser dîroka Kurdan, rewşa wan dide. Di beşeke vê pirtûka xwe de Holmer dibêje ku : "Ji bo Partîya Karkerên Kurdistanê mirov nas bike, pêwîst e mirov dîroka Kurdan ya bi xwîn û hov bine bîra xwe" (15). Ew, Kurdan wek civateke jihevçûyî, bêxudan, feodal û paştamayî nîşan dide. Bi van gotinan , Holmer bi tehrekî sergirtî dixwaze bêje wekî Kurd ji kuştin û lêxistinê re gelek musayî in.

III

Piştî ku balona Hans Holmer teqîya, Swêd bi skandaleke din ve hejîya. Vê carê Hans Holmerekî din bi navê Ebbe Carlsson pêsîra Kurdan girt. Bi metodên heta niha neceribandî, bi metodên nekonvensiyonel nêçîra xwe ajot. Ebbe Carlsson û Hans Holmer ji berê de hevalê hev bûn. Di salên 1970'an de di Wezîreta Adaletê de bi hevra kar kirine. Ebbe Carlsson bi xwe weşanvan e, di weşanxanekê bi navê Bonnier Fakta de dixebite.

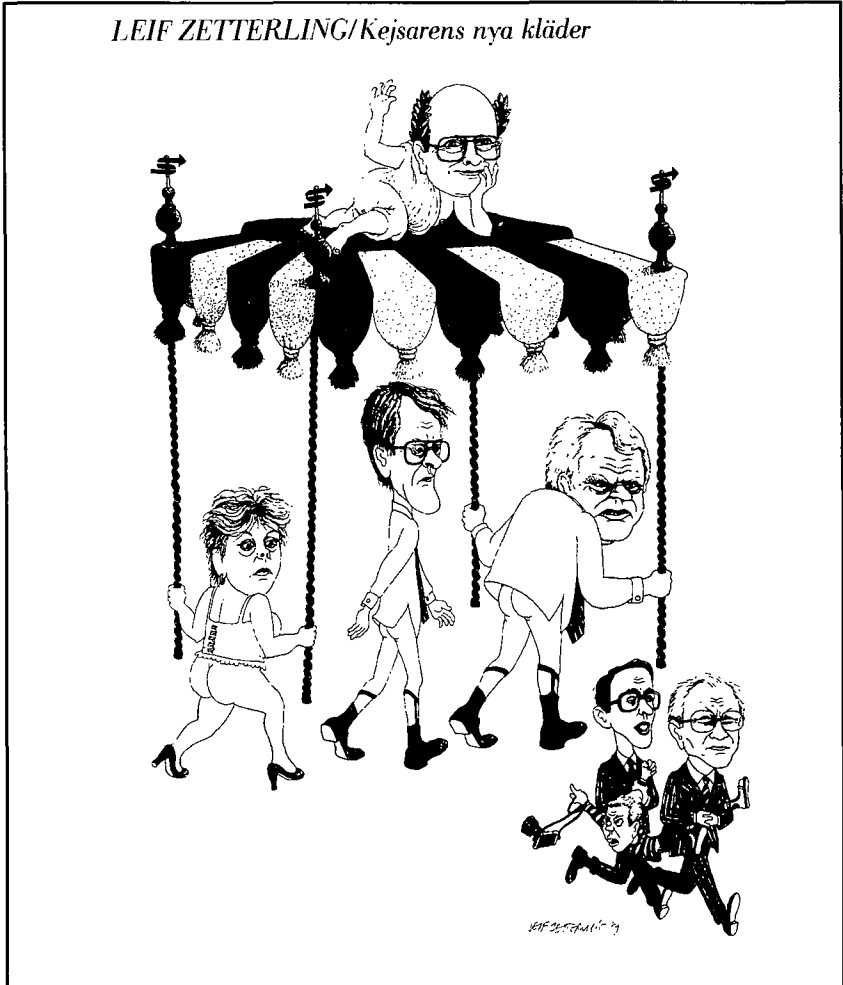
Ebbe Carlsson wek Hans Holmer sedî-sed bawerîya xwe dianî wekî Olof Palme bi destê Kurdan hatiye kuştin, mêrkuj di nav Kur-

dan de ye. Ew bi raya hukmetê dizîka ve li pey rêça Kurdan dikeve, derheqa Kurdan de zanîyarîyên xwe pêşta dibe. Her çiqaş ne polês be jî, lê belê wek polêsan bi profesyonelî karê xwe dajo. Ji bo here Fransê û Îngîlterê bi berpîrsîyarên îstîhbarata van welatan ve bidebistîne, derheqa Kurdan de înfomasyonê bigre, ew ji wezîra adaletê du nameyên resmî jî werdigre, dixê çentê xwe. Kesekî ne polês e, tu resmîyeteke wî tune ye bi vî tehrî bi hukmeta Swêdê re pêwendîyên xwe datîne. Ji alîyê din bi alîkarîya mîlyonerekî Swêdî-Tomas Fischer ji bo karên xwe, ji xwe re avahîke mezin jî peyda dike.

Angorî teorîya Ebbe Carlsson, Olof Palme li ser daxwaza Îranê, bi destê Kurdan hatiye kuştin. Ji ber ku di salên şerê Iraq-Îranê de dewleta Swêdê firotina çek-sîlahan ji bo Îranê daye sekinandinê, Îranê jî xwestîye heyfa xwe derîne. Teorîya Ebbe Carlsson li ser vê bawerîyê ava dibû. Angorî Ebbe Carlsson, li Şamê di civînekê biryar tê girtin wekî Palme bê kuştin, dîsa angorî vê teorîyê di vê civînê de berpîrsîyarên Îranê û terorîstên Kurd beşdar bûne. Piştî avakirina vê teorîya xwe Ebbe Carlsson lêdixê diçe Fransê, Almanyê û welatên mayîn, pey nêçîra xwe dikeve. Ji vir şunda hemû bûyer wek romaneke ajanîyê-polîsîyê bi pergal û bi fesal dimeşin. Kurdên çima destûra Îranê bîmin cîh? Îrana ku Kurd tê de ji ber zordesyîyê zare-zar in. Derheqa vê yekê de nivîskarê Swêdî Anders Küng bawerîya xwe bi teorîya Îran-Kurd nayne: "Na, bi giştî bemû Kurdên ez rastî wan batime şikê dibin dorberê xwe û naxwazî bawerîya xwe bi tu rejîmekê bînin. Bi kêmanî rejîma Humeynî ya ku sempatîke zêtir nişan nedaye ji bo Kurdên ku li welatê wê bene"(16). Îranê eger xwestibe Palme bikuje, sedî sed bi destê mirovên xwe kuştîye. Çima Kurdan bi kar bîne? Hans Holmer faktorê Iraq-Îranê hertim piçûk dît, ev motîfa zêde mezin nekir, zêde li ser nehate sekinîn. Tenê li ser motîfa Kurdan disekinî. Ji ber vê yekê jî pêwendîyên Îran û Swêdê baş nehatin lêkolandin. Çawa tê zanîn îhracata çek-sîlahan, bi taybetî skandala Boforsê Swêd gelek hejand û ji bo hukmeta Swêdê bû serêşîke mezin(17). Ebbe Carlsson di dawîyê de dibe wek mîrxasê romana Mêrkujê Rûmetbilind- Carl Gustaf Hamilton û dest bi operasyonên xwe dike. Ji bo ku operasyonên xwe bi rêk û pêk cîh bîne, ew diçe welatên mayîn wekî hacetên guhdarkirinê, mîkrofonên elektrônîk bistîne. Ebbe Carlsson bi mîlyonan hacetên here modern, here teknîkî distîne, dema dixwaze bi dizîka ve van hacetana bîne Swêdê, polêsê sînor şikê dibe li ser wî, di dawîyê de ev hacetana li gumruka Swêdê asê dibin, polês dest dide li ser van malzeman. Bi

vî tehrî bûyera Ebbe Carlsson eşkere dibe, li hemû Swêdê tê bîhîstî, belav dibe.

Gelek nivîskar, rojnamevanan ev bûyera wek skandaleke mezin hesibandin, bi "Wategata Swêdê" nav kirin. Bûyera Ebbe Carlsson ji serî heta binî bûyereke qilir-qirênc bû. Vê bûyerê li Swêdê hebûna neqanunîyê, neheqîyê bi terekî vekirî gelek baş eşkere kir. Hukmeta Swêdê ji ber eşkerebûna vê skandalê gelek hejîya, di da-

Karikaturekî ku skandala Ebbe Carlsson sembolize dike.

wîyê de wezîra adaletê Anna Greta Leijon mecbûr ma dest ji karê xwe berda.

Ebbe Carlsson wek dedektîfekî prîvat hemû qayde-qanûn avît alîkî, bi serê xwe bû "polês". Ji alîyê din gelek dokumentên veşartî bi hêsanî dest xist. Hemû ev yekana bi ray û zanîna hukmetê hatin pêk anîn. Di pirtûkeke ku li ser bûyera Ebbe Carlsson hatîye nivîsîn, ew tê de wek "mutahît" (entreprenör) tê bi nav kirin. Çawa tê zanîn, firma mutahîtiyê bi çûyîna mutahît ve tê girtin, di van fîrman de serî-binî, jêr-jor tu hiyeraşîk tune ye, tenê mutahîtek heye, qayde-qanun di zîhnîyeta mutahîtiyê de nayên bi kar anîn, hertişt bi mutahît ve girêdayî dimîne.

Bûyera Ebbe Carlsson ji alîyê din dubendîya navbera sosyal demokrotan û rêxistina îstîbaratê jî eşkere kir. Sosyal demokrotan çawa em dibînin bawerîya xwe tu wext bi vê rêxistinê neanîne. Bo vê yekê jî sosyal demokrotan di nav xwe de rêxistinên îstîhbaratê yên mexsus pêk anîne. Bûyera Ebbe Carlsson beşekî vê zîhnîyetê ye. Di sala 1973'an de hat dîtin ku rêxistineke bi navê Informationbyran (IB) li Swêdê heye, bi tehrekî veşartî bîr-bawerîyên mirovan yên polîtîk tespît dike. Dîsa di sala 1975'an de li bajarê Göteborgê di nexwaşxana Sahlgrenska de skandaleke mayîn di vî warî de derkete ortê. Van herdu skandalan û bûyera Ebbe Carlsson ji bo sosyal demokrotan serêşîne mezin peyda kirin. Sosyal demokrotan bi salan angorî xwe li Swêdê textek ava kirine.

Hukmeta sosyal demokrotan hertim xwestîye rixistina îstîhbaratê di bin bandûra wê de be. Ji bo vê yekê jî destekî sosyal demokrotan hertim dirêjî nav vê rêxistinê bûye. Bi taybetî bi vî karî ve elçiyê Swêdê li Parisê Carl Lidbom mijûl bûye. Vî kesî bi hukmetê ve pêwendiyên nêzîk û xurt pêk anîne. Hans Holmer, Ebbe Carlsson û Carl Lidbom di nêçîra li dijî Kurdan de wek ekîpeke sêkesemîn kar kirine. Ev hersê kes jî hevalbendên sosyal demokrotan tînan zanîn. Van hersê kesan her çiqas jî der rêxistina îstîhbarata Swêdê-SÄPO kar kirine jî, du pisporên ku li ser Kurdan di vê rêxistinê de cîh girine jî hildane bal xwe, ev kesên bi navê Jan-Henrik Barrling û Valter Kegö çawa Erik Magnusson di pirtûka xwe de dîyar dike ew bi Ebbe Carlsson ve tevayî çûne Fransê wekî derheqa Kurdan de bi îstîhbarata Fransê bişewirin. Di dawîya vê serîlêdanê de çawa tê zanîn zimanzan Joyce Blau wek hevalbendê terorîstên Kurd hat nîşandin(18). Carl Lidbom, piştî ku skandala Ebbe Carlsson derkete meydana, dîsa jî Lidbom ew diparast: "Çawa dibe, bira bibe. Ji bo min Ebbe Carlsson nîba jî çavkanîke înfomasyonê, çavkanîke rûmetbillind û bêja ye" (19). Lidbom ji ber kalbûna xwe û carina jî bi zanetî hin tişt

tevlihev dikir an jî bîr dikir. Kirinên Lidbom carina di çavkanîyan de bi "Lidbommeri" hate bi nav kirin wek "Ebberî" û "Holmerî" bû nîşana zîhnîyetekê.

Bi kurtî bûyera Ebbe Carlsson di dawîyê de bû nîşana bêadaletî û bêqanunîyê, kete nav rûpelên dîroka adaleta Swêdê. Endamê Akedemiya Swêdê Gunnel Vallquist bûyera Ebbe Carsson di pêwendiyên mirovî de wek valahîke neçê dibîne: "**Mirov nizane mirovê bere bal kê. Em bawerîya xwe bi kê binin?**". Bêguman ev neçarî ji bo civateke vekirî bêhêvîke mezin peyda dike. Ne tenê derheqa neçîra Kurdan de, bi taybetî di warê birîndarkirina mafên mirovî de bûyera Ebbe Carlsson hêjayî lêkolînên fireh in. Nivîskar û xebatkarê televîzyonê Åke Ortmark di nivîsareke xwe de dîyar dike ku, sîyasetzan û sosyologê bi sedan salan muneqaşeyên xwe li ser bûyera Ebbe Carlsson berdewam bikin.

IV

Bi alîkariya mîkrofonên veşartî guhdarkirina çend malên Kurdan li Swêdê skandaleke mezin peyda kir. Bi tehrekî veşartî, dizîka ve guhdarkirina mal û cîhên xebatê angorî qanunên Swêdî qedexe ye. Lê belê piştî neçîra Kurdan di sala 1984'an de dest pê kir, gelek caran bi van metodên neklasîk malên Kurdan hatin guhdar kirin. Piştî eşkerebûna vê bûyerê çend şefên polêsan derketin pêşîya mehkemê, di dawîyê de mehkemê ew gunekar dîtin û cezayên pera dane wan. Mehkumkirina wan senbolîk be jî, realîtek derxiste holê, ew jî, bê adaletîya li dijî Kurdan bû. Di vê neheqîya li Kurdan bûyî de roleke mezin Hans Holmer lîst. Hemû biryarên mal-guhdarkirinê wî daye.

Di sala 1990'an de vê skandalê di rojname, kovar, radîyo û televîzyonan de cîhekî fireh girt. Di vê babetê de peyva Buggning li Swêdê gelek aktuel bû, kete nav zar-zimanan. Ev peyv bi rastî di zimanê Swêdî de navê dans û lîstikekê ye. Ji aliyê din bi mîkrofonên veşartî ve guhdarkirina malan jî îfade dike. Angorî Hans Holmer, Ebbe Carlsson û polêsên mayîn ev dansa pêwîst bû sedî sed bi du hêzan ve bihata lîstin: Kurd û polês...Angorî rojnaman di vî warî de polêsê Swêdê alîkarîke mezin ji polêsê Amerîkayê stendîye.

Şefên polêsan yên ku destûra malguhdarkirinê dabûn, li pêşîya mehkemê di îfadeyên xwe de digotin ku: "**Ev rewşeke mecburî bû. Me malên Kurdan gubdar nekirina, wanê kesine din jî bikuştana, bo vê yekê me gubdarkirina malên wan pêwîst dît**". Vê zîhnîyetê, şefên polêsan avîtibû paşil-hembêza neqanunî û neheqîyê. Mafên mirovî û destpê-

nedayîna şahsîyetê di vê bûyerê de birînên kûr xwaribûn. Ne tenê dorberê demokrat û rêxistinên mirovî, mudirê giştî yê Swêdê ku berî çand salan dest ji karê xwe berdabû, teqawit bûbû, vî kesê bi navê Carl Persson jî, ev zîhnîyeta ku şefên polêsan xwe dispartinê, qebûl nedikir. Ew di bîranîn xwe de, dema li ser vê bûyerê disekine tiştine gelek balkêş dibêje: "Berdevkên van kesên ku bi dizîka ve, bi mîkrofonan ve malan guhdar dikin, carina dibêjin -Mirovê gunekî wî tune be, tiştekî wî yê veşartinê jî tune- Vê bersivê ez dixwazim bi zîhnîyeta dewleta polîsî (polisstatsmentalitet) bi nav bikim. Angorî vê zîhnîyetê ji bo "xêra dewletê" divê ji her tiştî re musade hebe"(20).

Berevkirina înfomasyonê ji der zanîna mirovan ji bo jîyîna şexsî zordestîke gelek mezin e. Mirovên ku di mala xwe de rûdiniştin , di nav nerehetîkê de bûn. Polês bi saya van mîkrofonên veşartî dikaribû her derên malên wan guhdar bikirana. Angorî zanîyariyên rojnaman ev mîkrofonan bi taybetî di dîwarên qulkirî de, an jî li malê di hundurê cîhaza telefonê de dihatin bi cîh kirin. Ev metota dawîn angorî polês hin jî baştir bû. Ji ber ku hem telefonên van kesan, hem jî axaftinên di malê de bûyî, dikaribûn guhdar bikirana. Ev qulikên di dîwaran de hatibûn vekirin, dil û gezebên mirovan jî, qul dikirin. Di malên xwe de van mirovan nedixwast zêde deng bikin, laqirdî û henekan li hev bikin, polês dikaribê tiştine neçê ji bin peyvên wan derxistana. Polês gelek şik dibire li ser hin peyvên, tirs polês ew bû ku Kurd "zimanekî veşarî" (krypospråk) ji xwe re peyda bikin, wek bikaranîna peyva dîlan li şuna kuştinê...

V

Ji alîyê din çawa em dibînin desînfomasyonê derheqa Kurdan de bi destê çend rêxistin û hêzên paşverû, kevneperest de jî hatiye ajotin. Angorî van rêxistin û hêzan Olof Palme li ser daxwaza Sovyetê hatiye kuştin, Kurdan jî ev daxwaza bi cîh anîne. Ev teorîya Rus-Kurd jî wek teorîya Îran-Kurd bi destê kes û hêzên ku dijî Kurdan in an jî hêzên ku tilîya wan bi xwe di kuştina Olof Palme de heye, hatiye efirandin.

Yek ji van rêxistinan EAP- Partîya Karkerên Avrûpayê ye (Europeiska Arbetarepartiet). Ev rêxistin, rêxistineke gelek tarî ye. Di sala 1986'an de raporeke ji sed rûpelî pêk hatî amade dike, di vê raporê de Kurd wek "Ajanên Kremlê" tên bi nav kirin.

Rêxistineke mayîn jî Resistance International e ku navê Kurdan xwastîye tevî kuştina Palme bike. Ev rêxistina çawa tê zanin bi destê Urisên ku ji welatê xwe revîne çûne Avrûpayê, hatiye saz kirin. Wek rêxistineke rast li dijî çepan şer dike. Di pirtûkeke ku li ser

Foto: Eva Hedd

Kurderna brukar säga: Bergen är våra enda vänner, men det stämmer inte längre. På fredagen tilldelades journalisten Jan Guillou utmärkelsen Kurdernas vän, och Hans Göran Frank, Thomas Kanger och Jonas Fogelqvist fick var sitt hedersnämmande.

Çend rojnamevan û ronakbîrên dostên kurda (Ji milê çepê: Jan Guillou, Hans Göran Frank,, Thomas Kanger û Jonas Fogelqvist).

kuştina Olof Palme hatîye nivîsîn tê de hatîye dîyar kirin wekî berbirsîyarekî vê rêxistinê di sala 1986'an de di konferanseke li Îsvîçrê pêk hatî de ji nûçegîhanê rojnama Aftonbladet Peter Curman re eşkere dike ku Palme bi hevkarîya Sovyet-Kurdan hatîye kuştin(21).

Kesên ku li Swêdê li dora kovareke bi navê Contra grûpek pêk anîne, angorî vê grûpê jî Palme bi daxwaza Sovyet, bi destê Kurdan hatîye kuştin. Di hejmareke kovarê ev teorî bi "Rêça Kurdan" (Kurdspåret) tê bi nav kirin.

Dema Palme hate kuştin, Kurdekî li Sovyet xwendibû ji aliyê polês de îfada wî tê girtin, ev yeka hêzên ku li dijî Sovyet in bala wan gelek dikşîne li ser xwe, ji bo teorîya Sovyet-Kurd dibe bingehekî "mezin".

Struktura teorîya Sovyet-Kurd ji gelek alîyan ve nêzîkî teorîya Îran-Kurd e. Armanca herdu teorîyan jî şkandina rûmeta Kurdan e, li ber çavê cîhanê reşkirina tekoşîna gelê Kurd e. Nîşandina faktorê Kurd wek faktorekî bê îstîkrar berî her tiştî propagandaya dewletên ku Kurd bindest kirine, propagandaya van hêzan û hevalkarên wan e. Bi bawerîya wan Kurd ji bo hêzên mayîn hertim dikarin bibin "leşkerên kirêkirî", "maşê" û "sîlahşor"...

VI

Nêçîra Kurdan tenê di nav sînorên Swêdê de ne ajot, vê nêçîrê li welatên mayîn jî berdewam kir. Hem polês, hem jî polêsên amator ji bo Kurdan gunekar derxin, ji der sînorên Swêdê derheqa Kurdan de dest bi berevkirina înforsiyoneke fireh kirin. Di vî warî de dosyayên ji hezar rûpelî pêk hatî amade bûn, bingehê "bankeke Înforsiyonê" li ser pîrsa Kurdan li Swêdê hat danîn.

Di navbera polêsê Swêdê û polêsê welatên mayîn de hevkarîke mezin hate pêk anîn. Bi taybetî bûyera Ebbe Carlsson ev yeka gelek baş eşkere kir. Bi polêsên Alman, Îngîlîz û Fransê de re pêwendî hatin danîn, di navbera wan de dan-standin, pevguhastina înforsiyonê dest pê kir.

Di nav Înterpolê de çawa tê zanîn di sala 1977'an de rêxistine taybetî bi navê Kilowattgrupp hatîye saz kirin, armanca wê tenê li dijî terorîzmê hevkarî pêk anîn e. Polêsê Swêdê bi 15 welatên ku di nav vê rêxistinê de cîh girtine, bi wan re pêwendî danîye. Rojnamevan Erik Magnusson di lêkolîneke xwe ya li ser îstîhbarata Swêdê de amade kiriye, tê de dibêje ku : "Di hin destê îstîhbarata Swêdê de gelek listeyên dirêj yê endamên Partîya Karkerên Kurdîstan û Kurdên mayîn yê ku li Swêdê, Belçîka, Almanya Rojava, Danîmarka, Hollanda, Fransa û welatên mayîn dijîn, heye". Ji alîyê din polês di nav kolonîya Kurdên li Swêdê de jî, ji xwe re înforsiyonê dîtine. Polês ji bo ku materiyalên bi zîmanê Kurdî wergerîne zîmanê Swêdî, nikaribû tercumanên bawerî pê tê, bidîta, ew bûbûn qumaşê kême dîtîne. Serokekî polês P. G.Näss derheqa pîrsa peydakirina tecumanên Kurd de nerehetîya xwe wuha eşkere dike: " Dema me navê tercumanên ku alîkariya kontrola telefonan bikin bîhîst porê me têt-têtî bû". Ji ber vê yekê angorî Erik Magnusson polêsê Swêdî alîkarî ji der Swêdê, ji welatên mayîn werdigirt.

Angorî rapora komîsyona hukukvanan ya ku li ser kuştina Olof Palme hatîye amade kirin, li vira çawa tê diyar kirin du grup polês ji bo înforsiyonê derheqa Partîya Karkerên Kurdîstanê de berev bikin, di roja 19-10-1986'an de diçin welatên Ewropê(22).

Polêsê Swêdê ne tenê li Ewropê, wusan jî bi polêsê welatên rohilata navîn ve xwestîye pêwendîyan pêk bîne. Ann-Marie Åsheden di pirtûka xwe ya bi navê Nêçîra Mêrkujê Olof Palme-Hersê Mehên Pêşîn de diyar dike wekî seferatxana Swêdê li Şamê, xwestîye înforsiyonê derheqa Kurdan de ji berpîrsiyarên Suriyê bistîne, lê belê ew nêzîkî vê yekê nebûne. Dema polês dibîne ji dewleta Suriyê tiştek dernakeve, vê carê bi îstîhbarata Îsrail re pêwendîyan datîne. Per Gahrton di pirtûka bi navê Sîrk Li Swêdê de li ser bûyereke gelek balkêş disekine. Ew diyar dike wekî di sala 1986'an

Hans Holmer û Ebbe Carlsson

de berpirsyara PLO li Swêdê keçeke bi navê Hala Salameh ji Swêdê tê derxistin, ji bo ku hemberî vê yekê ji îstîhbarata Îsrayîl derheqa Kurdan de Informasyonê bi dest bixe(23).

Ev dan-standin, kirîn-firotin di navbera polêsê Swêdê û polêsê Tirkîyê de jî hatiye pêk anîn. Ji bo ku Kurd di kuştina Olof Palme de hevpar bin, navê wan tevî vê bûyerê bibe, polêsê Tirkîyê hertim hewl daye, cedandîye wekî Kurdan Olof Palme kuştîye. Ji bo lingê Kurdan têxin soleke teng, rûmeta wan li Awrûpê ji ortê rakin, ev rêşaskirin û desînformasyona bi zanetî ji aliyê îstîhbarata Tirkîyê hate belav kirin. Ann-Marie Åsheden di pirtûka xwe ya li ser Palme nivîsî de dibêje ku mirovan nikaribû bawerîya xwe bi vê "nêrîna bi çavekî" bianîya.

Ji bo ku li hemû cîhanê Kurd bêrûmet bin, rûreş bin, ji bo ku Kurdan wek civateke terorîze bûyî nîşan bidin, ji aliyê gelek hêzan de hemû metodên desînformasyonê hatine bi kar anîn. Lars Krantz di pirtûka xwe bi navê Drameke Rastîn de cîh dide nameke anônîm ku bi Kurdî hatiye nivîsandin. Di binê namê de peyvên "Karkerê Kurdîstan" cîh girtîye. Di namê de hukmeta Swêdê ji aliyê "Kurdan" de tê mehkum kirin. Li ser vê namê Lars Krantz dibêje ku ez bawer nakim ku ev nama ji aliyê karkerekî Kurd de hatibe

nivîsandin. Vê namê wek nameke rêşaskirinê dibîne. Nivîskar di wê baweriyê de ye ku ev nama ji aliyê kes an jî hêzeke li dijî Kurdan e, hatîye nivîsandin(24). Hakan Hermansson û Lars Wenander di pirtûkeke ku bi hev re amade kirine tê de derheqa çavkanîyên desînforsasyonê nimûnekê pêşkêş dikin: "Cihudek dixwaze mêrkujê Olof Palme Felestin be, Tirkek jî dixwaze Kurd be."

17 - 1986

85. 01 20

(PROTESTO)

AS:

Minister president Olof Palme.

Îro Xelkê Kurdistanê - Li hemberê. Hükmeta. Tirkîyay Fasîst - dijminê Xelkên, Tekeşmî Xê didin.

Alîkarîya hükmeta we jî bo jî Hükmeta Tirkîyay. Zerkaz - Fasîst Ne-kasî - cesurete dide zerkazên. Va hukmeta we mîxalîfe demokrasiye - m - wijdane xelkê braymay - jîvece - (SÜHWEBANÊ) deşîne -

Rokî dirêka dînyayê jî ewê Alîkarîyê nekî Xelkê jî bo jî rizgarîya Xelkê dimirî - Hesap dipirse m - Dirêkê dînyayê dagmî Adolf Hitler jî Li wan dixîni

Xelkê jî bo jî hind kîna rizgarîya Xelkê Tekeşmî dikin. Ne Tirîstîyî. Ne Çangustîyî. Xelkê Kurdîstane. Vîyanê. Çekîyê. - Fasvîp nake.

XELKÊ KURDISTANÊ VAN ÇERKÊ
LI HEMBER XELKÊ NE HATINE GIRTIN.
PROTESTO DIKIN

Em amad dikin van Çerke mîxalîfe Den - Krasîyê - m - wijdane insane dînyayê li gwehîrin.

KAR KERE KURDISTAN.

Nama ku Lars Krantz wek çavkanîke desînforsasyonê dihesibîne

VII

Bi kurtî ji alîyê gelek kes û hêzan de Kurd wek mêrkujê Olof Palme hatin nîşandin. Çima Kurd ne netewekî din? Bersîva vê pirsê ji alîyê gelek nivîskarên Swêdî yên navdar de hatin dayîn, wek Jan Myrdal, Olof Lagercrantz, Jan Guillou, Per Gahrton... Angorî Jan Myrdal mirov nikaribû Cihud wek mêrkujê Palme nîşan bida, ji ber ku Amerîka li pişt wan e. Ereb jî nedibûn, ji ber ku bi petrolê ve serê wanê têketa belayê. Paşê Myrdal di vê nivîsara xwe de van tiştan dibêje: "Dostên Kurdan yên xurt tunin. Bi Kurdan ve mirov çî bixwaze dikare bike. Kes li pişt wan tune" (25). Olof Lagercrantz di nivîsara xwe ya ni navê Ms. Vladimir û Kurd de van bawerîyê Myrdal hevpar dike: "Tu milletek tune ye doza Kurdan bike" (26). Jan Guillou jî Kurdan "Grubeke bê alîkariya politik" (27) bi nav dike. Hemû ev bawerî sedemên hîlbijartina mêrkujê Palme ji nav Kurdan gelek baş dîyar dikin. Di rohilata navîn de heta ku Kurd nebin faktorekî pîvanê, bê guman li dijî Kurdan mercên kampanyên neçê, negatîf hertim hene. Bo vê yekê jî şkandina bandûra motîfa terorê di nav raya cîhanê de ji bo Kurdan pêwîstî û karekî giring e. Kes wan rûsipî neke jî, ew dikarin qet nebe xwe xwe rûsipî bikin. Kurd pêwîst e nehêlin çek-sîlahên wan yên înfomasyonê pas bibin. Li dijî hemû çavkanî û êrîşên desînfomasyonê pêwîst e xwe biparêz in. Ji ber vê yekê jî "Edebîyata Olof Palme" ji bo Kurdan mîsaleke gelek rênîşandar e. Romana Ebbe Carlsson ya ku li van dawîyan bi navê Cendekê Di Sandoqê De çap bû, di vê romanê de terorîzma biyanîyan li Swêdê tê mehkum kirin, Ebbe Carlsson di vê romana xwe de gelek di bin tesîra skandalên xwe de maye. Roman serpêhatîya wî bi xwe ye. Romanê de car-carna navê Kurdan jî derbas dibe wek "nêçîreke kevn" (28). Di sala 1991'an de vê carê romaneke Jan - Henning Barrling li ser Kurdan hate weşandin. Çawa tê zanîn Barrling jî tevî skandala Ebbe Carlsson bûye. Roman, wek "romana terorê" hatîye bi nav kirin, tê de serpêhatîya rêxistineke bi navê NLP heye ku kar xebat û tekoşîna xwe li ser hîmên terorê ava kirîye. Nivîskar her çiqas navê Partîya Karkerên Kurdistanê dîrek nade jî, lê belê ji bûyerên romanê, navên mîrxasan yên berovajî (Kim, Amen, Brusen, Hali, Bakli, Taver, Daza) tê fem kirin ku wî ev partî (PKK) ji xwe re kirîye malzeme. Di çend cîhên romanê de nivîskar Kurdan wek elementekî terorê dihesibîne (29).

Navê Kurdan heta niha di nav çend romanên krîmînal de derbaz bûye, ez bawer nakim ku ev romana Ebbe Carlsson û Barrling di vî warî de romanên dawîn in. Ev kampanyê demekê dîsa bajo.

Piştî kuştina Palme rewşa Kurdan bûyera Alfred Dreyfus li Fransê tîne bîra mirovan. Dreyfus bi xwe Cihud bû, di sala 1894'an de wek zabitekî ji ber "xayintîyê" tê girtinê. Kesekî bi namus û tu gunekî wî jî tune bû. Her tiştê wî ji dêst hate girtin û Fransayê ew sirgunî Adaya Şeytîn kir. Cara pêşîn di sala 1906'an de hat dîtîne ku tu gunekî wî tune ye û hate berdanê. Bûyera Dreyfus li Fransê bû sedemê guhartinên mezin di nav sîstema adaletê de. Ew piştî 12 salan hate rûspî kirin, lê belê rûreşîya Fransê di vê babetê de li hemû cîhanê bû skandaleke mezin. Kurdên ku bûn "Cihudên Swêdê" çi wextî gelo dikarin bên rûspî kirin? Bersîva vê pirsê bi zuhabûn û çimiqîna çavkanîyên desînformasyonê ve girêdayî ye. Ev yeka jî perçekî bi xurtbûna Kurdan û zêdebûna dostên wan ve girêdayî ye.

ÇAVKANÎ:

- 1) **Juristkommissionens rapport om händelserna efter mordet på statsminister Olof Palme**, SUO, Stockholm, 1987, del 1:193, del 2:336
- 2) **Rapport av Parlamentariska kommissionen med anledning av mordet på Olof Palme**, SOU, Stockholm, 1988, rûp.219.
- 3) **Säpo-Säkerhetspolisens inriktning och organisation-Delhetänkande av Säpo-kommitten**, SOU, Stockholm, 1988, rûp.267.
- 4) **Palme Rapporten-Förhören och dokumenten kring på statsministern**, redaktör:Erik Magnusson, Lund, 1989, rûp.448.
- 5) Jan Guillou, **Den hedervärde mördaren**, Stockholm, 1990, rûp.401.
- 6) Jan Guillou & Marina Stagh, **Irak-Den nya Arahien**, Stockholm, 1977, rûp.310.
- 7) **Svensk journalistik om Kurder**, Intervju med Jan Guillou, Svensk-Kurdisk Journal, Nr.9, 1987.
- 8) Erik Magnusson, **Maktkamp om SÄPO**, Eslöv, 1989, rûp.128.
- 9) Chris Mosey, **Sverige och mordet på Olof Palme**, Stockholm, 1989 rûp.17.
- 10) Wilhelm Agrell, **Nationen söker en mördare**, Stockholm, 1990, rûp.102.
- 11) **Jag och Palme mordet av "33-åringen"**, Stockholm, 1988, rûp.59.
- 12) Ann-Marie Åsheden, **Jakten på Olof Palmes Mördare-De tre första månaderna**, Stockholm, 1987, rûp.52.
- 13) Sven Aner, **Polisspåret**, Göteborg, 1988, rûp.16.
- 14) Thomas Kanger, **Mordet på Olof Palme**, Stockholm, 1987, rûp.93-164.
- 15) Hans Holmer, **Olof Palme är skjuten**, Stockholm, 1988, rûp.238.
- 16) **Ehbe Carlsson affären-Ett svenst Watergate?**, En intervjubok av Anders Lindberg och Per Rudberg, Stockholm, 1988, rûp.84.

- 17) Bo G Andersson och Bjarne Stenquist, **Vapen Smugglarna**, Stockholm, 1988, rûp.273.
- 18) Erik Magnusson, **Maktkamp om SÄPO**, rûp.212.
- 19) Carl Lidbom, **Ett uppdrag**, Stockholm, 1990, rûp.39.
- 20) Carl Persson, **Utan omsvep-Ett liv i maktens centrum**, Stockholm, 1990, rûp.456.
- 21) Håkan Hermansson & Lars Wenander, **Uppdrag: Olof Palme**, Stockholm, 1987, rûp.192.
- 22) **Juristkommissionens rapport**, Del:2, rûp.271.
- 23) Per Gahrton, **Cirkus Sverige-Från IB affären till Ebbe Skandalen**, 1988, rûp.119.
- 24) Lars Krantz, **Ett verkligt drama**, Göteborg, 1987, rûp.260.
- 25) **Pressröster om polisjakten på Kurder**, Svensk-Kurdisk Journal, Nr.8, 1987.
- 26) Olof Lagercrantz, **Ms Vladimir ocb kurderna**, Dagens Nyheter 14-2-1987.
- 27) Jan Guillou, **Åsikter**, Stockholm, 1990, rûp.224.
- 28) Ebbe Carlsson, **Liket i lådan**, Stockholm, 1991.
- 29) Jan-Henrik Barrling, **Gräsrotan**, Stockholm, 1991.

Lîsteke Çavkanîyên Bi Swêdî Li Ser Kurdan:

-BÎBLOGRAFYA-

BIBLOGRAFYA:

- 1) C. P. von Heidenstam, **Några underrättelser samlade under resa ifrån Turkiet och Persien**, Uppsala, 1825.
- 2) J. Morier, **Hadji Baba från Ispahan**, Stockholm, 1825.
- 3) J. Morier, **Ayesha eler den sköna flickan i Kars**, Stockholm, 1836.
- 4) Moritz Wagner, **Resa til Persien och Kurdernas land**, Örebro, 1853.
- 5) Fredrika Bremer, **Lifvet i gamla världen - Dagboksanteckningar under resor i söder och Österland, fjerde delen**, Stockholm-Uppsala, 1861.
- 6) **Georg August Wallins Reseanteckningar från Orienten**, Helsingfors, 1966.
- 7) Dr. Esaias Tegner, **Ninives och Babylons kilskrifter**, Stockholm, 1875.
- 8) Fr. von Hellwald och L. C. Beck, **Turkiet- Bilder och skildringar från alla delar af den Osmaniska Riket**, Stockholm, 1878.
- 9) A. v. Schweiger-Lerchenfeld, **Orienten**, Stockholm, 1883.

- 10) N.F. Höijer, **Kurderna-En tafla från paradisetts hygder**, Ansgarius, Stockholm, 1889.)
- 11) Alexis Kuylenstjerna, **Mina resor i Orienten**, Stockholm, 1900.
- 12) Maria Anholm, **Jesiderna (Djäveldyrkare)**, Stockholm, 1902.
- 13) A.P. Larsson, **Tjugufem år i Ryssland - Missionär N.R. Höijers erfarenheter och äfventyr under sin verksamhet bland Ryssar, Tatarer, Armenier, Kurder, Perser, Turkar, Kineser med flera östern folk**, Stockholm, 1905.
- 14) Maria Anholm, **Det dödsdömda folkets saga**, Stockholm, 1906.
- 15) Birger Mörner, **Under halfmånen**, Stockholm, 1906.
- 16) Karl May, **Genom öknen**, Stockholm, 1907.
- 17) Karl May, **Genom vilda Kurdistan**, Stockholm, 1907.
- 18) Elin Sundvall, **En resa hland Kurderna i Persien**, Ansgarius, Stockholm, 1908.
- 19) Sven Hedin, **Öfver land till Indien, genom Persien, Seistan och Belurjistan**, Stockholm, 1910.
- 20) Alexis Kuylenstierna, **Äventyr bland Turkar och Araber**, Stockholm, 1912.
- 21) Carl Ramberg, **Profetens söner - Bilder från Turkiet**, Göteborg, 1912.
- 22) Sven Hedin, **Bagdad, Babylon, Ninive**, Stockholm, 1917.
- 23) M. Piranjan, **Blod och tårar - Armeniernas lidanden i Turkiet**, Stockholm, 1917.
- 24) HJ. Pravit, **Från Persien i stilje och storm**, Stockholm, 1918.
- 25) Marika Stjernstedt, **Armeniernas fruktansvärda läge**, Stockholm, 1917.

- 26) E.J. Larsson, **Vid Ararats fot - Skildringar från Svenska Missionsförbundet 35-åriga verksamhet i Kaukasien**, Stockholm, 1919.
- 27) Amalia Lange, **Ett blad ur Armeniernas historia**, Stockholm, 1920.
- 28) Karl May, **Bland kurdiska rövare**, Stockholm, 1928.
- 29) Karl May, **Bland kurdiska sjuvar**, Stockholm, 1928.
- 30) L.E. Högberg, **Bland Persiens Muhammedaner**, Stockholm, 1920.
- 31) Dorothy Milis, **Bortom Bosporen**, Stockholm, 1926.
- 32) Wilh. Sarwe, **Bland Rysslands folk**, Stockholm, 1927.
- 33) Ludvig Nordström, **Världs-Sverige**, Stockholm, 1928.
- 34) Maria Anholm, **Jesiderna - Ett folk i mörker**, Jönköping, 1930.
- 35) Alma Johansson, **Ett folk i landsflykt**, Stockholm, 1930.
- 36) John Frödin, **En resa genom Turkiet**, Uppsala, 1931.
- 37) D. Alcock, **Vid Eufrats stränder**, Stockholm, 1931.
- 38) Rutger Essen, **Asien i Dag**, Stockholm, 1931.
- 39) Rosita Forbes, **Kvinnor som kallas vilda**, Stockholm, 1935.
- 40) John Frödin, **En resa genom östra Turkiet**, Uppsala, 1936.
- 41) Frederick Davis Greene, M.A., **Korset och halvmånen eler Turkarnas grymheter i Armenien**, Chicago, 19?.
- 42) Stefan Szende och Ladislaus Stern, **Turkiet - nyckellandet i Orienten**, Stockholm, 1940.
- 43) Elgin Groseclose, **Ararat**, Stockholm, 1940.
- 44) Theodor Werner, **Turkiet - Kampen kring det nya Turkiets grundare**, Stockholm, 1941.
- 45) Peter de Hemmer Gudme, **Främre Orienten och stormakterna**, Stockholm, 1941.
- 46) Davit Norlin, **Landet mellan Öst och väst**, Stockholm, 1942.
- 47) T.E. Lavrence av Arahien - En antologi, urval och inledning av Gunnar Ohlander, Stockholm, 1942.
- 48) E. af Wirsén, **Minnen från fred och krig**, Stockholm, 1942.
- 49) Robert Fur, **Nineve tur och retur**, Stockholm, 1945.
- 50) Imam Raguza **Kaukasiska folk sagor**, Helsingfors, 1945.
- 51) Freya Stark, **Öst och väst**, Stockholm, 1946.
- 52) John Frödin, **Turkiska Armenien och Kurdistan**, Uppsala, 1948.
- 53) Elly Jannes, **Österland - Resa i Turkiet, Irak och Iran**, Stockholm, 1949.
- 54) James Aldridge, **Diplomaten**, Stockholm, 1951.
- 55) T.J. Arne, **Svenskarna och Österlandet**, Stockholm, 1952.
- 56) Astrid Estberg, **Marianne i Mesopotamien**, Stockholm, 1954.
- 57) Xenofen, **Anabasis - De tiotusenendes härtåg**, Tammerfors, 1954.
- 58) Agne Hamrin, **Resa bland rebeller - Persiskt panorama**, Stockholm, 1955.
- 59) Davit Norlin, **Under halvmånens skugga**, Stockholm, 1958.

- 60) Barbro Karabuda, **Turkiet - mitt andra hemland**, Stockholm, 1959.
- 61) Michael Carroll, **Persiskt tehus**, Stockholm, 1959.
- 62) Barbro Karabuda, **Öster om Euftrat - I Kurdernas land**, Stockholm, 1960.
- 63) Erik Nyblom, **Kurdistan - Trumfkort eler hjärnspöke i Mellersta Östern?**, Svensk Tidskrift, årgång XLVI, 1959.
- 64) Thorkild Hansen, **Det lyckliga Arabien - En forskningsfärd 1761-1767**, Stockholm, 1964.
- 65) Bengt Thordeman, **Marco Polos resor i Asien**, Stockholm, 1964.
- 66) Gunnar Ekelöf, **Diwan över fursten av Emgion**, Stockholm, 1965.
- 67) Barbro Karabuda, **Rosenkullen**, Stockholm, 1966.
- 68) **Kurderna - Ett folk utan stat**, Aktuell månads-karta - Kommenterhäfte, Stockholm, 1966.
- 69) **Det glömda kriget** - Rapport från Irakiska Kurdistan utgiven av Svenska Kurdkomitten, Stockholm, 1967.
- 70) Barbro Karabuda, **Ankagelser - Ett politiskt reportage från Turkiet**, Stockholm, 1968.
- 71) Gunnar Ekelöf, **Partitur**, Stockholm, 1969.
- 72) Christer Boucht, **Turkiska marschen**, Helsingfors, 1970.
- 73) Rune Lamborn, **Kurderna - Folket utan land**, Stockholm, 1970.
- 75) Anders Küng - Olof G. Tandberg, **Jordens förtryckta - etniska minoriteter i världen**, Stockholm, 1970.
- 76) Mahmut Baksi, **Den Kurdiska frågan i Turkiet**, Stockholm, 1974.
- 77) Yasar Kemal, **Ararats hergets legend - En kärlekshistoria**, Stockholm, 1974.
- 78) Irmelin Sandman Lilius, **Kapten Grønnstedt**, Stockholm, 1974.
- 79) Tord Wallström, **Bergen är våra enda vänner - Ett reportage från Kurdistan**, Stockholm, 1975.
- 80) Mahmut Baksi, **Små slavar**, Stockholm, 1975.
- 81) Miklos Gulyas, **Kurderna och biblioteken - Lidingö Statsbiblioteket**, Stockholm, 1975?
- 82) Eva Arrander, Gunnel Arvidson, Ruth Arvidson, Elizabeth Axelsson, Lillemor Eklund, **Kurderna**, Borås, 1975.
- 83) Mahmut Baksi, **Hörru'du**, Stockholm, 1976.
- 84) George Halban, **Malik-Vargen**, Stockholm, 1976,
- 85) Jan Guillou & Marima Stagh, **Irak - Det nya Arabien**, Stockholm, 1977.
- 86) Mahmut Baksi, **Ihsans barn**, Stockholm, 1977.
- 87) Yasar Kemal, **Mordet på smedernas torg**, Stockholm, 1977.
- 88) Thomas Lagerström, **Flykten från Kerboran**, Stockholm, 1978.
- 89) Mahmut Baksi & Elm Clason, **Zozan**, Stockholm, 1978.
- 90) Mahmut Baksi, **Hasan Aga**, Stockholm, 1978.

- 91) Paul Theroux, **Den stora järnsvägsbasaren - med tåg genom Asien**, Stockholm, 1979.
- 92) Mahmut Baksi & Elm Clason, **Kurdistan - Om förtryck och befrielsekamp**, Stockholm, 1979.
- 93) Ahmed Cantekin, **Turkiets inre koloni-Kurdistan**. Stockholms Universitet. Pedagogiska institutionen Ht 1979.
- 94) Cumhuriyet, **Det osmanska införlivandet av Kurdistan**. Lunds universitet. Ekonomiska-historiska institutionen Ht 1979
- 95) Khandan Jamil & Britt Lundberg, **Svenska-Kurdiska. En jämförelse**, Köping, 1979.
- 96) **Mem och Zin**, översättning från engelska: Robert Alftan med inledning av Gisbert Jänicke, Helsingfors, 1980.
- 97) Ulf Björklund, **Från ofärd till välfärd**, Stockholm, 1980.
- 98) Marianna Bukrin, **Etnisk-Turk, Turk eller Kurd?** -En studie av en kulturkonflikt mellan etniska turkar och kurder från Turkiet på neutral mark, Göteborgs universitet, 1980.
- 99) **Information om Kurdistan** utgiven av Kurdiska Solidaritets-Kommitten, nr.1 /1980.
- 100) Alar Kuutmann, **Flyktingar i Uppsala**. Internationella nämnden, Uppsala, 1980.
- 100) Ahmet Cantekin, **Kurder - dömda till förtryck**, Stockholms universitet. Pedagogiska institutionen Ht 1980.
- 101) Anders Rundvall & Bertil Hagert, **Adoptivbarn i Gammalsvenskby - Ett reportage om Svenskhyoarna**, Stockholm, 1981.
- 101) Mehmet Emin Bozarslan, **Rapport om den Kurdiska invandrargruppen i Sverige**, Båros, 1981.
- 102) Eva Nyberg, **Iran - I kamp med det förflutna**, Stockholm, 1981.
- 103) **Svensk-Kurdisk ordlista**, översättning av Reso Zilan, Stockholm, 1981.
- 104) Gunnar Jarring, **Memoarer 1939-1952**, Stockholm, 1981.
- 105) Margareta Andersson, **En Kurdisk grammatik**, LFI-nytt 5/1981.
- 106) Orvar Hjelm, **Kurder**, Statens Invandrarverket, 1982.
- 107) Dr Ahmed Al-Shahi, **Kurder- Syrien, Turkiet, Sovjetunionen, Iran och Irak**, Jordens Folk-Mindre Asien, Centralasien, Stockholm, 1982.
- 108) Alar Kuutmann, **Om Kurder**, Nörrköping, 1983.
- 109) Janne Carlsson och Börje Egfors, **Kurderna - Det glömda folket**. Göteborg, 1983.
- 110) Yasar Kemal, **Yusuf-lille Yusuf**, Stockholm, 1983.
- 111) Serefcan Ciziri & Mehmet Uzun, **Verksamhetsberättelse för verksamhetsåret 1982-1983 :Familjepedagogiska verksamheten i Botkyrka kommun 1983**.
- 112) Mahmut Baksi, **Helin**, Stockholm, 1983.

- 113) Osman Sahin, **Den röda vinden**, Stockholm, 1983.
- 113) Kaj Ettlind, **Är främlingars vittnesmål trovärdiga? Kurder och svenskar minns den turkiska filmen Yol**. Stockholms universitet. Psykologiska institutionen 1983.
- 114) Ingmar Karlsson, **Gud med oss**, Stockholm, 1984.
- 115) Mcmo Yetkin, **Kurderna och Kurdistan**, Stockholm, 1984.
- 116) Ferda Turan, **Kurder, Bakgrund och Exil i Tensta Rinkeby**, Stockholm, 1984.
- 117) **Läromedel för kurder. En behovsanalys**. Statens Institut för läromedelsinformation. Rapporter 1984:2
- 118) Ferhad Shakely, **Kurdisk nationalism i Mem u Zin av Ehmed-i Xani**, Stockholm, 1985.
- 119) Göran Gunner & Erik Lindberg, **Längtan till Ararat**, Göteborg, 1985.
- 120) Yasar Kemal, **Vredgat hav**, Stockholm, 1985.
- 121) **Svensk-Kurdisk Journal** utgiven av Kulturgörelsen Sverige-Kurdistan 1985-1989.
- 122) Elin Clason, **Kurder - I mellersta Östern och i exilen**, Norrköping, 1986.
- 123) Goran, **Tårar och konst - Firmesk u huner**, Stockholm, 1986.
- 124) Mehmet Izol, **Kurdiska barn i skolan - En rapport om hemspråksundervisningen i Kurdiska**, Stockholm, 1986.
- 125) **Kurder i Sverige - Rapport från seminariet**, Statens Invandrarverket, Norrköping, 1984.
- 126) **Information på Kurdiska**, Statens Invandrarverket, Lindköping, 1986.
- 127) Salah Rebwar, **Svensk-Kurdisk ordlista**, Stockholm, 1986.
- 128) Ingrid Tander & Mehmet Izol, **Kurdiska akademiker och arbetsmarknaden**, Stockholm, 1987.
- 129) Jay M. Rasooli & Cady H. Allen, **Vittnesbörd från Kurdistan**, Göteborg, 1987.
- 130) Håkan Hermansson och Lars Wenander, **Uppdrag : Olof Palme, Hatet-Jakten-Kampanjerna**, Stockholm, 1987.
- 131) Jan Myrdal, **Brev från en turist**, Jan Myrdal, Stockholm, 1987.
- 132) Thomas Kangar, **Mordet på Olof Palme**, Utredning på villospår, Stockholm, 1987.
- 133) **Kurdistan Bulletin** utges i samarbete med Svenska kommittén för mänskliga rättigheter, nr.1 Göteborg 1988.
- 134) Khalid. Khalit, **Den Kurdiska - Irakiska konflikten, En konfliktanalys**, Sigtuna, 1988.
- 135) Berceem Qeredax, Keyna Sipan, Bermal Korja, Marianne Widigson, **Kurdisk kvinna - Jina Kurd- Kurt kadini**, Stockholm, 1988.
- 136) Hans Holmer, **Olof Palme är skjuten!**, Stockholm, 1988.

- 137) **Ebbe Carsson affären - Ett svenskt Watergate?** En intervjubok av Anders Lindberg & Per Rudberg, Stockholm, 1988.
- 138) Walter Scott, **Rickard Lejonbjärta**, Stockholm, 1988.
- 139) Ingvar Svanberg & Harald Rundblom, **Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter**, Stockholm, 1988.
- 140) Cemal Nebez, **Kurdernas nationella fråga , Autonomi, en oavhängig stat eler självbestämmande i fribet gör friheten?**, Stockholm, 1988.
- 141) **Kurdernas Vänner i Sverige** är organ för föreningen Kurdernas vänner i Stor-Stockholm, nr.1/1988.
- 142) **Rapport om de Kurdiska flyktingarna från Irak i Turkiet**, Rädda Barnen, Stockholm, 1989.
- 143) Salih Ince, **Elimineringen av de kurdiska dynastierna i det ottomanska riket på 1880 talet**. Stockholms universitet. Statsvetenskapliga institutionen 1989.
- 144) Betty Mahmoodly medförfattare William Hoffer, **Inte utan min dotter**, Stockholm, 1989.
- 145) Sherko Bekes, **Småspeglar - Dikter**, Stockholm, 1989.
- 146) **Budskap**, en informatif journal om Kurder (Karlskoga) 1989.
- 147) **De politiska rättegångarna mot Kurder i Västtyskland** utgiven av Kurdernas Vänner, Stockholm, 1989.
- 149) Erik Magnusson, **Palme rapporten - doknimenten kring mordet på satsministern**, Lund, 1989.
- 150) **Kriminaliseringen av Kurdistans Arbetarparti (PKK) i Sverige**, Stockholm, 1989.
- 151) Chris Mosey, **Sverige och mordet på Olof Palme**, Stockholm, 1989.
- 152) Erik Magnusson, **Makt kamp om Säpo**, Stockholm, 1989.
- 153) Hannes Reichman & Alexsander Foggensteiner, **Den Kurdiska knuten**, Stockholm, 1989.
- 154) Per Linde, **Boendeförhållanden Kurder i Tensta ocb Rinkehy**, Stockholm, 1989.
- 155) Glawez Abdulkarim, **Hälsa och vård i exil - Erfarenheter från cirkelstudier med kurdiska kvinnor**, Stockholm, 1989.
- 156) Irmelin Sandman Lilius, **Mattan från Kars**, Stockholm, 1989.
- 157) Hasan Ghasi, **Samhälls ord, Svenska-Sydkurdiska**, Statens Invandrarverk, Norrköping, 1989.
- 158) **Svensk-Kurdiskt lexikon** (Nordkurdiska), översättare: Reso Zilan, Statens Institut för Läromedel, Stockholm, 1989.
- 159) **Kurdistan**, Foto: N. Kasraian, text: Z. Arshi, K. Zabihi, Östersund, 1990.
- 160) Steen Frimadt, **Turkiet Runt**, Stockholm, 1989.

161) Erik Olsson, **Nationalismen och Kurderna**, Antropologiska Studier, AS:44, Stockholm, 1989.

162) **Kurder - ett förhjudet folk**. Ungdomstidningen Svart Vitt. Specialnummer 1989.

163) Jan Guillou, **Den hedervärde mördaren**, Stockholm, 1990.

164) Jan Guillou, **Åsikter**, Stockholm, 1990.

165) Ferda Turan, **Kurdiska projektet (1984-1990)**, Stockholm, 1990.

166) **Doften av mitt lands moln** - Kurdisk poesi i urval av Ferhad Shakely, Stockholm, 1991.

167) Sigrid Kahle, **H.S. Nyberg - En vetenskapmans biografi**, Stockholm, 1991.

168) Jan-Henrik Barrling, **Gräsroten**, Stockholm, 1991.

Kurdistan.

Det kurdiska folket leder sitt ursprung från de forna kossäerna (kyrtierna hos Strabo), med hvilka Alexander den store gjorde bekantskap på sitt tvåfaldiga tåg öfver Zagros-Bergen. Under de följande halftannat tusen åren försvinna de nästan helt och hållet ur historien och träda först under sin furste Mervan åter i förgrunden. Omkring år 1,000 af vår tidräkning stormade nämnde kurdiska furste den dystra basaltstaden Djarbekr vid öfre Tigris, hvilken dötills varit arabisk egendom. Araberna delade nämligen Mesopotamien och dess angränsande områden efter tre stamfäder i lika många delar eller landskap (diar). Dessa tre stamfäder voro Nesar's båda söner, Rebia och Masar, samt Bekr, Vaile's son. Bekr slog sig ned i Mesopotamiens

nordligare del, i öfre Tigris' bergland, som uppkallades efter honom.

Mervans bragd infaller i en tid, då det abbasidiska kalifatet redan led svårt af inre oreda, och de vid dess omkrets helägna provinserna småningom började skilja sig från stamlandet. Mervan var äfvenledes grundläggare af en på sin tid berömd regentätt, mervaniderna, som herskade hundra år bortåt i Eufrats och Tigris högland samt med sina skaror spridde förskräckelse vidt och bredt omkring. Men hela det kurdiska folkets ärfda lyte, dess splittring i talrika småväldn och dess olycksaliga oenighet, lände redan då — under glansperioden — bergfolket till förderf, och så kunde det icke falla sig svårt för främre Asiens då annu mycket krigiska turkmener under Ortok att bemäktiga sig kurdernas hufvudstad Djarbekr.

Denna stads förlust var i och för sig själf tillräcklig att fullständigt misskreditera det dåvarande kurdväldet. Med det, från den gråa